

СЕКТОРСКА АНАЛИЗА ПРОИЗВОДЊЕ И ПРЕРАДЕ МЛЕКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

За потребе ИПАРД 3 програмирања

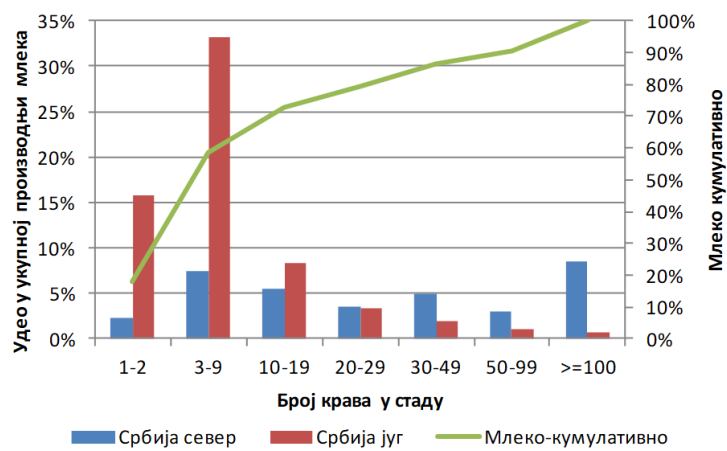
Припремио:

СЕКТОР:

МЛЕКО

Јануар 2020

Садржај

Садржај.....	2
1. Резиме	7
2. УВОД И МЕТОДОЛОГИЈА.....	8
3. ЕКОНОМСКИ ДОПРИНОС СЕКТОРА	10
3.1. Значај у вредности производње.....	10
3.2. Допринос запошљавању	13
3.3. Допринос извозу	13
4. Опис и трендови	16
4.1. Производња млека у свету и Европи	16
4.2. Трендови производње и трговине млеком и производима од млека у Републици Србији	19
4.3. Сир.....	20
4.4. Маслац.....	21
4.5. Јогурт, кефир, павлака, кисело млеко и слични производи	23
4.6. Сурутка	24
5. 1. Положај Републике Србије у производњи млека	26
5.1. Млеко, производња и продуктивност	26
5.2. Откуп млека.....	28
5.3. Производња млечних прерађевина	30
5.4. Положај Републике Србије у међународној трговини млека.....	32
6. ПОКРЕТАЧИ РАЗВОЈА У ТРЖИШНОМ ЛАНЦУ.....	37
6.1. Произвођачи млека	38
6.2. Калкулације производње млека	40
6.3. Млекарска индустрија – прерада млека	43
6.4. Квалитет млека као могући покретач развоја сектора.....	48
6.5. Потрошња, нове технологије, нове вредности и захтеви потрошача.....	53
7. СТРУКТУРА ТРЖИШНОГ ЛАНЦА	56
7.1. Добре праксе дуж тржишног ланца	58
8. РЕГИОНАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ	60
9. SWOT анализа.....	63
10. Изазови у сектору.....	64
11. НАЦИОНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ И РЕГУЛАТИВА.....	67
11.1. Усклађеност националних са ЕУ прописима	67
11.2. Путоказ и искуства млекарског сектора у процесу приступања ЕУ	69
11.3. Комплементарност националних и ИПАРД мера	70
11.4. Предлози за прихватљиве кориснике и инвестиције за сектор млека и млечних производа у циклусу ИПАРД 3 програма:.....	77
11.5. Висина и обим финансијске подршке.....	80
12. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ	81
12.1. Препоруке за институције	82
12.2. Препоруке за произвођаче млека.....	83

12.3. Препоруке за прерадне капацитете.....	84
12.4. Списак прихватљивих инвестиција за обе мере	85
12.5. Искуства из региона.....	89
13. Референце:	92

Списак табела:

Табела 1: Основни индикатори сектора	10
Табела 2: Број ангажованих лица и годишњих јединица рада по типовима производње	13
Табела 3:Извоз, увоз и нето трговина млеком и млечним производима израженим у млечним еквивалентима у периоду 2014. до 2018. (у тонама)	33
Табела 4: Извоз, увоз и нето трговина млеком и млечним производима Републике Србије (у 000 УСД)	34
Табела 5: Јединичне цене и однос цена у сектору млекарства-	35
Табела 6: Биланс промена броја крава и броја РГП по величини крава у стаду у периоду 2012-2018.	38
Табела 7: Ризици и покретачи производње млека по типу произвођача	39
Табела 8: Производне карактеристике и калкулације у производњи млека на пољопривредним газдинствима груписаним у 6 категорија економске величине у региону Србија-север у 2018. години (CO у 000 евра)	41
Табела 9: Производне карактеристике и калкулације у производњи млека на пољопривредним газдинствима груписаним у 6 категорија економске величине у региону Србија-југ у 2018. години.(CO у 000 евра)	42
Табела 10: Дневни капацитет прераде млека у 000 литара према евиденцији Управе за ветерину	44
Табела 11: Пресек поословања прерађивача млека према Агенцији за привредне регистре	45
Табела 12: Преглед економских показатеља по категоријама пословних прихода у сектору прераде млека	46
Табела 13: Удео прихода, броја запослених и трговине према висини промета млекарске индустрије	46
Табела 14: Основне производне добре праксе у производњи, преради и пласману млека	58
Табела 15: Очекивани губици у млеку по крави просечне млечности 6,500 л млека годишње због повећаног броја соматских ћелија у млеку	65
Табела 16:Мера 1	71
Табела 17: Мера 3	72
Табела 18:Резултати мера 1 и мера 3	77
Табела 19: Специфични циљеви и критеријуми и прихватљивости за произвођаче	78
Табела 20: Списак прихватљивих инвестиција у сектору млека	85
Табела 21: Инвестиције у сектору млекарства у региону у оквиру мере 1	89
Табела 22: Инвестиције у сектору млекарства у региону у оквиру мере 3	90

Списак Графика:

Графикон 1: Производња пољопривредних добара и услуга у произвођачким ценама текуће године	11
Графикон 2: Вредност производње млека у произвођачким ценама текуће године	11
Графикон 3: Трендови раста производње млека у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за period 2012-2017.....	12
Графикон 4: Производња млечних производа у Србији	12
Графикон 5: Укупан извоз млека и млечних производа и удео у укупном извозу пољопривредних производа (десно) у периоду 2013-2018.	14

Графикон 6: Структура извоза млека и млечних производа у периоду 2012-2018.	14
Графикон 7: Трендови раста извоза млека у односу на светски раст и удео у свету за Републику Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018	14
Графикон 8: Трендови раста извоза млечних прерађевина у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018	15
Графикон 9: Укупан извоз млека и млечних производа из Србије	15
Графикон 10: Повећање производње млека у ЕУ земљама након укидања квота	17
Графикон 11: Кретање ГДТ (Global Dairy Trade) индекса цена млека и млечних производа на глобалном тржишту за период од 10 година	18
Графикон 12: Производња млека по врсти млека у Србији.....	19
Графикон 13: Трговински биланс млека	20
Графикон 14: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018.....	20
Графикон 15: Трендови раста извоза сира у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018	20
Графикон 16: Трговински биланс сира.....	21
Графикон 17: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018.....	21
Графикон 18: Трендови раста извоза маслаца у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018	21
Графикон 19: Трговински биланс маслаца	22
Графикон 20: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018.....	22
Графикон 21: Трендови раста извоза јогурта, павлаке, кефира, киселег млека и сличних производа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018 .	23
Графикон 22: Трговински биланс јогурта, павлаке, кефира, киселег млека и сличних производа	23
Графикон 23: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018.....	23
Графикон 24: Трговински биланс сирутке.....	24
Графикон 25: Конкурентност Србије у односу на свет за период 2013-2018	25
Графикон 26: Конкурентност Србије у односу на ЕУ за период 2013-2018	25
Графикон 27: Конкурентност Србије у односу на ЦЕФТА за период 2013-2018.....	26
Графикон 28: Укупна производња млека у Србији	26
Графикон 29: Број крава и просечан принос млека по крави.....	26
Графикон 30: Производња крављег млека 2009-2018	27
Графикон 31: Производња овчјег млека 2009-2018	28
Графикон 32: производња козјег млека 2009-2018.....	28
Графикон 33: Структура пласмана млека са газдинстава	29
Графикон 34: Укупна производња млека по регионима у 2018ој.....	29
Графикон 35: Крива понуде крављег млека у Републици Србији према производним регионима.....	30
Графикон 36: Употреба млека на газдинству у 000 тона.....	31
Графикон 37: Пласман конзумног млека са газдинстава.....	31
Графикон 38: Производња павлаке у Србији	31
Графикон 39: Производња јогурта у Србији	31
Графикон 40: Производња маслаца у Србији	32
Графикон 41: Производња сира у Србији	32
Графикон 42: Позиционирање Србије у производњи и трговини за свеже млеко - Србија је 57ма у свету у трговини млеком без прерађевина а 64та у производњи.....	34

Графикон 43: Јединичне вредности млечних производа у извозу и увозу у периоду 2014-2018.....	36
Графикон 44: Резултати мониторинга квалитета млека на основу узорка премираног млека у 2018ој	48
Графикон 45: Потрошња млека у литрима по становнику у РС.....	53
Графикон 46: Реструктурирање производње млека према броју породичних газдинстава и броју крава, поређење 2013-2018 Србија север	62
Графикон 47: Реструктурирање производње млека према броју породичних газдинстава и броју крава, поређење 2013-2018 Србија југ.....	62
Графикон 48: Корелација између повећања броја соматских ћелија у млеку и последичног смањеног лучења млека (крава просечне млечности 9,000 л млека по лактацији)	65

Списак мапа:

Мапа 1: број објеката за прераду млека по окрузима	44
Мапа 2: Распооређеност инсталираног капацитета за прераду млека по окрузима у 000 литара/дану	44
Мапа 3: број музних крава и структура газдинства према величини стада	60
Мапа 4: Број газдинстава која се баве производњом млека и однос према величини газдинства	60
Мапа 5: укупан број фарми музних крава	61
Мапа 6: укупни капацитети фарми музних крава по гроју грла у 000.....	61

Скраћенице

ЕБРД/EBRD	Европска Банка за Обнову и Развој
ЕУ	Европска унија
ГРЈ	Годишња радна јединица
ФАДН/ FADN	Систем рачуноводствених података на Пољопривредним газдинствама
ФАО	Организација за храну и пољопривреду Уједињених Нација
ОГП	Ознаке географског порекла
GVA	Gross Value Added
НАССР	Hazard analysis and critical control points
ИПАРД/IPARD	Инструмнет за претприступну подршку за Рурални Развој
LFA	Less favorable areas или подручја са географским ограничењима
НЗЧ	Нове земље чланице
РПГ	Регистровано пољопривредно газдинств
СБ	Светска банка
СТО/ WTO	Светска трговинска организација
СДИ	Стране директне инвестиције
ЦЕФТА/CEFTA	Централоневропски уговор о слободној трговини

1. Резиме

Иако се суочава са озбиљним изазовима, сектор млека у Србији још увек успева да одржи стабилност производње и буде близу самодовољности. Позициониран далеко од најконкурентнијих сектора пољопривреде у Србији, бори се са проблемима мањка продуктивности, ниском млечношћу крива, застарелом опремом и инфраструктуром у којој неадекватна хигијенска пракса утиче на квалитет млека. Док се број газдинстава убрзано смањује, обимне мере подршке које држава обезбеђује кроз директна плаћања представљају велики буџетски издатак и често су више вид социјалних мера него што доприносе развоју.

Сектор прераде такође је под притиском и поларизован је између неколико великих млекара и преосталог, већинског дела произвођача, који у складу са својим могућностима покушавају да се прилагоде предстојећој категоризацији, увођењу стандарда, побољшању технологије, захтевима тржишта и промоцији.

Досадашња искуства показују да је апсорпција ИПАРД средстава скромна, а произвођачи опрезни у одговорима на Мере 1 и 3.

Status quo у коме се сектор налази нису много променили ни позитивни трендови извоза на нова тржишта (пре свега сира у Русију), повећање потражње за премијум млечним производима и све популарнија прерада на газдинству и у објектима малог капацитета. Зато је почетак новог циклуса програмирања ИПАРД мера обележен стањем у коме је сектор готово "замрзнут у времену", ограничен изосталом реформом аграрне политике и оклевањем да се у њега улаже.

Ако се у обзир узму сличности из претходног циклуса подршке, који се огледају у изазовима и инфраструктури, овај застој се може тумачити тако да већина циљева, специфичних захтева и инвестиција остају применљиви и у будућем периоду током ИПАРД 3 имплементације. У наставку извештаја, поменути аргументи су детаљно објашњени.

2. УВОД И МЕТОДОЛОГИЈА

Циљ ове секторске анализе је приказ типологије актера у сектору млекарства, њихове тржишне и конкурентске позиције, са посебним освртом на процену потреба за инвестицијама и предлогом критеријума за подршку ИПАРД 3 програма. Такође, има за циљ да сублимира доступне податке, изврши квалитативну и квантитативну анализу стања у сектору млекарства у Републици Србији, процени конкурентност домаће производње млека, утврди нека од кључних ограничења, али и идентификује и формулише перспективе развоја сектора, а све у функцији дефинисања критеријума за подршку ИПАРД 3 програмирања.

Секторску анализу производње и прераде млека у Републици Србији за потребе IPARD 3 програмирања припремио је тим компаније SEEDEV доо (Драгана Тар и Проф. др Раде Поповић¹, и тим у саставу др Ивана Дулић Марковић, Горан Живков, Ђорђе Теофиловић, Данијела Столица и Филип Пауновић). Посебну захвалност дугујемо др Славољубу Станојевићу, Начелнику Лабораторије за безбедност хране и испитивање млека, за драгоцене податке и допринос поглављима везаним за област квалитета млека, организације тржишног ланца и предложене препоруке.

Секторска анализа је финансирана је од стране Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде. Сугестијама и подршком доступним подацима, допринели су запослени у Сектору за рурални развој, Групе за сточарство у Сектору за пољопривредну политику и Одељења за ветеринарско јавно здравље Управе за ветерину.

Успостављена методологија коришћена у овом документу, заснива се на међународно прихваћеним дефиницијама конкурентности, које се фокусирају на способност појединих индустрија да „профитабилно одржавају или повећају удео на тржишту“ било на домаћем, било на међународном извозном тржишту. Концепти структуре, понашања и перформанси комбиновани су са анализама ресурса у процени конкурентности млечног ланца.

Анализа је спроведена на основу доступних података из званично доступних извора, као и података прикупљених од стране SEEDEV-а, а коришћени су следећи доступни извори и документи релевантних података:

- 1) Републичког завода за статистику који укључују:
 - 1.1) Анкету о структури пољопривредних газдинстава спроведеној од 1. октобра до 30. новембра 2018. године,
 - 1.2) Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Србији, спроведен у октобру 2011. године,
 - 1.3) Попис пољопривреде у Републици Србији, спроведен 2012. године,
- 2) Министарства за пољопривреду, водопривреду и шумарство - Управе за ветерину,
- 3) Министарства за пољопривреду, водопривреду и шумарство - Сектора за аналитику,, Систем рачуноводствених података на пољопривредним газдинствима
- 4) Управе за аграрна плаћања о извршењу мера националног аграрног буџета и ИПАРД програма,
- 5) Управе царина Министарства финансија,
- 6) Привредне коморе Србије,
- 7) Извештаја, публикација и база података међународних институција: ФАО, ЕУРОСТАТ,

Секторска анализа заснована је на деск анализи кључних података из:

¹ ванредни професор, на Департману за аграрну економију и агробизнис Економски факултет у Суботици

- 1) Стратегије пољопривреде и руралног развоја Републике Србије 2014-2024. године,
- 2) Националног програма руралног развоја 2018-2020. године,
- 3) ИПАРД II програма Републике Србије 2014-2020. године,
- 4) Постојеће секторске анализе у сектору млекарства, коришћене за припрему ИПАРД II програма Републике Србије 2014-2020,
- 5) Извештаја о ревизији сврсисходности пословања „Ефективност подстицаја у сточарству“, Државне ревизорске куће, децембар 2019,
- 6) Научних радова и стручних публикација, као и из других релевантних извора.

Током прикупљања података, обављени су интервјуи са учесницима у тржишном ланцу за идентификовање кључних изазова у сектору, ограничења и за развијање нових идеја о могућим улагањима и инвестицијама, односно интервенцијама за побољшање конкурентности. Анализа разматра читав ланац сектора млекарства, од примарне производње на малим пољопривредним газдинствима, преко интензивне фармске производње, до завршних фаза производње млека. На основу увида изведени се закључци у погледу конкурентности сектора и дате основне претпоставке развоја и инвестирања. Заједно са кратком проценом кретања у политици (углавном ЕУ) и међународним тржиштима, овај документ закључујемо и неким препорукама које ће помоћи у припреми млечног ланца за изазове који следе на пољу приступања заједничком тржишту ЕУ и прихватању заједничке пољопривредне политике.

3. ЕКОНОМСКИ ДОПРИНОС СЕКТОРА

Табела 1: Основни индикатори сектора

Индикатор	Број
Вредност /тренд раста сектора	44.3 милијарде динара, просечан тренд раста 5%, или +1,52% у ЕУР уз елиминисан утицај инфлације у периоду 2007-2018.
Укупан извоз /тренд извоза	85 милиона \$ (2018), 72.2 милиона \$ (2012-2018) / извоз расте стопом од 5.2% годишње у 2018ој, али је стварна стопа раста 1,4% уколико се изузме специфичност трговине у 2018, ²
Број произвођача који се баве узгојем млечних грла и производњом млека	116,292
Број запослених у индустрији прераде млека	5,289

Производња млека у Републици Србији једна је од најважнијих пољопривредних грана . Млекарска индустрија се убраја међу најјаче прехранбене индустрије, не само у земљи, већ и у окружењу. У последњих неколико деценија претрпела је значајне промене у свим својим деловима почев од сировинске базе, организационе структуре, опреме, до система прераде и паковања, а на крају и власничке структуре. У земљи су присутне стране млекаре, са својим капиталом, које су уложиле финансијска средства, али постоји и значајан број, углавном мањих и средњих млекара са искључиво домаћим капиталом, које су основала домаћа физичка и правна лица. Такође, присутан је и велики број тзв. малих млекара које углавном снабдевају локално тржиште.

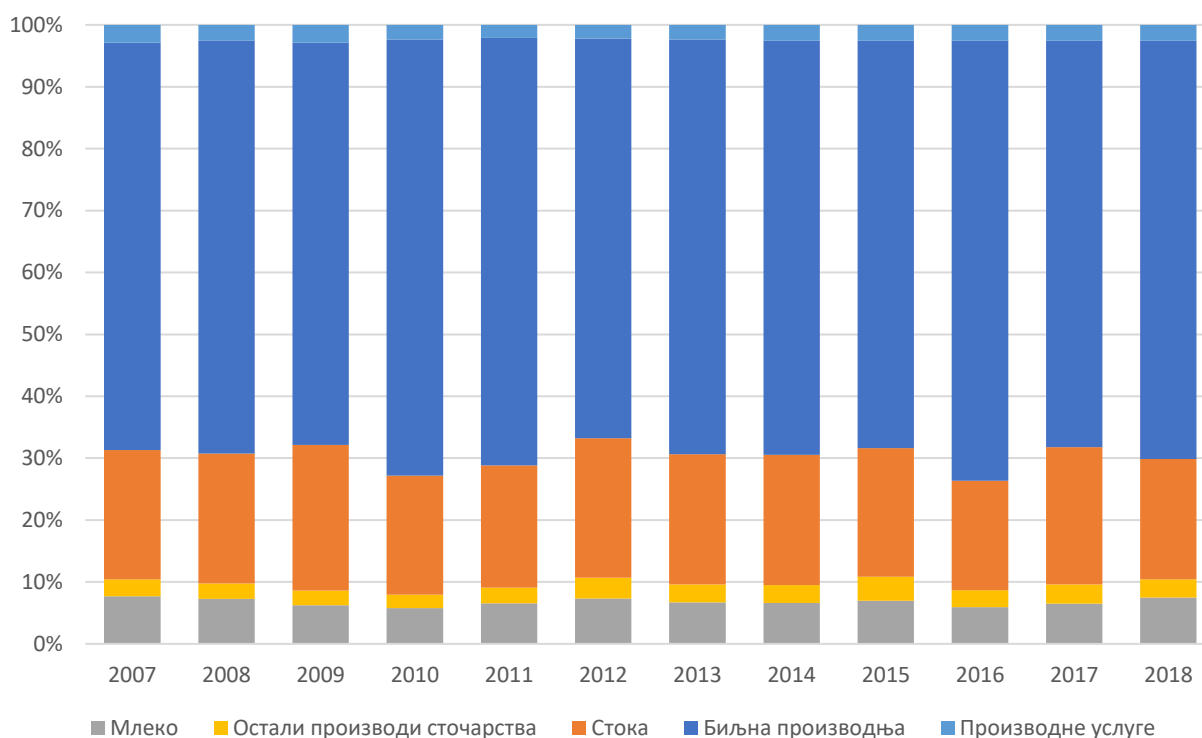
3.1. Значај у вредности производње

Укупна вредност производње пољопривредних добара и услуга износи просечно 504,4 милијарде динара у периоду 2007-2018, просечан годишњи раст вредности роизводње је 5,9%, док је 2018. години у односу на 2017 раст 8,9%.

Просечна вредност производње у сектору млека износи 33,9 милијарде динара, 2018. вредност је била 44.3 милијарде динара.

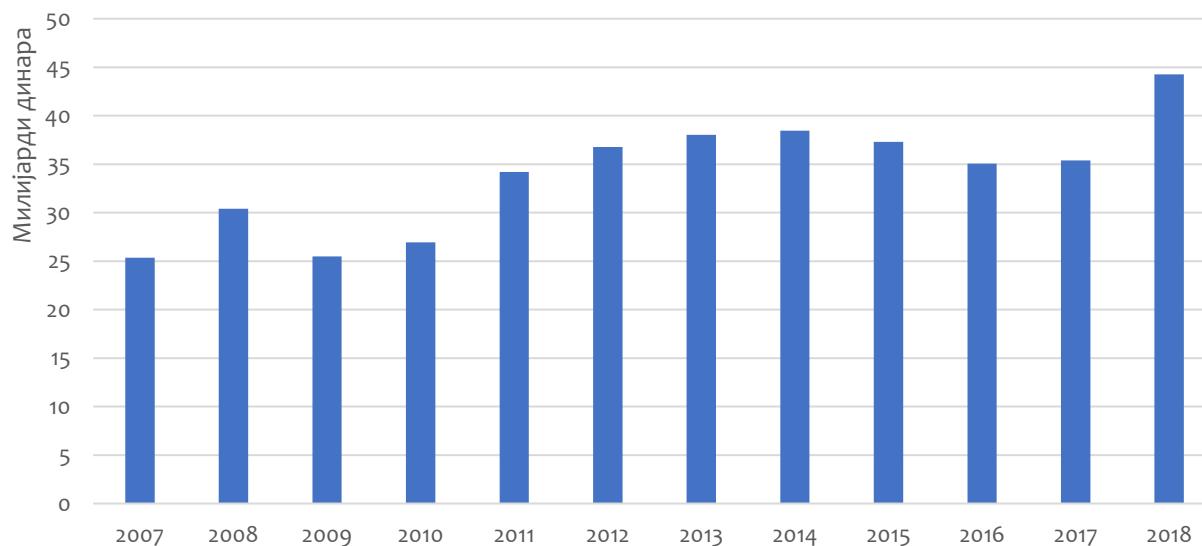
У 2018. млеко је имало удео у укупној вредности производње пољопривредних добара и услуга од 7,5%.

Графикон 1: Производња пољопривредних добара и услуга у произвођачким ценама текуће године

Извор: Економски рачуни пољопривреде у Републици Србији за период 2007-2018, РЗС, Београд. 2019

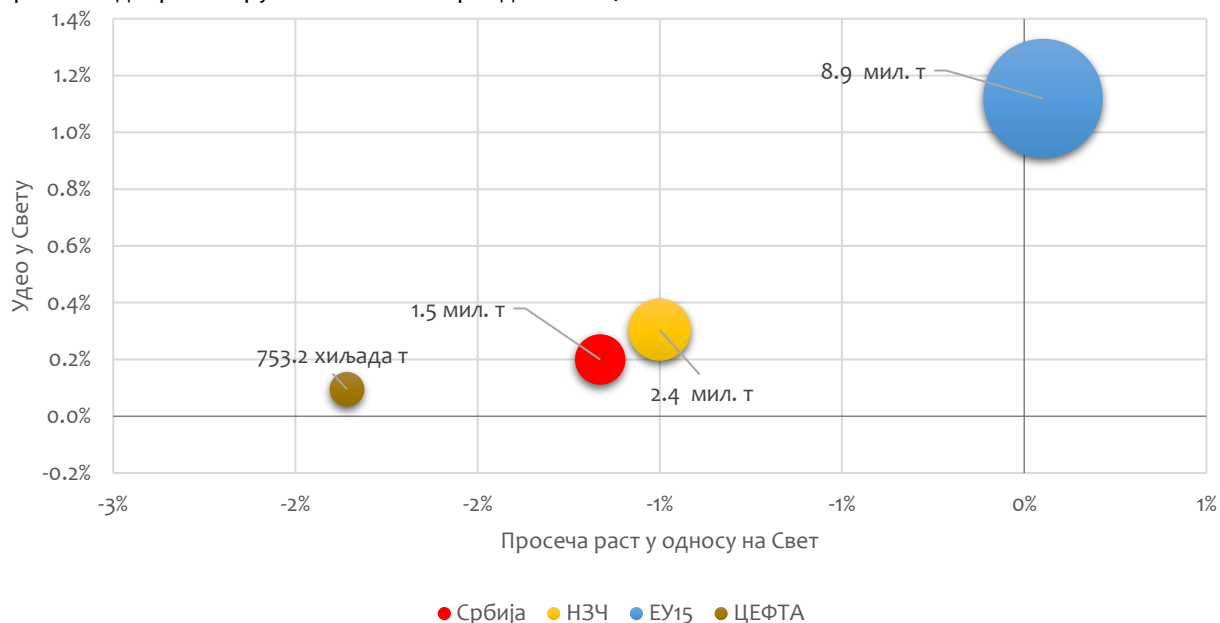
Графикон 2: Вредност производње млека у произвођачким ценама текуће године

Извор: Економски рачуни пољопривреде у Републици Србији за период 2007-2018, РЗС, Београд. 2019

Србија годишње произведе у просеку око 1,5 милијарди литара млека, просечан тренд раста је приближан светском тренду, око 1% спорије од света. Србија производи двоструко више млека него што је то просек ЦЕФТА земаља, са друге стране то је око 60% производње просека Нових земаља чланица и скоро 6 пута мање од просека производње ЕУ 15 земаља.

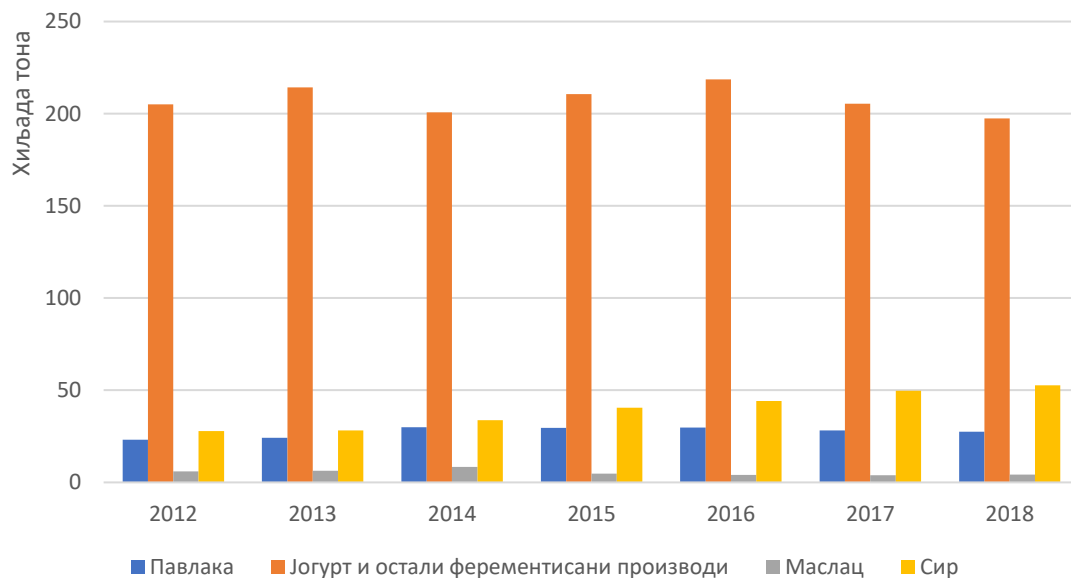
Графикон 3: Трендови раста производње млека у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2012-2017

Извор: UN Comtrade

Код прераде доминирају јогурт и ферментисани производи а у последњих неколико година се производња сира издваја као растући тренд, са дуплираним вредностима у односу на 2012-ту и сада износи 52,6 хиљада тона.

Графикон 4: Производња млечних производа у Србији

Извор: UN Comtrade

3.2. Допринос запошљавању

Методологија обрачуна ангажоване радне снаге у пољопривреди је често мењана и подаци су неконзистентни у дужој временској серији. Пописом пољопривреде 2012. године уведен је нови приступ у праћењу рада и радне снаге у пољопривреди, који су примењен и у Анкети из 2018. године. Сектор млека запошљава 55,820 особа, носилаца ПГ и близу 5,300 у прерадном сектору.

Пољопривредна газдинства са сточарском производњом имају већи степен упослености радне снаге. Од свих радно ангажованих лица у пољопривреди 66% је упослено на типовима пољопривредних газдинстава са доминантним уделом сточарске производње. При томе, радна снага упослена на таквим типовима газдинстава учествује са 71% у укупној структури годишњих радних јединица (ГРЈ).

Значај сточарства у пољопривреди Републике Србије огледа се не само у директном смислу када су посреди производи сточарства већ и индиректно. Са аспекта руралног развоја, сточарство обезбеђује континуирану упосленост радне снаге, као и додатну упосленост женске радне снаге, што је нарочито битно у условима високе незапослености, која највише погађа руралне регионе. Осим тога, пољопривредна газдинства са сточарском производњом учесталије остварују приходе током године него што је то случај у биљној производњи, што позитивно утиче на ликвидност газдинстава и на животни стандард руралног становништва. У новије време сточарство се све више спомиње као један од потенцијално значајних извора обновљиве енергије, било у производњи биогаса или у виду соларних панела на кровним конструкцијама бројних грађевинских објеката који се користе у сточарству.

Табела 2: Број ангажованих лица и годишњих јединица рада по типовима производње

Допринос запослењу	Број лица	Годишња радна јединица (ГРЈ)
Укупно	1,336,940	645,733
Специјализована за производњу млека	55,820	33,775
Носиоци РПГ	19,490	13,283
Чланови РПГ	36,142	19,539
Узгој говеда за млеко и тов комбиновано	10,891	7,212
Мешовита стока, прасад и живина и стока за производњу млека комбиновано	9,134	5,775
Ратарство комбиновано са производњом млека	24,535	16,061
Производња млека комбинована са ратарством	11,404	7,507
Број запослених у индустрији прераде млека	5,289	

Просечан годишњи ниво упослености радне снаге у свим типовима пољопривредних газдинстава која се претежно баве сточарском производњом у Републици Србији износио је у 2012ој 0,49 ГРЈ по ангажованом раднику, док је у 2018ој исти показатељ код свих пољопривредних газдинстава са производњом млека износио 0,63 годишње радне јединице.

3.3. Допринос извозу

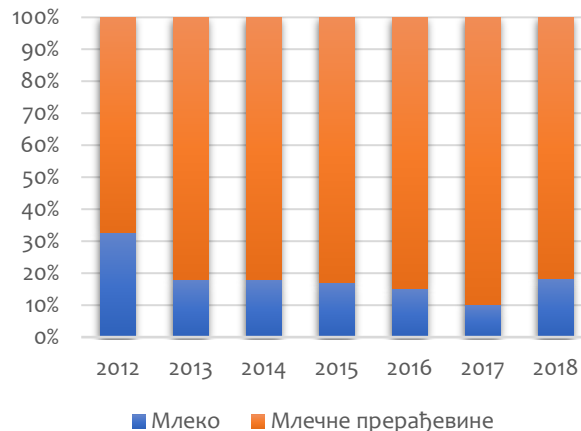
Просечан извоз млека и млечних производа износи око 72,2 милиона долара у периоду 2012-2018, удео у укупном извозу пољопривредних производа износи просечно 2,4%. Сектор млека има просечан раст извоза од 5%, у извозу преовлађује програм млечних производа са уделом од 83%.

Графикон 5: Укупан извоз млека и млечних производа и удео у укупном извозу пољопривредних производа (десно) у периоду 2013-2018.

Извор: UN Comtrade

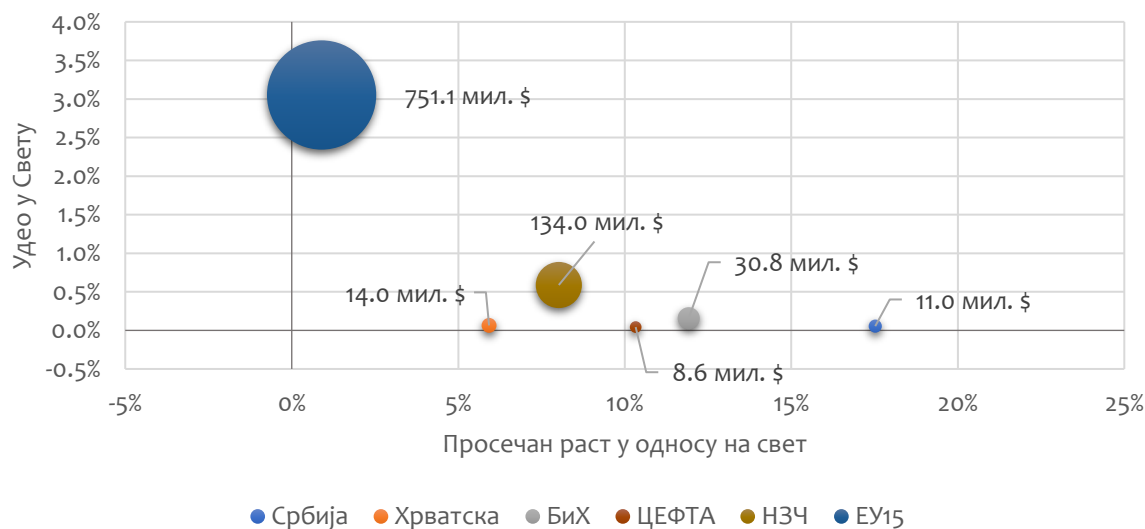
Графикон 6: Структура извоза млека и млечних производа у периоду 2012-2018.

Извор: UN Comtrade

У извозу млека, Србија расте најбрже од посматраних земаља са растом који је за 18% бржи од светског просека. Ипак укупна вредност извоза износи 11 милиона долара што је најмањи извоз од свих посматраних земаља, изузев ЦЕФТА просека. Србија извози 3 пута мање млека од БиХ, 12 пута мање од НЗЧ просека и 70 пута мање од ЕУ 15 просека.

Графикон 7: Трендови раста извоза млека у односу на светски раст и удео у свету за Републику Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018

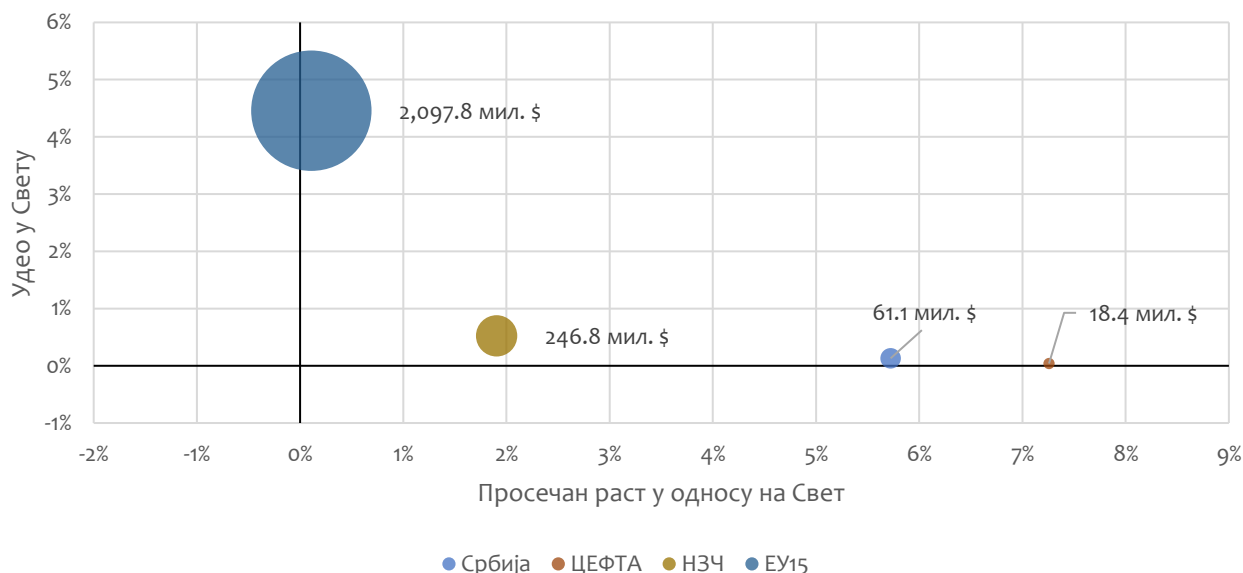

Извор: UN Comtrade

Србија више извози прерађевине него сирово млеко и то првенствено због раста извоза сира у Русију. Просечна вредност извоза износи 61 милион долара, раст је 6% бржи од светског просека. Уколико се упоредимо за ЕУ земаљама Србија има вредност извоза 4 пута мању од просека НЗЧ земаља и 34 пута мању вредност од ЕУ 15 просека. Бржи раст од Србије имају само земље ЦЕФТА, и то пре свега због

добрих трендова кад су у питању Босна и Херцеговина, па и Македонија, са производним капацитетима који су интегрисани у заједнички производни и власнички систем са доминантном прерађивачком компанијом и у Србији.

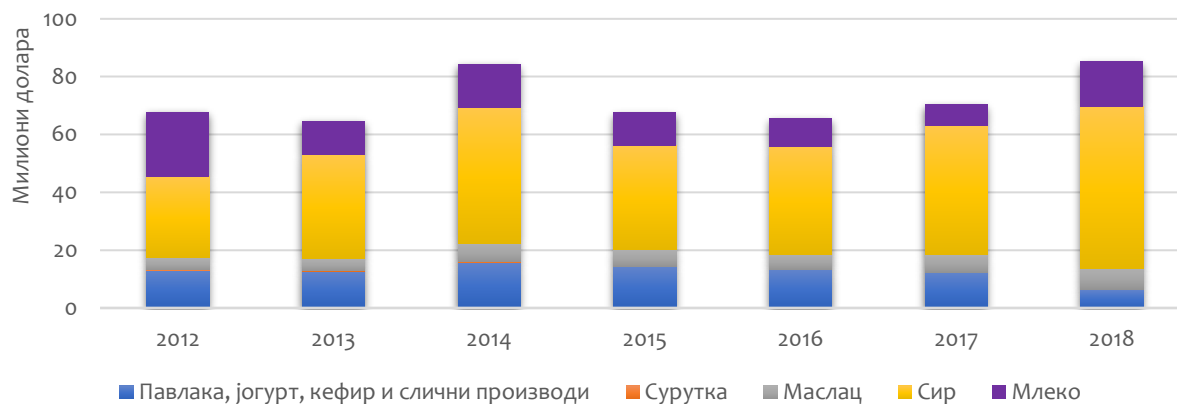
Графикон 8: Трендови раста извоза млечних прерађевина у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

У укупном извозу млека и млечних производа доминира извоз сира са уделом од 56%, следи извоз млека са 18.5% и извоз павлаке, јогурта и сличних производа са 17.4%. Извоз маслаца учествује са 8%, а извоз сурутке има занемарљив удео од 0.1%.

Графикон 9: Укупан извоз млека и млечних производа из Србије

Извор: UN Comtrade

4. Опис и трендови

4.1. Производња млека у свету и Европи

Производња млека на глобалном тржишту тренутно пролази кроз период турбуленције. Успорена потражња за овим производима у Кини, руски трговински ембарго и укидање ЕУ квота за млеко, резултирали су прекомерном понудом млека и млечних производа на светском тржишту и последичним падом цена.

Квоте за млеко Европска унија увела је 1984. године како би управљала вишком понуде на тадашњем тржишту пољопривредних производа у ЕЕЗ. Чланице ЕЕЗ су увеле институт регулисане производње млека и ограничиле количину млека коју су пољопривредници могли продати сваке године, као и казнене мере против оних држава чланица које би премашиле дозвољене квоте. Укидање ЕУ квота за млеко у априлу 2015. довело је до значајних померања у европском млечном сектору. Иако је повећања производње млека, након укидања квота сконцентрисана у релативно малом броју земаља попут Ирске, Белгије и Холандије, укидање квота је свим произвођачима млека широм Европе омогућило подизање производње и повећање сточног фонда, што је свакако допринело стварању вишкова млека и паду цене у ЕУ.

Укидање млечних квота доводи до фундаменталне промене у начину управљања пољопривредним газдинствима у ЕУ – помереног фокуса са смањења трошкова како би се постигла боља конкурентност, ка максимизацији добити по хектару.

Када су нивои производње били ограничени, пољопривредници који су остваривали максималан профит од производње млека морали су да смање свој трошак по килограму произведеног млека, како би били конкурентнији, па је у том смислу управљање овим трошковима био примарни фокус. Сада након укидања квота, ограничавајући фактор производње млека је расположиво пољопривредно земљиште, па је сада фокус промењен у правцу максимизирања нивоа добити по хектару. Ово је значајна промена за европске произвођаче млека. Европски пољопривредници и даље морају чврсто да контролишу трошкове производње, али сада морају и да уравнотеже трошкове производње са маргиналним повећањем добити који могу да остваре са повећаним инпутима у производњу. За фармере који за, на пример, исхрану говеда претежно користе пашњаке ово се своди на управљање кључним покретачима профита као што су:

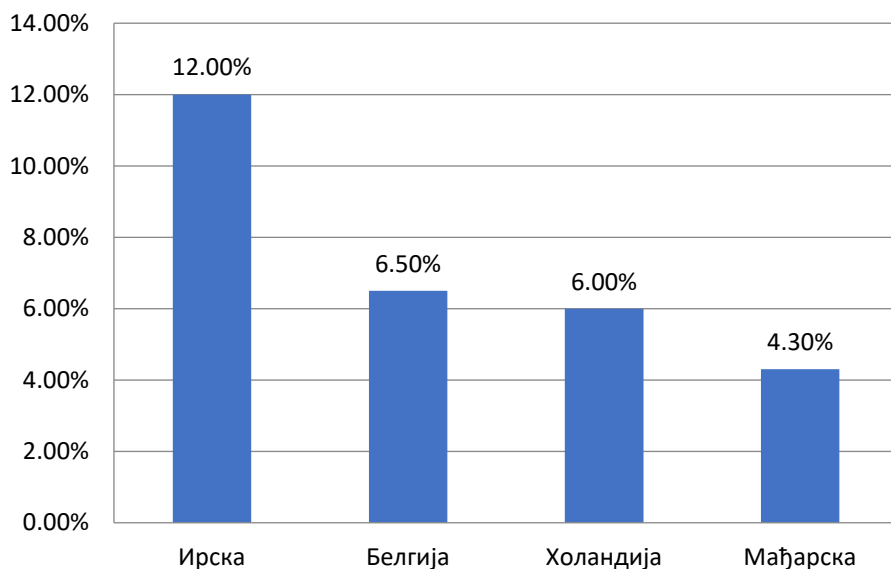
- управљање испашом и сточном храном;
- постизање оптималне стопе стоке по хектару пољопривредног земљишта;
- промовисање животиња са високим генетским потенцијалом (висока производња млека и плодност говеда).

Иако се млекарски сектор на глобалном нивоу тренутно бави бројним изазовима, дугорочно на глобалном нивоу, прогнозе и перспективе сектора млекарства остају позитивне.

Повољни потрошачки трендови и улагање у нове технологије пружају бројне могућности. Константан раст светске популације и промена навика у исхрани доприносе порасту потреба за овом врстом хране. Са растом прихода и урбанизацијом, односно економским јачањем нација, становништво мења своје

навице у погледу исхране у правцу повећаног конзумирања протеина анималног порекла, а нарочито се повећава потрошња у кондиторској индустрији и другим прерадама хране. Очекивања су да ће глобална потражња за млеком и млечним производима расти годишње за 2,5 процената, највећим делом због све интензивније урбанизације, пораста плата и економске моћи становништва на тзв. тржиштима у настајању.

Графикон 10: Повећање производње млека у ЕУ земљама након укидања квота

Извор: Delotte, Global Dairy Sector – Trends and opportunities Januar 2017

Глобална производња млека у 2018. години процењује се на 843 милиона тона, што је повећање за 2,2 процента у односу на 2017. годину.

Ово повећање глобалне производње резултат је експанзије производње у Индији, Турској, Европској унији, Пакистану, Сједињеним Америчким Државама и Аргентини, али и противтежа пада производње у Кини и Украјине и неколико других држава. Повећана производња млека у наведеним државама настала је као резултат подизања бројности и величине стада, односно броја говеда у овим земљама, затим као резултат унапређења процеса прикупљања млека (Индија и Пакистан), побољшања ефикасности интегрисаних система производње млека (Турска), подизања млечности крава (Европска унија и САД). Пад производње млека у Кини и великој мери је проистекао из процеса реструктурирања у индустријској производњи млека и смањења броја малих пољопривредних произвођача, односно смањења произвођачких маржи и пада продуктивности у Украјини.

По регионима Азија је забележила највеће повећање количине произведеног млека у 2018. години, а пратиле су је Европа и Северна Америка. Производња млека се глобално повећала и у свим осталим регионима, али у мањој мери.

Светски извоз млечних производа порастао је на 75 милиона тона (у млечним еквивалентима), што је повећање за 4,1 милиона тона, или 5,7%³ у односу на 2017. годину, углавном из Сједињених Америчких Држава и Аргентине, али и из Индије, Уругваја и Мексика. Насупрот ових земаља, извоз је опао у већини земаља, посебно у Ирану. Међу главним млечним производима, у 2018. обрано млеко у праху је

³ Food Outlook FAO, новембар 2019

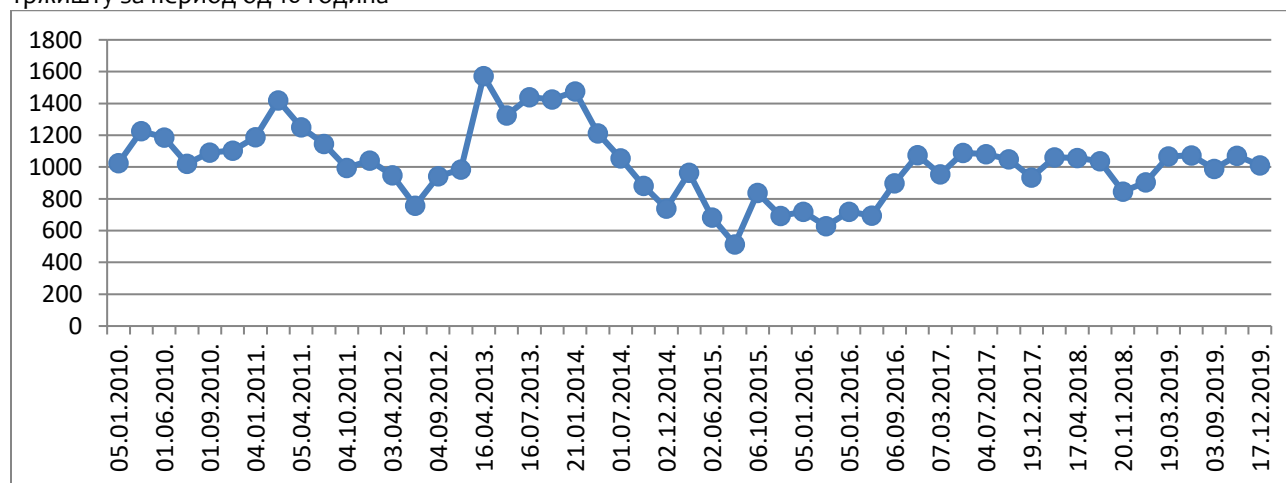
забележило највећи раст извоза (+8,6%), затим путер (+7,5 %), пуномасно млеко у праху (+ 1,7%) и сир (+ 0,8%). Што се тиче млека у праху, које чине две врсте млека - обрано млеко у праху и пуномасно млеко у праху, извозна расположивост била је у изобиљу код готово свих главних међународних добављача. Велике залихе обраног млека у праху, које држе Европска унија, Сједињене Америчке Државе и Индија, такође су допринеле повећању глобалне доступности снабдевања. Залихе обраног млека у праху Европске уније, с обзиром на старост залиха, углавном су сматране мање погодним за људску употребу. Поред непосредне потрошње у облику млека за конзумирање, за овом врстом производа је такође заинтересована и прерађивачка индустрија хране.

Иако се извоз маслаца током целе године повећавао, испоруке су у првих шест месеци биле релативно ограничене. Глобалне залихе порасле су тек када су залихе из Океаније почеле да излазе на глобална тржишта, почев од јула месеца, када је сезона производње млека била у пуном јеку. Потражња за увозом маслаца је била снажна, посебно у Азији, јер су урбанизација, раст прихода и промена прехранбених навика учинили да потражња за маслом расте.

Извоз сира се у 2018. години спорије повећавао, у поређењу са 2017. годином. Ипак, постојала је потражња за деликатесним производима, подстакнута све већом тражњом и интересовањем потрошача за специјализоване врсте сирева и сирева са ознакама географског порекла.

Међународне цене млека у 2018. години, мерене ФАО индексом млечних цена, пале су за 4,6 процената у поређењу са 2017. годином, одражавајући пад цена свих млечних производа представљених у Индексу, а највећи пад регистрован код обраног млека у праху (-5,6 процената), сира (- 5,2 посто), путера (-4,4 посто) и млека у праху направљеног од пуномасног млека (-2,9 посто).

Графикон 11: Кретање ГДТ (Global Dairy Trade) индекса цена млека и млечних производа на глобалном тржишту за период од 10 година

Извор: Global Dairy Trade

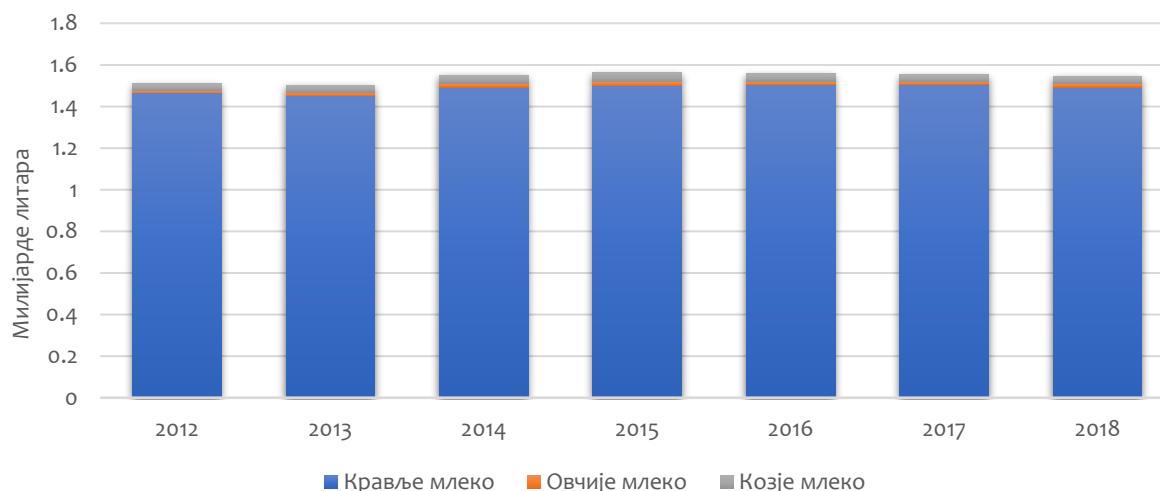
Глобални салдо понуде и потражње, индуковани горе споменутим факторима, компатибилни су са овим кретањем цена. Додатни фактор који треба поменути у вези са међународним ценама млека биле су значајно више цене маслаца произвођача из Европске уније у поређењу са конкуренцијом. Сматрало се да сегментација тржишта, повезана са преференцијама потрошача и географском близином тржишта, углавном стоји иза разлика у ценама.⁴

⁴ УН ФАО 2019, – Dairy market review

4.2. Трендови производње и трговине млеком и производима од млека у Републици Србији

Сектор производње млека у Србији већ десетак година остварује стабилну производњу од око 1,5 милиона тона годишње. У структури производње доминира кравље млеко са уделом од 96-97%, овчије млеко учествује са око 1% и козије са 2% од укупне производње млека у Србији.

Графикон 12: Производња млека по врсти млека у Србији

Извор: РЗС

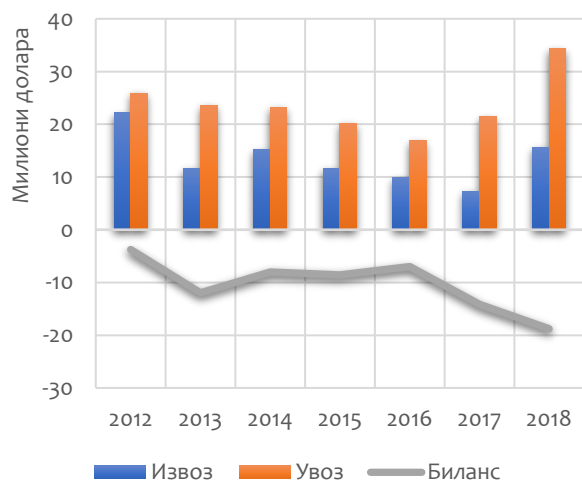
Производња млека у Србији има врло мала одступања и варијације кад је у питању количина и врста млека са апсолутно доминантном производњом крављег млека. Нагли раст извоза и увоза у 2018. години је резултат појачаних активности млекаре ИМЛЕК на међународном тржишту у четвртном кварталу.

Са просечним извозом млека од 11 милиона долара Србија је 65 земља у свету по вредности извоза у периоду 2013-2018. Негативан биланс трговине млеком, сада је драстично појачан истовременим падом извоза и појачаним увозом млека, пре свега од 2016те године кад је интензивирао увоз из суседних земаља кроз интегрисани производни систем.

ЦЕФТА је такође и најчешћа извозна дестинација за млеко из Србије, пре свега Црна Гора и Македонија, иако су количине у извозу релативно мале. Чак и те мале укупне количине представљају значајан или чак доминантни удео на локалним тржиштима где млеко и прерађевине из Србије заузимају важно место.

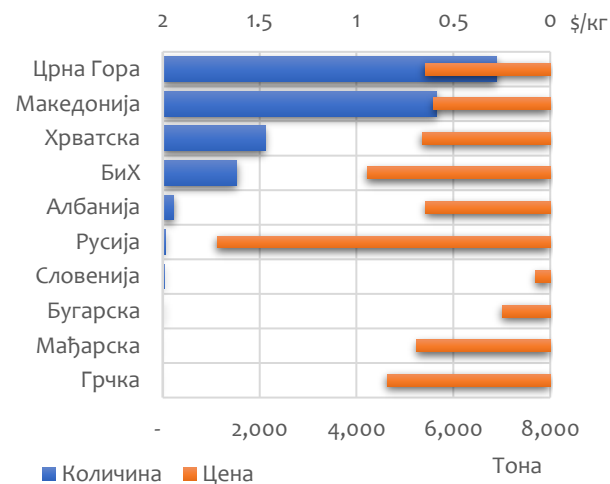
Због изненадног пожара који је уништио комплетне прерађивачке капацитете у Падинској скели, у септембру 2018. године, ИМЛЕК је био присиљен да решење потражи у додатном ангажовању сопствених прерађивачких капацитета у БиХ и Македонији. Тиме је део сировог млека са домаћег тржишта извезен, а увезени су са истих тржишта млечни производи, за потребе домаћег тржишта, што је резултирало растом обима извоза и увоза

Графикон 13: Трговински биланс млека

Извор: UN Comtrade

Графикон 14: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018

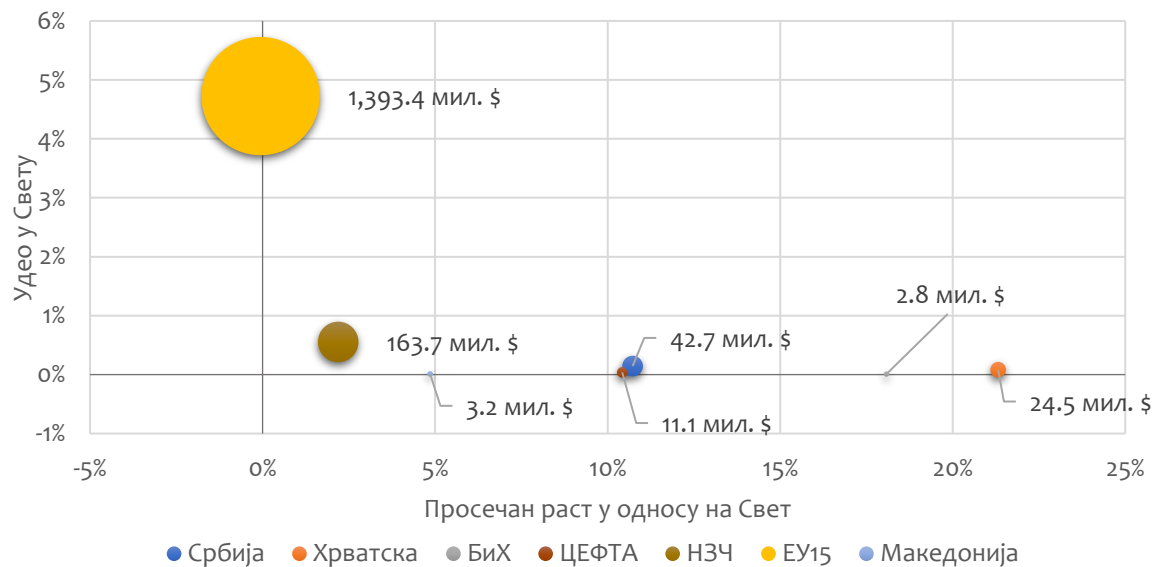

Извор: UN Comtrade

4.3. Сир

Извоз сира из Србије има трећи најбржи раст од посматраних земаља вођен првенствено растом извоза у Русију. Извоз Србије расте 11% брже од света. Просечна вредност извоза од 42,7 милиона долара ставља Србију на 44 место листеоо извозника сира у свету.

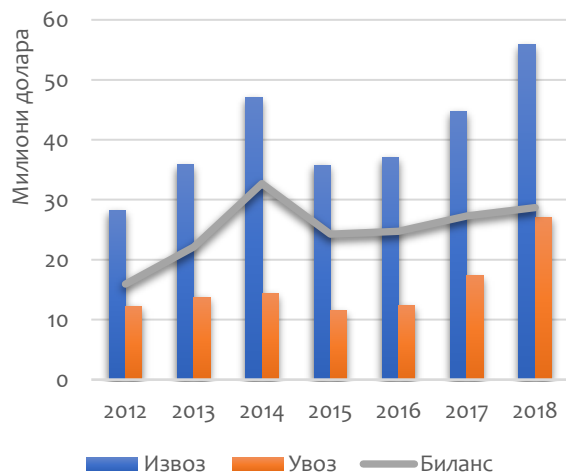
Графикон 15: Трендови раста извоза сира у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

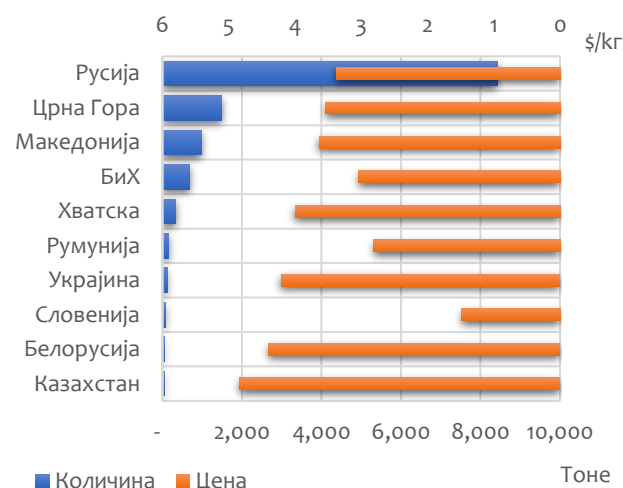
Читав регион, а са њим и Србија имају вишеструко боље трендове раста извоза сира, јер се и индустрија прераде млека усавршава како кроз концентрацију на производе високе вредности и степена финализације, тако и квалитета који одговара извозним тржиштима па и ЕУ тржишту. Позитиван трговински биланс уз добре трендове извоза, је и последица орјентисаности домаћег потрошача на локалну производњу сира и релативно мали увоз специјализованих сирева који су растућа, али још увек ниска претња пласману домаће производње.

Графикон 16: Трговински биланс сира

Извор: UN Comtrade

Графикон 17: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

У структури укупног увоза сира на тржиште Руске Федерације, Република Србија учествује са 2,4%. Посматрано према вредности извоз је просечно износио 25,4 милиона долара, а цена коју су сиреви из Републике Србије остварили на тржишту Руске Федерације била је на просечном нивоу од 3,4 \$/кг. У последњих пет година цена је имала тенденцију опадања.

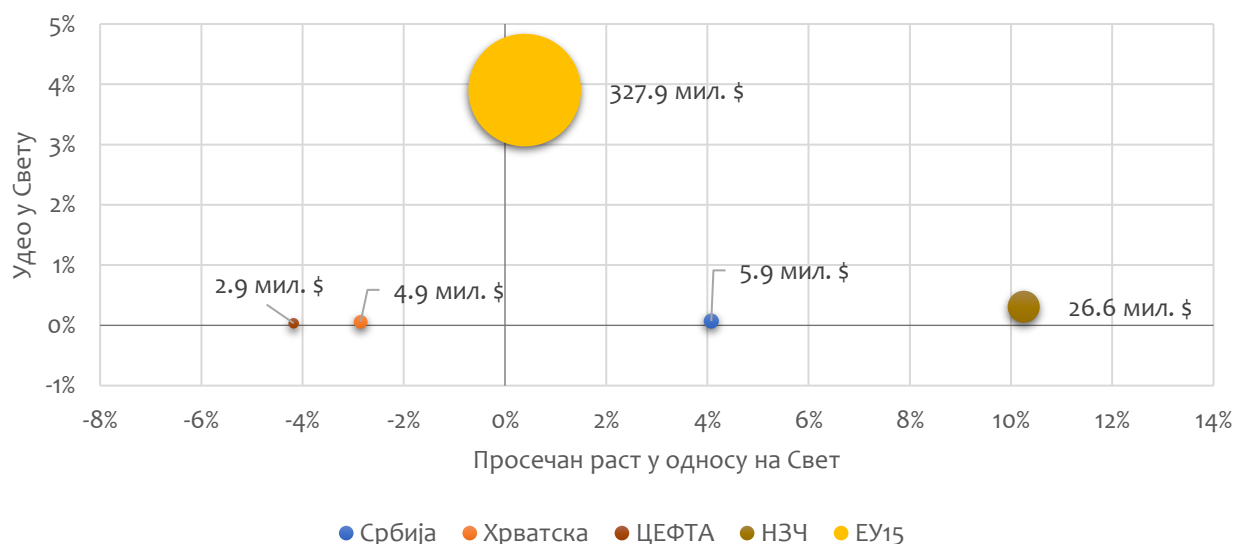
Могућност бесцаринског извоза сира у Руску Федерацију, нарочито у тренутку када су на снази међусобне санкције ЕУ и Руске Федерације (од 2014. године), представља значајну конкурентску предност за Републику Србију. Наравно, висок квалитет и одговарајућа цена представљају најбитније факторе повећања извоза у наредном периоду. Основни кораци који неминовно воде ка повећању конкурентности наших извозних производа су: пораст продуктивности производње и реструктурирање извозне понуде, унапређење пословног и тржишног амбијента, примена иновативне маркетинг стратегије и иницирање кластерских удружења.

4.4. Маслац

Иако има најмањи удео у укупном извозу млека и млечних производа маслац представља један од ценовно најскупљих производа млечне индустрије. Извоз расте 4% брже од светског просека и брже од већине земаља региона. Србија је по вредности извоза 42 извозник света и 19-ти извозник Европе.

Графикон 18: Трендови раста извоза маслаца у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке

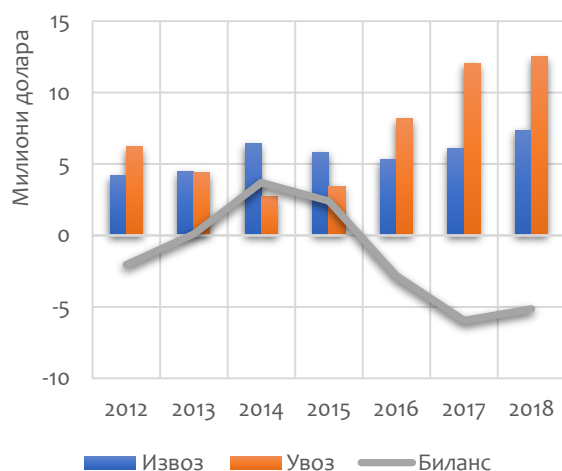
одабраних група земаља за период 2013-2018

Извор: UN Comtrade

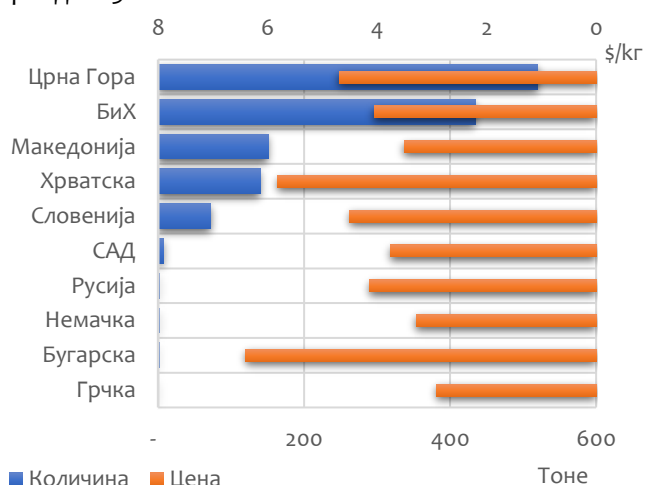
Земље са високо развијеном млечном индустријом су највећи извозници маслаца (Нови Зеланд, Немачка, Холандија, Белгија, Ирска, Француска...), имају високу ценовну и квалитативну конкурентност. Велики европски извозници имају доминантан удео и на тржишту Србије, док извоз из Србије углавном завршава на тржиштима региона где доминантни актери у тржишном ланцу имају дугу традицију присуства и препознатљив производ на тржишту.

Графикон 19: Трговински биланс маслаца

Извор: UN Comtrade

Графикон 20: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018

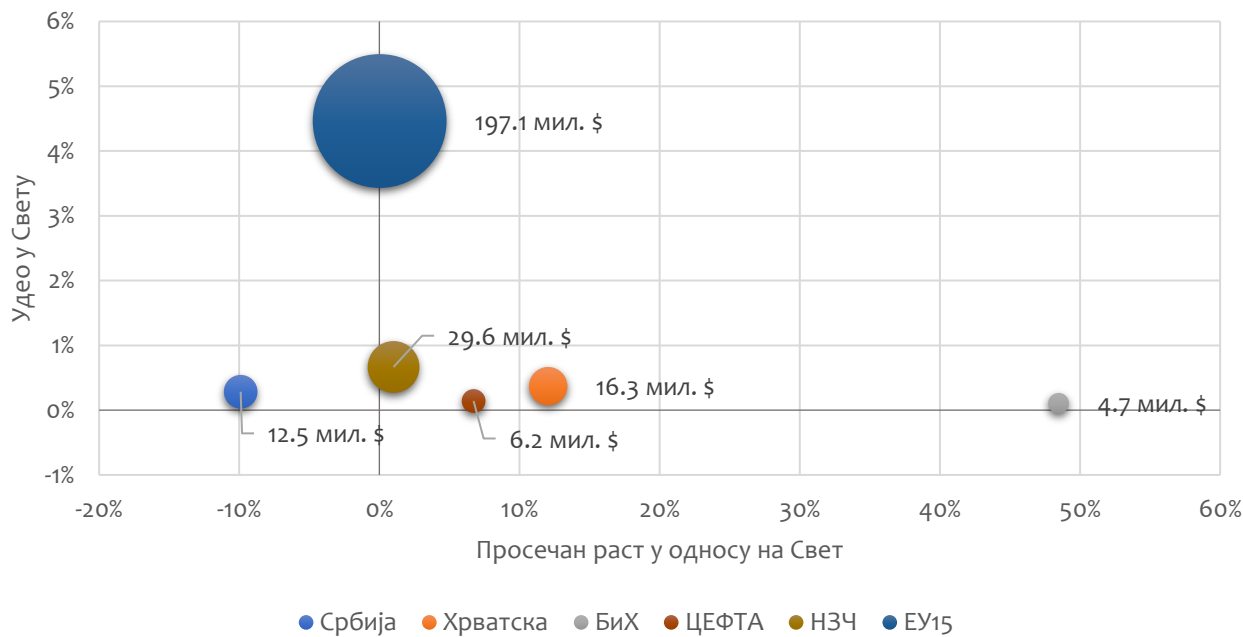

Извор: UN Comtrade

4.5. Јогурт, кефир, павлака, кисело млеко и слични производи

Србија је 38 извозник у свету и 25 извозник у Европи, извоз расте 10% спорије од светског просека и спорије од већине земаља окружења.

Графикон 21: Трендови раста извоза јогурта, павлаке, кефира, кисеог млека и сличних производа у односу на светски раст и удео у свету за Србију и просеке одабраних група земаља за период 2013-2018

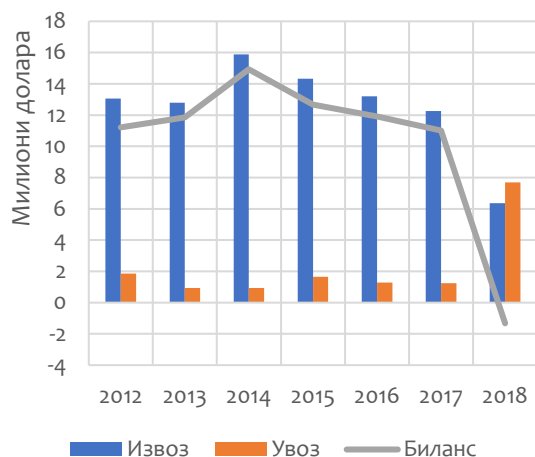

Извор: UN Comtrade

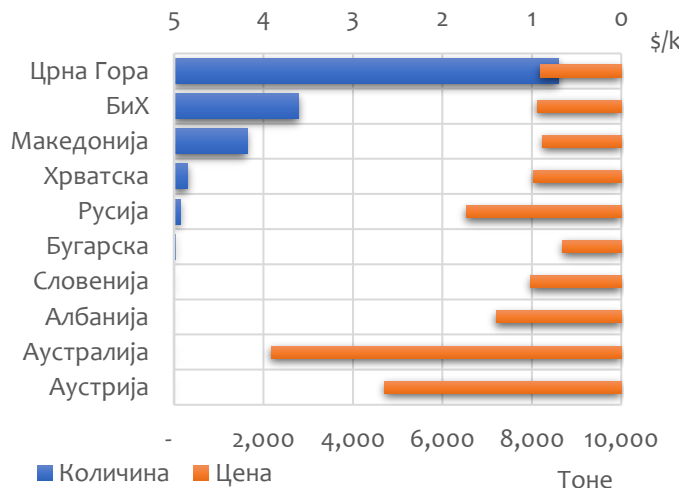
Највећи удео у трговини овим производима има јогурт који се значајно разликује од јогурта који се масовно троше у свету. Јогурт какав се производи и конзумира на домаћем тржишту није препознат на удаљеним тржиштима и регион је доминантно извозно тржиште. Увоз 2018 је увећан више од 4 пута у односу на дугогодишњи просек, увозне дестинације су БиХ и Северна Македонија. Ово не представља поремећај на тржишту јер је увоз првенствено из производних капацитета доминантног актера на тржишту Србије (Имлек АД).

Графикон 22: Трговински биланс јогурта, павлаке, кефира, кисеог млека и сличних производа

Графикон 23: Топ 10 извозних дестинација Србије за период 2013-2018

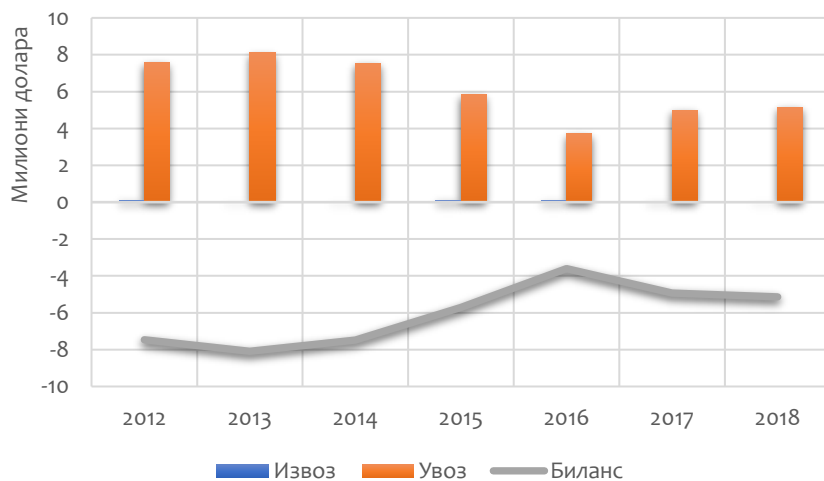
Извор: UN Comtrade

4.6. Сурутка

Сурутка у преради млека настаје као нуспроизвод који има вишеструке намене као високо протеински производ од састојка хране за бебе, суплемената, протеинске исхране, производње сирних намаза и маслаца.... Иако настаје као нуспроизвод технолошког процеса, сурутка у Србији није искоришћена и уобичајена је пракса да се третира као отпад. Заузврат Србија је увозник сурутке у праху и негативан трговински биланс одражава увоз који је у 2018.ој износио преко 5 милиона долара.

Графикон 24: Торговински биланс сурутке

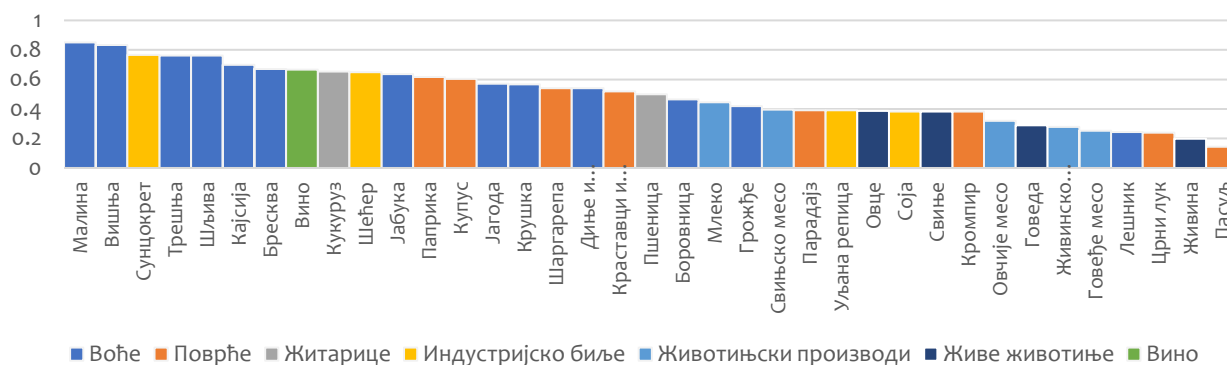
Извор: UN Comtrade

Упоредни приказ индекса конкурентности за периоде 2013-18

Методологију анализе конкурентности је развио SEEDDEV на основу Портерове Diamond теорије националних предности (Determinants of National Competitive Advantage)⁵, на radu Aigingera (1997)⁶ који говори о ценовној и квалитативној конкурентности, као и на Balassa индексу⁷ који се бави утицајем извоза на конкурентност. Комбиновање различитих аспеката сва три приступа уз увођење великог броја индикатора доприноси свеобухватности и мултидимензионалном приступу методологије. Услови тражње и ривалство из Портерове методе заједно са извозом заснованим на регионалном приступу из Баласа индекса послужили су као полазна тачка за развој методологије конкурентности која такође узима у обзир индикаторе производње, приноса, засејаних површина, броју грла стоке, ценама и другим који су анализирани у овире 30 индикатора. Производи су ранжирани, а затим и оцењени. Ранг је добијен за сваки од критеријума тако да производ са највећим уделом, односно најбољим трендом добије вредност један, а онај са најмањим уделом, највећу нумерацију, у зависности од броја посматраних производа. На овај начин је могла да се уради ранг листа по нивоу конкурентности сваког производа и групе производа. Ипак, на тај начин није могао бити измерен сам ниво конкурентности, нити да се упореде различите производне области. Због тога је уведена и оцена у висини од један до десет, на основу унапред задатих критеријума. На основу просечне оцено сваког производа израчуната је јединствена вредност која ће одредити конкурентску позицију конкретног производа у односу на остале, узимајући у обзир поређење са релевантним конкурентима као и оцено трендова доприносе тачности резултирајућег индекса. На крају, сумирање свих показатеља у један индекс пружа могућности за атрактивну презентацију, чинећи резултате разумљивим. Анализа користи међународне базе података које нуде упоредиве податке на нивоу земље што даје гаранцију да се примењује иста методологија за прикупљање података, а ниво грешке не утиче на односе између земља/региона. Најчешће коришћење базе података су PC3, FAO, Eurostat, ITC, UN Comtrade, FAO-OECD, извештаји о пословању привредних субјеката у АПР-у, доступне званичне статистике из различитих земаља.

Ова методологија и мерење индекса конкурентности који приказује конкурентност производа у односу остале производње у оквиру Србије, показује да млеко није у врху конкурентних производа.

Графикон 25: Конкурентност Србије у односу на свет за период 2013-2018

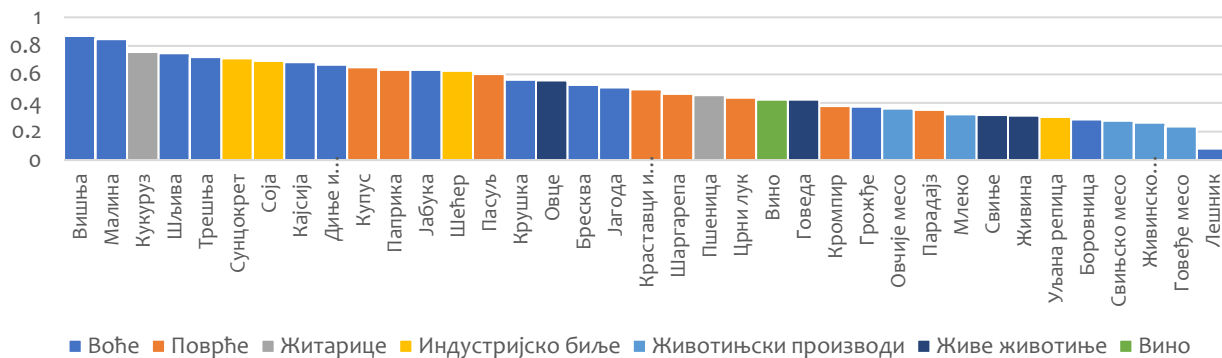

Графикон 26: Конкурентност Србије у односу на ЕУ за период 2013-2018

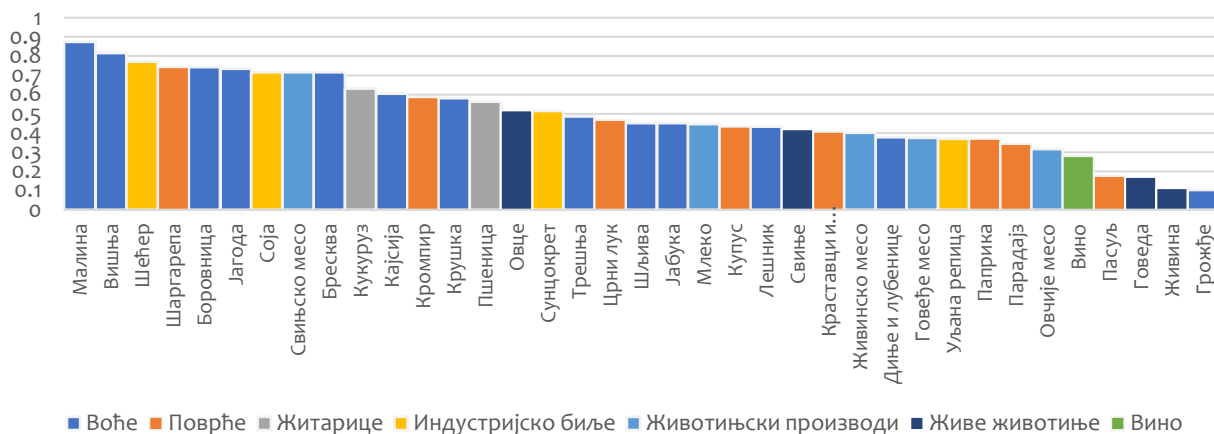
⁵ Porter, M.E. (1990, 1998) The Competitive Advantage of Nations, Free Press, New York, 1990.

⁶ K. Aiginger (1997) The use of unit values to discriminate between price and quality competition, Cambridge Journal of Economics, vol.21, issue.5, pp.571-592.

⁷ Balassa, B. (1965), Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage, The Manchester School, 33, 99-123.

Графикон 27: Конкурентност Србије у односу на ЦЕФТА за период 2013-2018

5. 1. Положај Републике Србије у производњи млека

5.1. Млеко, производња и продуктивност

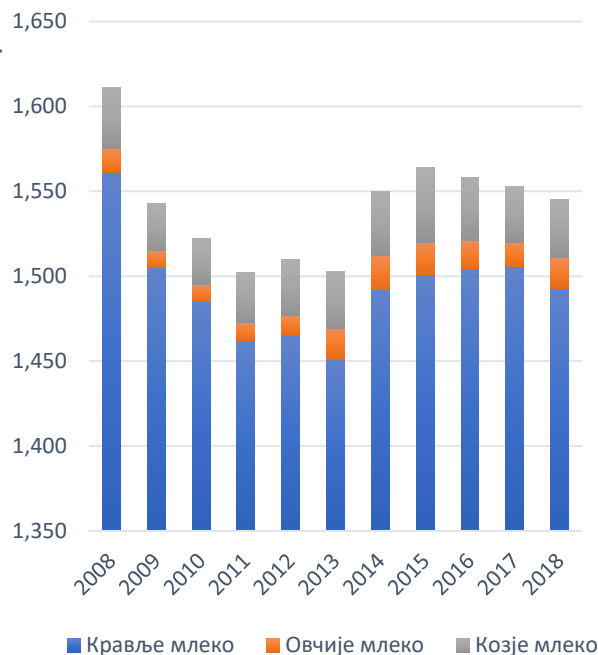
У претходној деценији сектор млекарства показује изузетну отпорност упркос турбулентним променама у прерађивачком сектору у имовинском, статусном и трговинском смислу као и измени структуре пољопривредних газдинстава. Укупан број крава у периоду од две хиљаде до ове године се смањује, достижући број 425 хиљада крава, али тај пад надокнађује растом продуктивности, чинећи да укупна производња остаје стабилна на око 1,5 милијарди литара годишње.

У Региону Шумадије и Западне Србије производи се скоро половина млека, док је Војводина са близу трећином производње следећи регион по количини производње а затим Јужна и Источна Србија са приближно 18%. Кравље млеко има најзначајнији удео од 96,7%, док козије и овчије млеко имају маргиналан значај са уделима од 2,2% и 1,1% респективно.

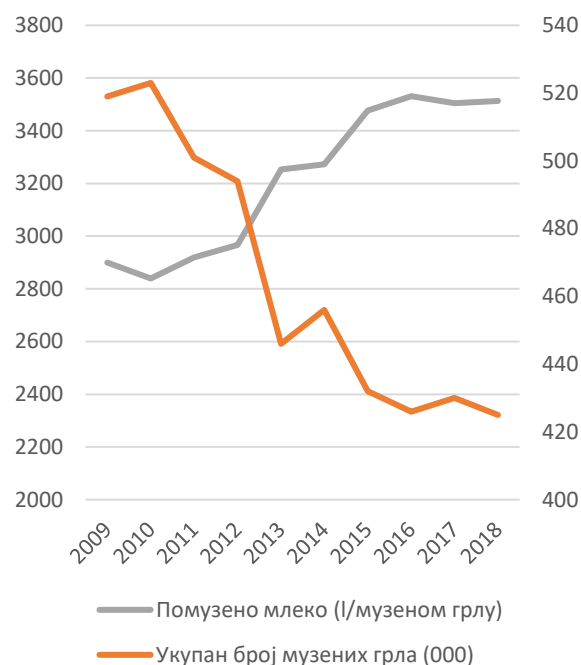
Регион Србија-југ је најзначајнији производни регион са две трећине учешћа у производњи млека, док се у региону Србија-север производи преостала трећина.

Графикон 28: Укупна производња млека у Србији

Графикон 29: Број крава и просечан принос млека по крави

Извор: РЗС

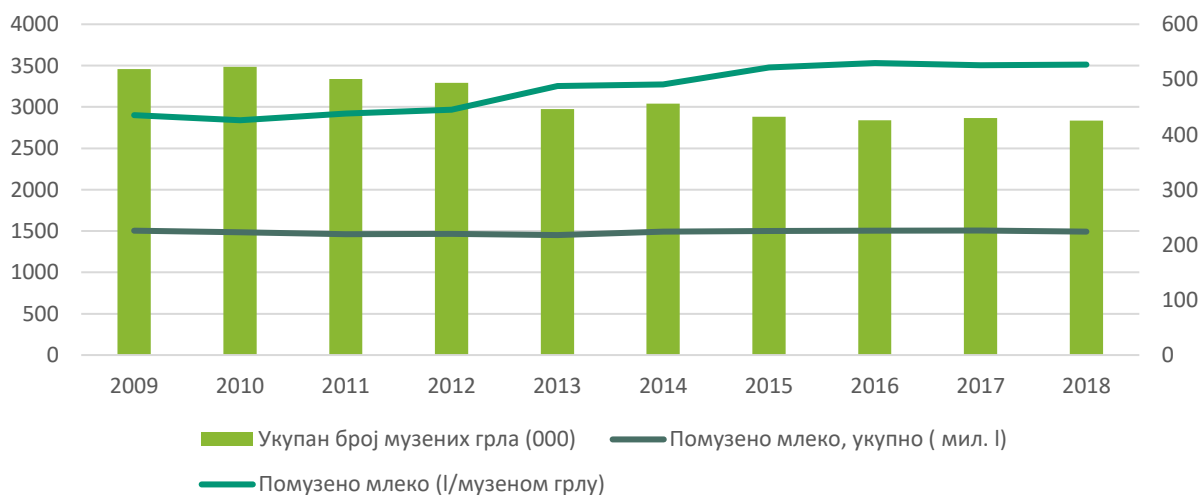

Извор: РЗС

Протекле деценије константан је процес унапређења млечности по грлу. Тако је просечна млечност по грлу повећана за око петину, на нешто више од 3,5 хиљаде литара годишње. И поред овог унапређења заостаје за земљама ЕУ. Основни разлози су расни састав, технологија производње и услови држања.

Просечна млечност је у 2018. години била 3.520 литара, при чему значајно варира и достиже вредност од преко 8.000 литара на једном броју великих газдинстава у региону Војводине. Највећа продуктивност у производњи млека регистрована је у Београдском региону, где се произведе највећа просечна количина млека по муженом грлу за годину дана – 5 335 литара крављег, 200 литара овчијег, односно 345 литара козјег млека.

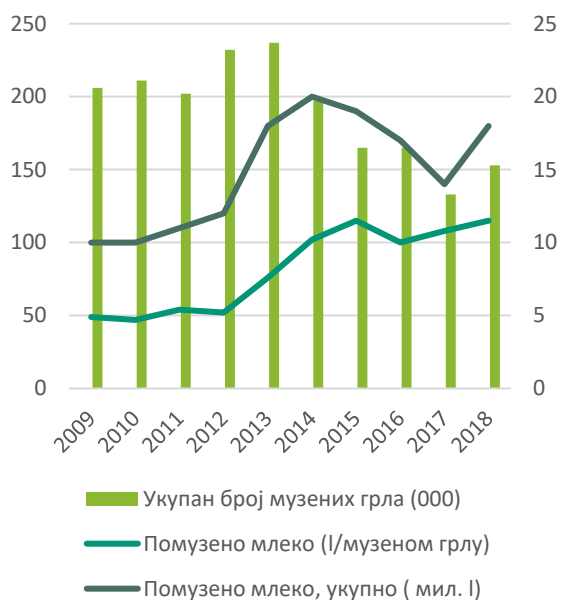
Графикон 30: Производња крављег млека 2009-2018

Извор РЗС

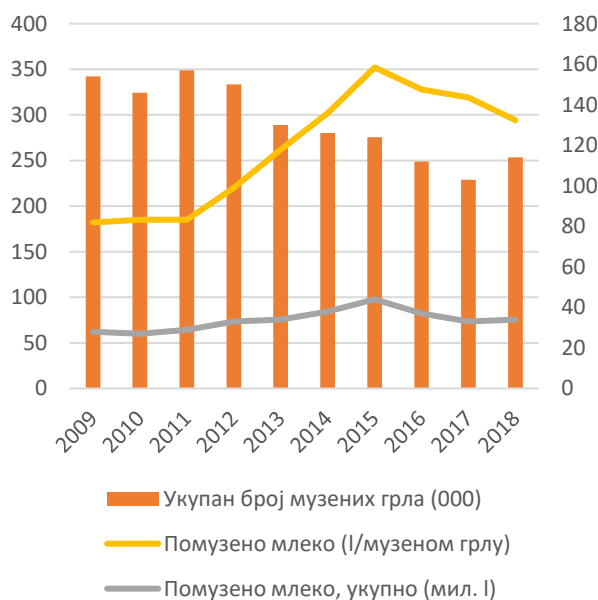
Кад је у питању производња овчјег и козјег млека унапређење млечности је још наглашеније, са преко 60% повећања млечности кад су у питању козе и више него дуплиране млечности кад су у питању овце (на 115 са 52 литра). Померање ка интензификацији овчарске производње, увођење новог расног састава и контролисана исхрана и узгоја допринели су узлазном тренду кад су у питању и количине и млечност.

Графикон 31: Производња овчјег млека 2009-2018

Извор РЗС

Графикон 32: производња козјег млека 2009-2018

Извор РЗС

5.2. Откуп млека

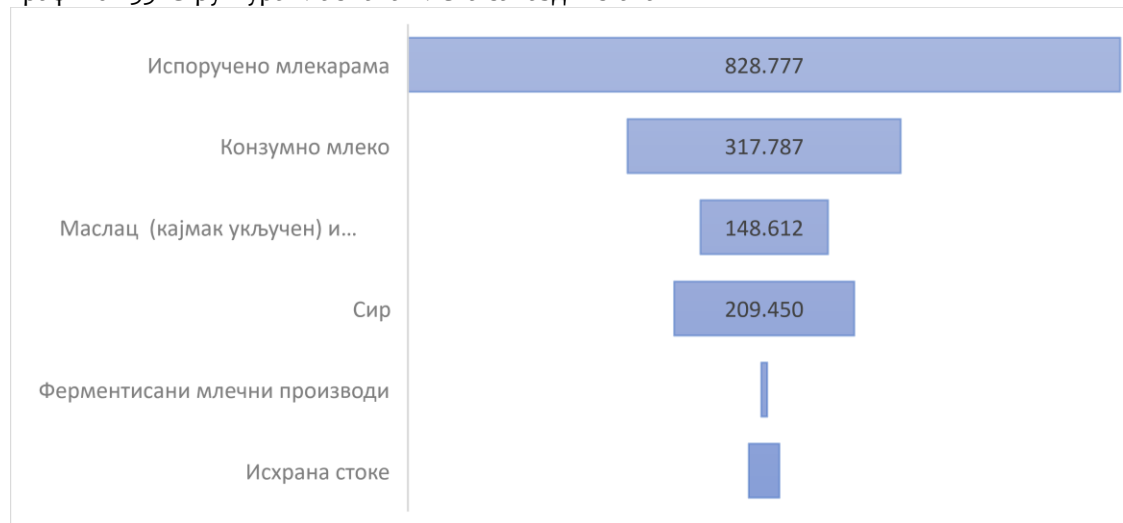
Удео млека у откупу континуирано расте и у 2018ој је досегао скоро 57%, што је повећање од скоро 10 процената у односу на деценију раније. Тај проценат још је виши кад је у питању овчје и козје млеко отварањем специјализованих малих прерада и снажнијом комерцијализацијом премијум и специфичних врста сирева. Ипак, и даље се око 40% млека конзумира и преради на газдинству, али и та прерада „од куће“ полако улази у легалне токове.

Иако се говеда узгајају на 116.292 пољопривредних газдинстава, свега нешто мање од 18,000 произвођача остварује премију за млеко. Разлог овоме је добрим делом околност да већина малих произвођача није у могућности да испоручи захтевану количину млека на кварталном нивоу од 3,000 литара која је минимум за остваривање права на премију. Додуше, значајан број малих произвођача, који немају захтеване количине, премију за млеко остварују посредно преко „накупаца“ млека, односно организатора који прикупљају млеко од више произвођача да би задовољили количине. Наравно, оваква пракса често доводи до тога да крајни корисник добије мањи износ премије од планираног, што свакако доводи у питање смисао оваквог условљавања. Имајући у виду околност да се у овој категорији вероватно налази преко 70% произвођача и да су они власници преко 50% млечних

говеда свакако је корисно размотрити смисао оваквог условљавања приликом остваривања права на премију за млеко.

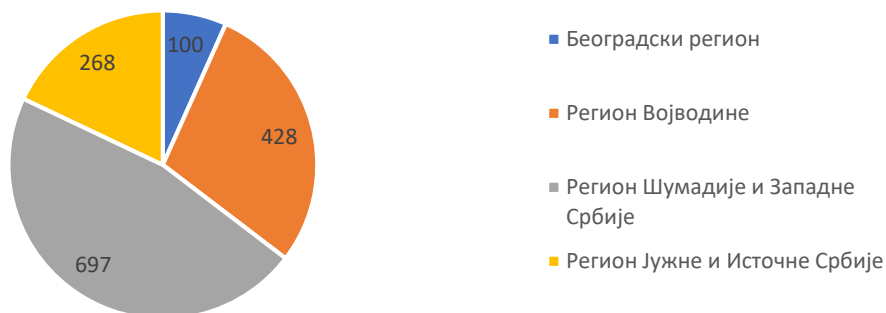
Произведено млеко у Србији је усмерено највећим делом у откуп док је једнако значајни део задржан за сопствену потрошњу и даљи пласман као свеже, а још више као прерађено. Највећи део млека које се конзумира и преради на газдинству користи се за производњу традиционалних производа попут кајмака и белог сира (тврдог и меког), чија је производња заступљена у свим крајевима а нарочито у подручјима екстензивне сточарске производње где се стока држи на испаши и где је то стратегија за вишу валоризацију млека.

Графикон 33: Структура пласмана млека са газдинстава

Извор: РЗС

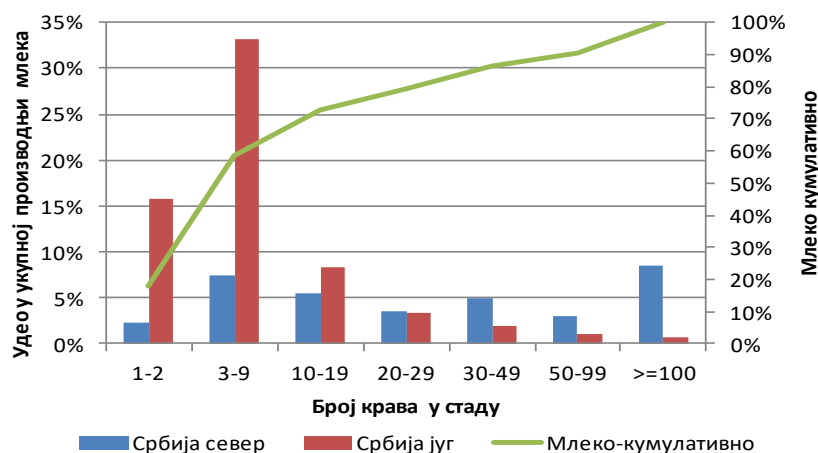
Графикон 34: Укупна производња млека по регионима у 2018ој

Извор РЗС

У структури газдинстава која се баве производњом крављег млека најзначајнија група газдинства у региону Србија-југ јесу газдинства са 1-2 и 3-9 крава јер дају 49% српске производње млека. У региону Србија-север најзначајнија група јесу газдинства са величином основног стада од 10 и више грла која производе 25% млека у Србији. Када се посматра производња крављег млека на нивоу Републике Србије може се закључити да је укупна производња заснована највећим делом на малим пољопривредним газдинствима са до 9 крава, на којима се производи 59% млека.

Графикон 35: Крива понуде крављег млека у Републици Србији према производним регионима

Извор: РЗС

Иако постоји значајан раст тренда откупа млека укупне количине које се прераде кроз одобрене и пре свега контролисане прерадне капацитете нису још приближне ЕУ стандарду.

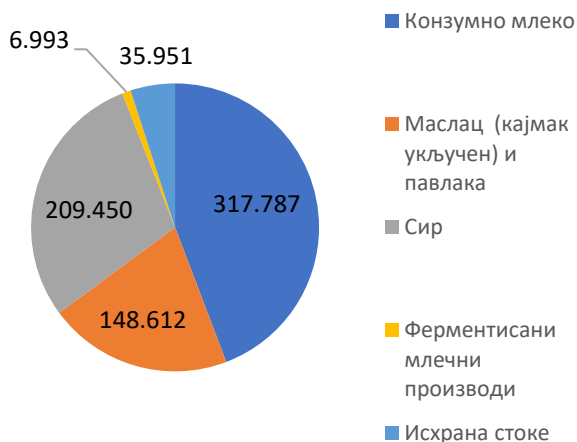
5.3. Производња млечних прерађевина

И поред пораста откупа у предходној деценији, још увек једна од основних карактеристика, тржишта Републике Србије је ниско учешће млека откупљеног у циљу даље индустријске прераде у односу на укупно произведене количине. Значајне количине млека заврше у „домаћој преради“, која првенствено подразумева производњу млека и млечних производа (сир, кајмак, кисело млеко итд.), намењених сопственој потрошњи на пољопривредним газдинствима, али и производа намењених продаји на тржишту. Како и сам назив каже, реч је о сировом млеку које је предмет домаће, а не индустријске прераде. Специфичност овакве продаје на тржишту огледа се у томе што се она у највећој мери односи на тзв. директну продају (пијачне тезге, продаја „врата до врата“, или директна продаја трећим лицима на пољопривредним газдинствима), али не треба занемарити и продају на тзв. црном тржишту како у Србији (посебно на територији Косова) тако и у земљама окружења, а нарочито у Босни и Херцеговини, Црној Гори и Македонији. Преостале количине млека се утроше за потребе исхране телади или неке друге сврхе упркос чињеници да се ради о млеку које се по својим квалитативним карактеристикама може користити у сврхе људске исхране. Процене су да се преко 40% произведеног млека не испоручује млекарима, у такозваном систему организованог откупа већ заврши у домаћој преради или у друге сврхе.

Од укупне количине млека која се искористи на газдинствима највећи удео има употреба конзумног млека како за сопствену исхрану породица тако и за комерцијалну директну продају где се пласира око 200 хиљада тона. Производња сира и кајмака (маслаца и павлаке) су традиционалне активности на

газдинству у сектору млекарства па се безмало половина свог употребљеног млека користи за ове производње, док је за исхрану животиња намењено око 5% укупног млека које остаје на газдинствима.

Графикон 36: Употреба млека на газдинству у 000 тона

Извор: РЗС

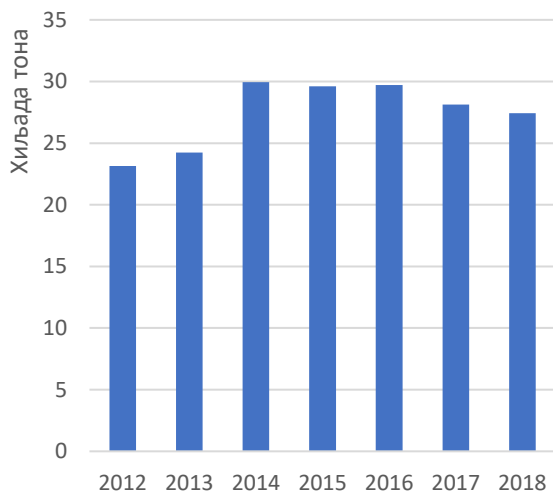
Графикон 37: Пласман конзумног млека са газдинстава

Извор: РЗС

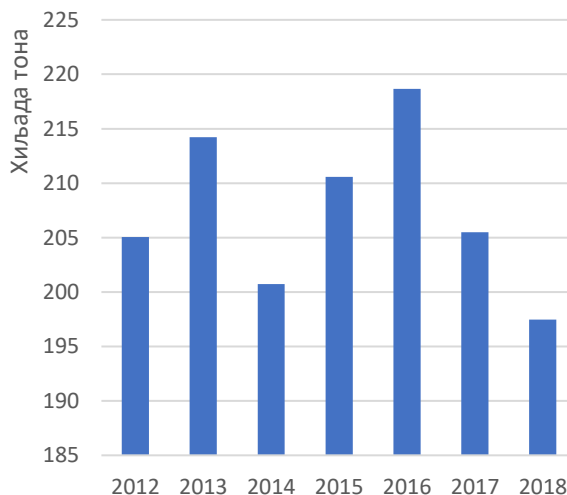
У прерадном сектору највећи удео има производња југурта и ферментисаних производа која доминира, али су трендови константног раста присутни само кад је у питању производња сира.

Графикон 38: Производња павлаке у Србији

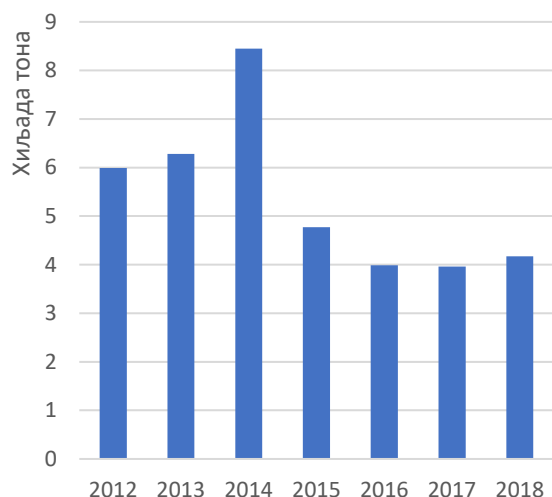
Извор: РЗС

Графикон 39: Производња јогурта у Србији

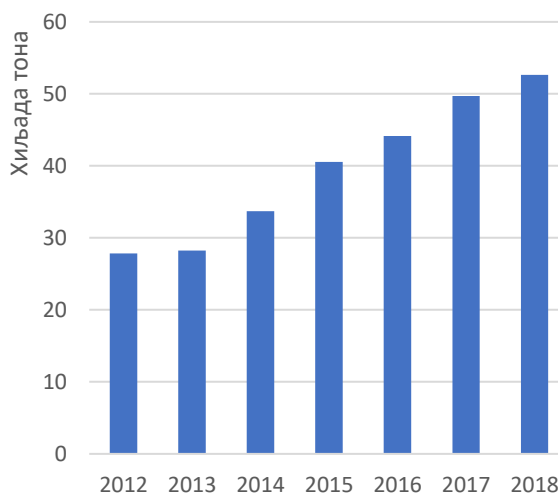
Извор: РЗС

Графикон 40: Производња маслаца у Србији

Извор: РЗС

Графикон 41: Производња сира у Србији

Извор: РЗС

Према недавном истраживању⁸ у понуди произвођача сира (индустријских и сирева који се производе у мањим прерађивачким погонима) - највеће је учешће полутврдих сирева од крављег млека типа Едам, затим Пивнички, Трапист, разни Pizza сиреви и др. (19%), затим сирева од пареног теста (Качкаваљ, роловани, Моцарела и др.) са учешћем од 18%. Следе свежи, крем и намазни сиреви углавном у основној, млечној варијанти, без зачина, са 18% учешћа.

Према истом истраживању је релативно висок удео козјих сирева од чак 30 врста различитих облика, укуса, текстуре, садржаја масти и др. Високо учешће ових сирева резултат је присуства његових различитих варијанти: зрели сир, меки, у храстовој кори, кестеновом листу, са зачинима и др. Највећи број произвођача у оквиру асортимана представља бели сир у саламури (типа Фета) што га чини и најучесталијим типом у понуди из индустријских и мањих прерађивачких погона. Углавном се нуди у основном облику, без варијанти у оквиру типа, због чега је учешће у укупном асортиману релативно ниско (12%). Знатно је мање учешће топљених и младих сирева.

У укупном асортиману најмање је учешће овчијих сирева. У понуди домаћих произвођача ниско учешће остварују и тврди сиреви. Остале специфичне сиреве, као што су крављи у маслиновом уљу, сир са паприком, сир за гриловање и др., веома чине мали део асортимана а у понуди практично нема ни белих, меких сирева са племенитим плеснима.

Све то указује да производња и трговина сиром расте али је простор за развој нових производа велики и да сви субјекти од најмањих на газдинству па до индустријских треба да користе тренд повећаног интересовања за ове производе.

5.4. Положај Републике Србије у међународној трговини млека

Извоз млечних производа прерачунатих у млечне еквиваленте⁹ (МЕ) је релативно стабилан, док увоз расте у анализираном периоду 2014-2018. године. Разлика између количина извезених и увезених количина МЕ је негативна у 2018ој са трендом даљег раста. Најзначајнији млечни производи у извозу су:

⁸ Унапређење производње и пласмана сира Проф др Б. Влаховић, И. Мугоша, др Антон Пушкарић, Мр Д. Ужар

⁹ У обрачуну је коришћен метод садржаја млечне масти и протеина у млечним производима.

сир и киселомлечни производи, док извоз млека и павлаке опада. У структури увоза највише увозимо млеко и павлаку, сир и маслац.

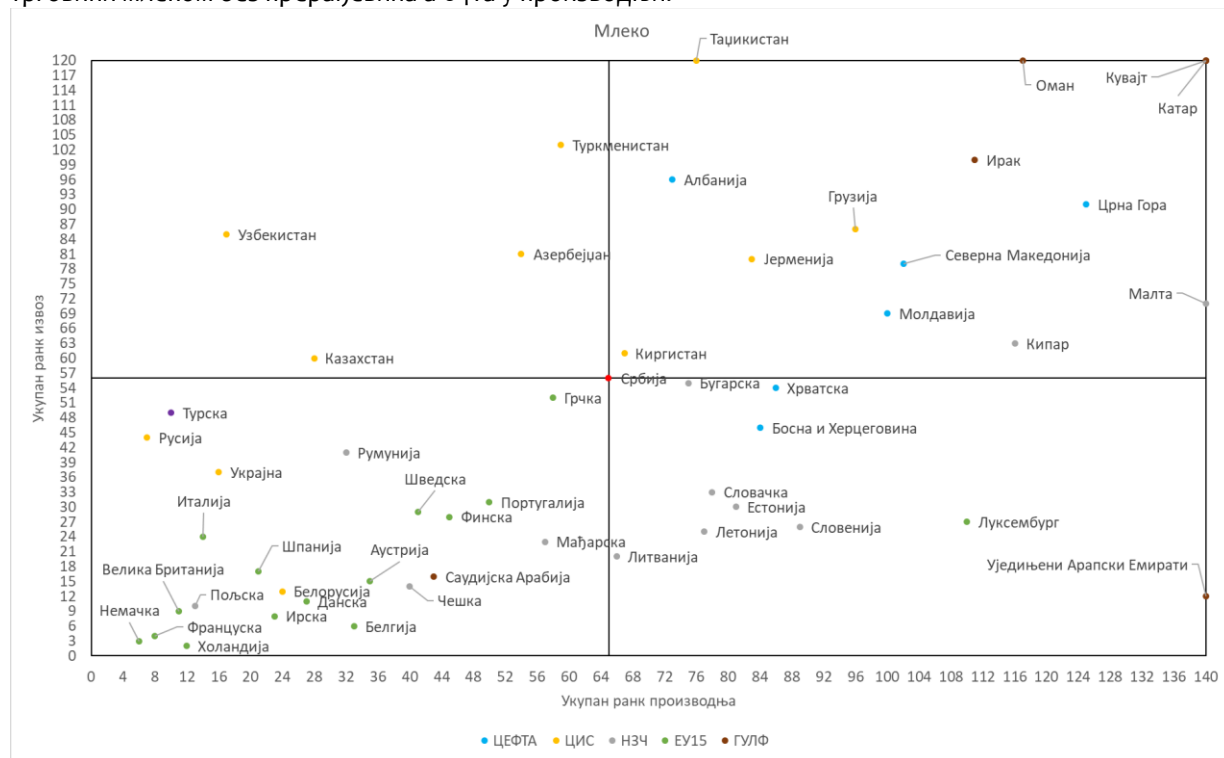
Србија је у највећој мери била самодовољна и производила млека и мало више него што јој треба, изузев у 2018ој. Степен самодовољности на тржишту Србије је тренутно нарушеном балансу, па се вишак понуде у посматраном периоду смањило у односу на тражњу на тренутни благи тренд надонкаде потрошње из увоза. То је резултат наглог раста и извоза и увоза у 2018. години је резултат појачаних активности млекаре ИМЛЕК на међудржавном тржишту у четвртном кварталу, након онеспособљавања дела капацитета у Србији.

Истовремено расте и извоз свих категорија млечних производа а највише сира, кисело млечних производа и сира. Највеће извозне дестинације су земље региона, ЦЕФТА али и Русија а за поједине производе отвара се и тржиште ЕУ.

Табела 3:Извоз, увоз и нето трговина млеком и млечним производима израженим у млечним еквивалентима у периоду 2014. до 2018. (у тонама)

	2014	2015	2016	2017	2018
ИЗВОЗ					
Млеко и павлака	21.615,1	19.382,5	15.803,7	15.461,1	31.571,8
Млеко у праху	1.778,5	4.006,3	5.476,0	217,6	1.702,8
Кисело млечни производи	15.957,4	16.790,6	15.831,2	14.213,4	6.880,4
Маслац	7.579,7	8.624,9	8.216,8	9.396,8	10.108,2
Сир	66.309,0	65.596,0	69.489,0	78.058,6	92.399,2
Укупно:	113.239,7	114.400,3	114.816,7	117.347,5	142.662,5
УВОЗ					
Млеко и павлака	30.314,1	27.240,7	30.958,6	33.595,3	44.632,5
Млеко у праху	18.551,4	14.868,0	13.253,5	14.886,3	25.776,2
Кисело млечни производи	1.894,1	2.892,6	2.635,8	2.632,8	11.865,5
Маслац	5.374,4	9.985,5	25.398,6	24.362,3	23.528,4
Сир	16.698,5	16.550,9	16.557,1	22.463,2	37.415,1
Укупно:	72.832,4	71.537,7	88.803,6	97.939,9	143.217,7
НЕТО ТРГОВИНАа					
Нето трговина:	40.407,3	42.862,6	26.013,1	19.407,6	-555,2
Степен самодовољности:	102,8%	102,9%	101,8%	101,3%	99,96%

Графикон 42: Позиционирање Србије у производњи и трговини за свеже млеко - Србија је 57ма у свету у трговини млеком без прерађевина а 64та у производњи.

Кад је у питању свеже млеко без прерађевина, Србија је 7-ма у свету у трговини млеком без прерађевина а 64-та у производњи.

Вредност нето трговине млечним производима је позитивна, али има опадајући тренд због континуираног раста количина у увозу и релативно стабилних количина у извозу. Вредност извоза и увоза млечних производа има нагли раст у 2018. години због активности млекара које имају погоне и интегрисане регионалне капацитете са циљем нивелисања сировина, понуде и тражње.

Највећи извоз остварује се ка Црној Гори

Црна Гора је водеће тржиште за све категорије млечних производа, изузев сира где се налази на другом месту иза Русије. На тржиште ове земље просечно се пласира 1,5 хиљада тона сира, што чини 14,2% укупног извоза сира из Републике Србије, док је вредност извоза просечно износила је 5,4 милиона УС \$. Извоз у Црну Гору карактерише значајан пад у последње три године периода а опадање је још израженије уколико се извоз анализира са становишта вредности.

Табела 4: Извоз, увоз и нето трговина млеком и млечним производима Републике Србије (у 000 УСД)

	2014	2015	2016	2017	2018
ИЗВОЗ					
Млеко и павлака	14.513,0	10.588,5	8.178,3	7.997,6	14.866,6

Млеко у праху	1.047,7	1.341,2	2.379,7	136,3	699,2
Кисело млечни производи	15.707,2	14.470,9	13.367,8	12.323,9	6.567,0
Маслац	6.257,9	5.814,4	5.413,9	6.218,9	7.506,7
Сир	45.720,7	34.923,4	35.715,9	42.626,1	53.663,0
Укупно:	83.246,5	67.138,4	65.055,6	69.302,8	83.302,5
УВОЗ					
Млеко и павлака	15.558,0	12.253,5	13.246,1	15.991,2	21.806,2
Млеко у праху	8.665,7	7.726,6	6.333,0	7.998,3	12.591,5
Кисело млечни производи	8.960,4	7.319,7	5.384,3	6.550,9	12.845,5
Маслац	2.598,9	3.361,5	7.991,1	12.057,1	12.495,8
Сир	14.146,5	11.313,5	11.950,6	16.973,9	27.117,2
Укупно:	49.929,5	41.974,8	44.905,1	59.571,4	86.856,2
НЕТО ТРГОВИНА					
Млеко и павлака	-1.045,0	-1.665,0	-5.067,8	-7.993,6	-6.939,6
Млеко у праху	-7.618,0	-6.385,4	-3.953,3	-7.862,0	-11.892,3
Кисело млечни производи	6.746,8	7.151,2	7.983,5	5.773,0	-6.278,5
Маслац	3.659,0	2.452,9	-2.577,2	-5.838,2	-4.989,1
Сир	31.574,2	23.609,9	23.765,3	25.652,2	26.545,8
Нето трговина укупно:	33.317,0	25.163,6	20.150,5	9.731,4	-3.553,7

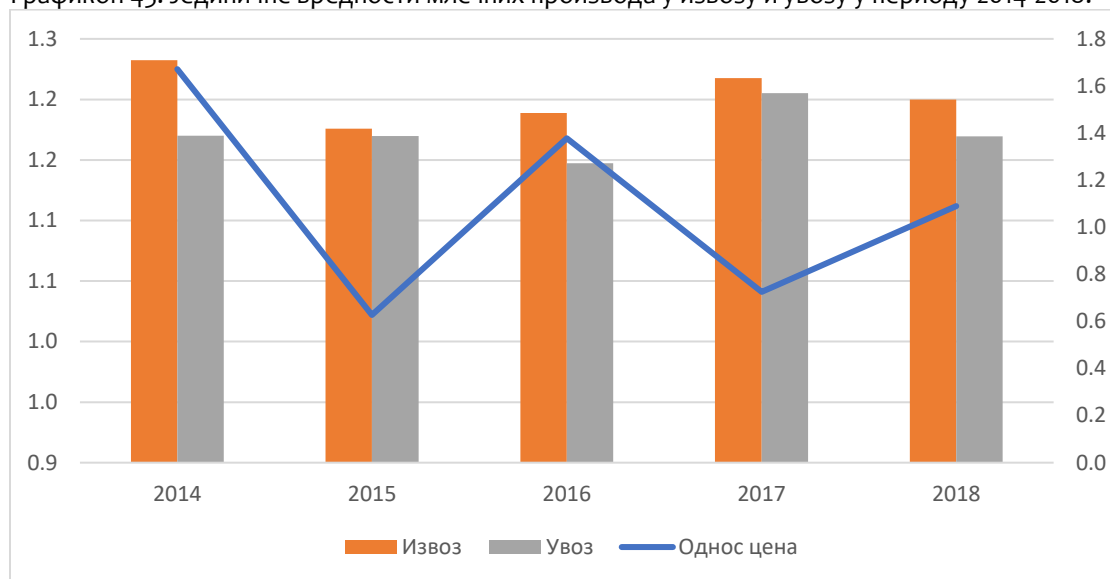
Млекаре у Републици Србији у односу на млечаре у окружењу остварују боље цене, покушавају и успевају да буду ценовно конкурентне, што потврђује однос јединичних цена у извозу и увозу (Табела 5). Србија извози скупље, а увози јефтиније млечне производе.

Велике инвестиције које су пратиле сектор млекарства у претходних пар деценија довеле су до технолошког развоја прерађивачких капацитета, иновативности у структури и паковању млечних производа, значајног раста вертикалне координације млекара са пољопривредним газдинствима, што је на крају унапредило конкурентност ланца снабдевања млеком у Србији.

Табела 5: Јединичне цене и однос цена у сектору млекарства-

Година	Јединична цена (USD/kg)		Однос цена
	Извоз	Увоз	
2014	1,710	1,396	1,225
2015	1,418	1,387	1,022
2016	1,485	1,272	1,168
2017	1,633	1,569	1,041
2018	1,542	1,386	1,112

Графикон 43: Јединичне вредности млечних производа у извозу и увозу у периоду 2014-2018.

Црна Гора је водеће тржиште за све категорије млечних производа, изузев сира где се налази на другом месту иза Русије. На тржиште ове земље просечно се пласира 1,5 хиљада тона сира, што чини 14,2% укупног извоза сира из Републике Србије, док је вредност извоза просечно износила је 5,4 милиона УС \$. Извоз у Црну Гору карактерише значајан пад у последње три године периода, а опадање је још израженије уколико се извоз анализира са становишта вредности.

6. ПОКРЕТАЧИ РАЗВОЈА У ТРЖИШНОМ ЛАНЦУ

Сектор млекарства своју релативно ниску конкурентност у европским оквирима дугује пре свега ниској продуктивности и ефикасности примарне производње, искоришћености природних ресурса и инфраструктуре као и асиметрији моћи у утицаја између примарне производње и прерађивача. Фактори попут демографских утицаја, непредвидљивости аграрне и ценовне политике, као и изазова у испуњености стандарда заједно утичу на амбијент пословања у сектору млекарства, и дугорочне трендове снабдевености тржишта и атрактивности производње у односу на друге секторе.

У Србији је после две хиљаде дошло до унапређења производње и поготово прераде и поред још увек мале просечне величине млечних фарми, ниског процента удела млека које се откупљује кроз млекаре, ниског процента екстра и прве класе млека. Најочигледнији индикатор овог раста јесте повећање продуктивности, јер је број крава смањен за скоро дупло, а производња је само благо смањена.

Ако упоредимо просечну млечност говеда у Србији са развијеним земљама, основни проблем није толико повезан са малим бројем крава, већ са њиховом ниском продуктивношћу. Просечан принос по крави се креће 2.500 – 3,635 литара годишње, што је мање од 7 литара дневно, док у ЕУ износи 7.500 литара, нешто више од 20 литара дневно.

Добра ветеринарска заштита, превенција и нега животиња значајно утичу на количину и квалитет млека. Трошкови лечења животиње, с једне стране, и неупотребљивост млека и смањена млечност, с друге стране, доводе до економских губитака фармера. У Републици Србији мањи је проблем генетски састав стада у односу на неодговарајуће држање и исхрану и профилаксу. Побољшањем ове три компоненте дошло би до повећања просечне млечности за можда и за 20–30 процената. Ако би се поправио расни састав и млечност говеда у Републици Србији, за задовољење потреба домаћег тржишта у млеку потребно је свега 200,000 музних крава. Иако математички исправна, ова тврдња је нереална и неефикасна јер и земље са много већом производњом (попут Новог Зеланда на пример) добар део своје производње базирају на производњи у систему испаше који има значајно ниже трошкове производње. То је свакако и наша шанса у регионима где постоје предуслови за пашњачки узгој говеда.

Ниво биосигурносних мера на фармама често није задовољавајући, посебно на индивидуалним пољопривредним газдинствима. Овакво стање доприноси повећању ризика од појављивања заразних болести, укључујући и болести које се са животиња могу пренети на људе. Кад су у питању мала пољопривредна газдинства, која су и најдоминантнија, објекти често не задовољавају ни најминималније услове за држање стоке, нарочито у погледу хигијене и биосигурности. Објекти често немају испусте па се животиње углавном држе све време затворене у објектима, без могућности да слободног кретања. Млечна говеда су посебно осетљива на услове држања где је искључена могућност кретања, излагања сунцу и свежем ваздуху. Код оваквих говеда се чешће срећу здравствени проблеми везани за стерилитет, метаболизам, респираторне инфекције, здравље папака.

Имајући у виду све изазове и тешкоће да се сектор достојно носи са глобално растућом конкуренцијом, либерализованим тржиштем и професионализацијом производње која је традиционално била центални део руралне економије, кључно је идентификовати покретаче развоја који могу да реагују на сигнале окружења и учврсте или постану носиоци будућег развоја сектора млекарства.

6.1. Произвођачи млека

Производњом крављег млека се у 2018. години бавило 116.292 пољопривредно газдинство.

Према правном статусу произвођача, њих 99,9% су породична пољопривредна газдинства, која у свом власништву имају 95,6% крава. Просечна величина основног стада у производњи крављег млека у Републици Србији је била 2,71 крава у 2012ој, и има константан али лаган раст. Просечан број грла у 2018ој био је 3,65 и варира од 3 грла у региону Србија-југ до 8 грла у региону Србија-север. Једини изузетак су газдинства у региону Бачке где у зависности од општине просек износи 10-12 крава по газдинству. Најмања газдинства су на истоку земље, у области Бора и Пчињском округу.

Сектор сточарства има велики потенцијал у Републици Србији због веома повољних услова за производу хране за животиње. Према подацима АПР-а из 2018. године регистровано је 116 компанија које се баве производњом хране за животиње, а око 20% производње се извози. Око 676 хиљада хектара ливада и пашњака чине природни потенцијал за производњу кабасте и концентроване сточне хране, који се тренутно недовољно користе за исхрану животиња.

Један од најважнијих критеријума заступљености сточарства представља број условних грла - УГ по јединици коришћене пољопривредне површине. Ниво густине сточарске производње у Републици Србији од 0,6 УГ/ха нижи је у односу на просек земаља ЕУ-28, где износи 0,77 УГ по хектару коришћене пољопривредне површине. У самој Европској унији постоје велике разлике у густини сточарске производње од 0,25 УГ/ха коришћене пољопривредне површине у Бугарској до 3,6 у Холандији односно 3,9 у Малти. Важно је истаћи да је укупан број УГ у земљама ЕУ током претходних деценија био релативно стабилан, нарочито у ЕУ-9, док на жалост у Републици Србији знатно опада. Међу 489.364 пољопривредна газдинства са сточарском производњом чак 99,9% јесу породична пољопривредна газдинства. На њима се узгаја 84% УГ стоке са просечним капацитетом од 3,5 УГ. Преостали део УГ је у власништву правних лица и предузетника, где је просечан капацитет производње 497 УГ по пољопривредном газдинству. Пољопривредна газдинства у статусу правних лица и предузетника на подручју Србија – север су бројнија и већа, при чему располажу са 12,4% УГ. Од укупне површине пољопривредног земљишта у Републици Србији чак 70% користе газдинства која се баве сточарском производњом. Територијално посматрано према броју УГ свих врста домаћих животиња, сточарство је најзаступљеније у Региону Шумадије и Западне Србије (39,8%) и Региону Војводине (34%), док је мање развијено у Региону Јужне и Источне Србије (20,7%) и у Београдском региону (5,5%).

Велики број малих произвођача излази из производње али се укупне количине млека не смањују

У односу на 2012. годину чак једна четвртина газдинстава (39.567) је напустила производњу млека, доминантно у региону Србија-југ (33.968) у групи са 1-2 грла у основном стаду. Укупан број крава у Републици Србији је у истом периоду остао релативно стабилан захваљујући расту броја грла на газдинствима у региону Србија-југ са величином основног стада од 3 до 100 грла и у региону Србија-север на газдинствима величине 20 до 100 крава.

Табела 6: Биланс промена броја крава и броја РГП по величини крава у стаду у периоду 2012-2018.

	2012		2018		Разлике 2012-2018			
Број крава у стаду	Број крава	Број ПГ	Број крава	Број ПГ	Број крава	Број ПГ	Број крава	Број ПГ
1-2	153901	108795	99,611	69,132	-54,290	-39,663	-12.6%	-25.4%
3-9	182344	42715	193,385	41,458	11,041	-1,257	2.6%	-0.8%
10-19	41706	3320	53,580	4,012	11,874	692	2.8%	0.4%

20-29	14139	613	21,836	900	7,697	287	1.8%	0.2%
30-49	8373	236	20,507	544	12,134	308	2.8%	0.2%
50-99	7825	120	11,460	165	3,635	45	0.8%	0.0%
>=100	23002	60	23,777	81	775	21	0.2%	0.0%
Укупно:	431290	155859	424156	116292	-7134	-39567	-1.7%	-25.4%

Izvor: Popis poljoprivrede 2012. i Anketa o strukturi poljoprivrednih gazdinstava 2018.

Ако претпоставимо да ће се негативни тренд броја малих јединица производње наставити, кључно је питање како осигурати динамичнији раст производње у сегментима који имају потенцијал за укрупњавање, повећање ефикасности, продуктивности и дугорочне специјализације.

У том контексту су покретачи различити и за различите категорије произвођача од који сваки поставља питање да ли да остане у сектору млекарства, мерећи разлоге за и против.

Ове групе газдинстава су већ детаљно описиване у претходним секторским анализама. Поред идентификације група, посебно је важно позабавити се разлозима останка у сектору -за и против.

Табела 7: Ризици и покретачи производње млека по типу произвођача

Тип произвођача	Ризици – разлози да изађу из производње	Покретачки трендови раста – разлози да остану у производњи
Мали произвођачи газдинства до-10 грла,	Демографски тренд старења становништва и недостатак радне снаге су главни разлог за драстични пад броја ових газдинстава.	Орјентисаност ка сигурности у производњи хране, жеља за потрошњом свежих сопствених производа на газдинству Тренутни систем исплате премија у који се укључује део ових произвођача Доступност кабасте сточне хране из сопствене производње Традиционална орјентација газдинстава ка сточарству
Средњи произвођач Минимално 10–20 грла па и више	Конверзија ка другим секторима пољопривреде Недостатак радне снаге Немогућност пласмана млека у случају тензија у прерадном сектору Екстремне године, скупа сточна храна или пад откупне цене Нејасни сигнали аграрне политике Немогућност да инвестирају у потребна унапређења и проширења фарме. Слабо функционисање служби за	Притисак ка повећању броја грла како би се осигурала ефикасност производње Потражња за квалитетним производима од млека Могућност да покрену прераде малог капацитета Стимулисање производње млека вишег квалитета Дугорочни уговорни односи стабилног откупа

	подршку	
Велики произвођачи/ велике фарме са производњом од 50 грла навише, задовољавајућим генетским потенцијалом и које се приближавају по производњи стандардима на ЕУ нивоу.	Ризици у пласману млека у случају кризе прерадног сектора нарочито монополских прерађивача Симултани притисак за испуњавање разноврсних услова стандарда ЕУ који захтевају значајна улагања Ценовне непредвидљивости везане за глобално или регионална тржишта Подршка другим облицима сточарске производње – тову говеда на пример	Растући однос кооперације са прерађивачима Могућности удруживања у млекарске задруге Унапређење генетског састава и боља млечност Потражња за млеком прве и екстра класе где ови произвођачи могу да виде шансу

6.2. Калкулације производње млека

Поред испуњавања стандарда безбедности и квалитета, важно је разумети могућности за профитабилну производњу различитих типова газдинстава и то кроз калкулације производње млека. Ова врста података такође је значајна у функцији диференцијације различитих циљних група произвођача и дефинисању опсега произвођачких група према величини млечног стада.

Производне карактеристике и калкулације у производњи млека утврђене су на основу података из Система рачуноводствених података пољопривредних газдинстава Србије (FADN). Узорком из 2018. године обухваћено је 338 пољопривредних газдинстава у типу производње крављег млека. Од тога највећи број газдинстава се налази у региону Србија-југ који је доминантан у производњи млека.

Производња млека у 2018. години је специфична по slabим резултатима биљне производње, а нарочито производње кукуруза у 2017. производној години. Преполовљени приноси кукуруза у зрну, као и кукурузне силаже из 2017. године условили су смањени обим произведене сточне хране коришћене на газдинствима током највећег дела 2018. године у производњи млека. Уобичајена динамика која је годинама уназад пратила биљну производњу на домаћем тржишту, а то је да након ниских просечних приноса долази до раста цена није се десила крајем 2017. нити у првој половини 2018. године. Стабилна ситуација на светском тржишту условила је и стабилност цене кукуруза на тржишту Србије, што је донекле релаксирало ситуацију на газдинствима са сточарским типовима производње.

Методолошке напомене

Категорије економске величине пољопривредних газдинстава су утврђене према величини Стандардног аупута (СО), при чему праг износи 4.000 евра СО, што значи да узорком нису обухваћена она газдинства која остварују годишњу вредност пољопривредне производње мању од одабраног прага. Стандардни аупут је вредност пољопривредне производње утврђена по хектару или грлу стоке за сваку линију пољопривредне производње, на основу остварених просечних приноса у датом региону и цене утврђене као просек из пет узастопних година референтног периода.

Систем рачуноводствених података пољопривредних газдинстава Србије обухвата све рачуноводствене приходе и расходе биљне и сточарске производње на узоркованим газдинствима. У

калкулацији производње млека обухваћени су приходи и трошкови који се односе само на линију производње млека. Приходима су обухваћени сви приходи од произведеног млека и грла стоке, као и онај део текућих субвенција (премија за млеко и подстицаји за квалитетне млечне краве) који преостане након измиривања пореских обавеза газдинства. Варијабилни трошкови укључују: трошкове купљене сточне хране, трошкове сточне хране произведене на газдинству и остале трошкове производње (трошкови услуга ветеринара, лекова, доза семена и сл.). Фиксни трошкови обухватају: режијске трошкове, амортизацију и трошак исплаћених зарада.

Мала пољопривредна газдинства не успевају да остваре предузетничку добит, и често не наплате све уложене радне сате породичне радне снаге у производњи млека.

У региону Србија-север (Табела 1) све анализирани категорије величине газдинстава која се баве производњом млека оствариле су позитиван нето доходак. Међутим, како се рачуноводственом евиденцијом не обухватају опортунитетни трошкови попут трошкова породичне радне снаге и камате на инвестиран капитал, неопходно је утврдити предузетнички профит као најпрецизнији показатељ економског резултата. Трошкови породичне радне снаге су утврђени као производ броја радних сати које је породица уложила и просечне цене радног часа на локалном тржишту. Трошак камате на капитал инвестиран у основно стадо, као и механизацију и грађевинске објекте коришћене у производњи млека је утврђен по каматној стопи на штедњу од 3%.

Остварени предузетнички профит у производњи млека негативан је код најмањих пољопривредних газдинстава са величином од 4-8 и 8-15 хиљада евра СО, док је код већих пољопривредних газдинстава позитиван. Другим речима, мала пољопривредна газдинства мања од 15 хиљада евра годишње вредности пољопривредне производње нису успела у 2018. години да наплате све уложене радне сате породичне радне снаге у производњи млека.

Табела 8: Производне карактеристике и калкулације у производњи млека на пољопривредним газдинствима груписаним у 6 категорија економске величине у региону Војводине (Србија-север) у 2018. години. (СО у 000 евра)

	Јединица мере	Просек групе 4-8 СО	Просек групе 8-15 СО	Просек групе 15-25 СО	Просек групе 25-50 СО	Просек групе 50-100 СО	Просек групе 100-250 СО
Број пољопривредних газдинстава у групи	Газдинство	п	п	п	10	7	п
Радна снага (укупан број радних сати на газдинству)	h	1.800	2.750	2.755	3.684	4.744	8.300
Од чега плаћена радна снага	h	0	0	5	607	1.710	5.700
Укупно коришћено пољопривредно земљиште	ha	4,40	2,75	14,39	21,48	34,38	115,72
Просечан број музних крава	grlo	4,63	6,50	10,31	21,73	34,19	65,00
Млечност по крави	kg/крава/год	6.371	5.169	5.266	5.778	5.651	4.700
Приходи	RSD	1.238.650	1.280.550	3.848.446	6.694.825	13.657.075	18.642.665
Укупан приход од сточарске производње и производа	RSD	897.700	1.055.700	3.267.634	5.289.038	11.876.564	14.863.890
Биланс текућих субвенција и пореза	RSD	340.950	224.850	580.812	1.405.786	1.780.511	3.778.775
Варијабилни трошкови сточарске производње и производа	RSD	862.000	450.850	1.887.406	2.988.199	7.066.425	10.123.340
Купљена сточна храна	RSD	35.500	120.000	117.400	534.105	2.001.450	1.692.600
Сточна храна произведена на газдинству	RSD	762.000	250.350	1.320.771	2.298.183	2.964.475	7.627.240
Остали трошкови сточарске производње	RSD	64.500	80.500	449.235	155.911	2.100.500	803.500
Фиксни трошкови		343.200	220.250	797.897	759.439	1.903.694	4.252.782
Укупни режијски трошкови	RSD	277.500	85.250	476.623	490.512	1.064.250	2.401.050
Амортизација	RSD	65.700	135.000	319.999	157.458	468.969	711.732
Плаћене зараде	RSD	0	0	1.275	111.470	370.475	1.140.000
Нето доходак	RSD	33.450	609.450	1.163.144	2.947.186	4.686.956	4.266.543
Опортунитетни трошкови	RSD						
Породична радна снага	RSD	396.000	605.000	701.250	565.063	657.322	520.000
Камата на сопствени капитал	RSD	29.820	78.000	151.874	167.188	309.419	427.071
Предузетнички профит	RSD	-392.370	-73.550	310.019	2.214.935	3.720.215	3.319.471

п - Поверљив податак

Извор: FADN Србија, 2019.

Резултати калкулација производње млека (Табела 2) у региону Централне Србије (Србија-југ) показују да су сва газдинства остварила значајно лошије економске резултате у односу на газдинства на северу.

Чак три категорије економске величине газдинстава: 4-8, 8-15 и 15-25 хиљада евра СО нису остварила позитиван економски резултат у производњи млека током 2018. године. Негативан предузетнички профит код ове три најмање категорије величине газдинстава јесте додатни фактор који узрокује бурне промене у структури пољопривредних газдинстава. Поред старења радне снаге на малим газдинствима, недостатка наследника и лоши економски резултати су ти који мотивишу велики број пољопривреднике да напусте производњу млека. Млађи власници газдинстава са производњом млека имају могућност да повећају величину основног стада како би користили предности економије обима.

Табела 9: Производне карактеристике и калкулације у производњи млека на пољопривредним газдинствима груписаним у 6 категорија економске величине у региону Србија-југ у 2018. години. (СО у 000 евра)

	Јединица мере	Просек групе 4-8 СО	Просек групе 8-15 СО	Просек групе 15-25 СО	Просек групе 25-50 СО	Просек групе 50-100 СО	Просек групе 100-250 СО
Број пољопривредних газдинстава у групи	Газдинство	14	107	102	74	16	п
Радна снага (укупан број радних сати на газдинству)	h	3.400	3.291	3.670	4.092	4.645	7.550
Од чега плаћена радна снага	h	14	70	53	97	511	3.750
Укупно коришћено пољопривредно земљиште	ha	5,61	8,22	13,42	21,89	35,02	57,00
Просечан број музних крава	grlo	2,69	4,89	8,73	14,25	25,99	37,25
Млечност по крави	kg/крава/год	4.642	4.409	4.363	4.603	4.962	6.148
Приходи	RSD	753.939	1.285.561	2.375.344	4.201.019	7.401.544	12.265.500
Укупан приход од сточарске производње и производа	RSD	639.301	1.038.008	1.920.108	3.397.969	5.953.753	9.710.500
Биланс текућих субвенција и пореза	RSD	114.638	247.553	455.236	803.051	1.447.791	2.555.000
Варијабилни трошкови сточарске производње и производа	RSD	438.011	676.756	1.347.740	2.234.162	4.332.557	6.883.350
Купљена сточна храна	RSD	41.001	81.615	149.789	342.566	774.511	1.178.050
Сточна храна произведена на газдинству	RSD	325.299	513.168	965.846	1.684.461	3.262.937	5.057.800
Остали трошкови сточарске производње	RSD	71.711	81.973	232.106	207.135	295.109	647.500
Фиксни трошкови		355.286	352.756	444.351	692.138	1.409.799	2.927.000
Укупни режиски трошкови	RSD	221.202	242.452	311.635	476.912	910.754	1.564.500
Амортизација	RSD	129.798	96.335	121.413	196.010	412.615	342.500
Плаћене зараде	RSD	4.286	13.969	11.303	19.216	86.430	1.020.000
Нето доходак	RSD	-39.357	256.048	583.252	1.274.719	1.659.188	2.455.150
Опортунитетни трошкови	RSD						
Породична радна снага	RSD	592.550	642.755	771.379	791.431	699.220	1.033.600
Камата на сопствени капитал	RSD	43.644	64.845	147.011	160.331	283.617	318.338
Предузетнички профит	RSD	-675.551	-451.552	-335.137	322.957	676.351	1.103.213

п - Поверљив податак

Извор: FADN Србија, 2019.

Анализирани подаци указују да је профитабилност производње млека на селектованом узорку ФАДН базе проблематична за мале произвођаче и да у групама нижих СО, на северу Србије испод 15 хиљада а на југу чак 25 хиљада СО, не остварују предузетнички профит. Узимајући у обзир различите факторе који свакако језичак ваге могу да померају ка обема странама профитабилности или губитака, уколико се ови резултати вежу за просечан број музних грла долазимо до просечне границе од 10так грла потребних за позитивно пословање у смислу калкулације која укључује сопствени рад и капитал, и нешто више грла у региону Србија -југ.

Такође, без субвенционисања производње, позитивни резултати и у категоријама које остварују предузетнички профит би за Србија -југ регион у потпуности изостали док је на северу калкулације

указују да је субвенционисање производње млека пресудно за позитиван резултат до границе од 100 хиљада СО.

Укрштени подаци производње млека и профитабилности производње слика су комплексности захтева за дефинисањем мера политике у сектору млекарства како би се одговорило на ризике и мотиве сваке од група произвођача.

- *Производња млека у Србији и даље се ослања на породична пољопривредна газдинства до 10 грла* када се посматра производња крављег млека на нивоу Републике Србије видимо да је укупна производња заснована највећим делом на малим пољопривредним газдинствима са до 9 крава, на којима се производи 59% млека.
- *Сектор малих фарми, иако обезбеђује снабдевеност млеком, заостаје у погледу испуњења стандарда и економске ефикасности,*
- *Ослонац производње млека је спремност малих газдинстава да у производњи остану упркос немогућности да у потпуности валоризују сопствени рад.* Фактор који је у досадашњем периоду доминантно утицао на опстанак малих пољопривредних газдинстава у производњи млека је била висока стопа незапослености у руралним регионима. Пад стопе незапослености у задњих неколико година и прогноза њеног даљег пада у будућности значајно ће променити став нарочито младих пољопривредника.
- Мала производња млека све мање финансијски атрактивна имајући у виду улагања у радној снази, и може се очекивати и даље смањење броја најмањих произвођача
- *Комерцијални сектор млекарства тражимо у газдинствима већим од 10 на југу, односно изнад 20 млечних грла на северу, и њихова производња треба да компензује наставак тренда изласка из производње малих фармера, што је била и доња граница од 20 грла на крају инвестиције у програму ИПАРД II.*

6.3. Млекарска индустрија – прерада млека

По броју и економској снази млекарска индустрија чини важан сегмент прерадне индустрије у Републици Србији. Последњих година било је доста помака у структури млекарског сектора кад је у питању власничка трансформација и груписање, смањење сировинске базе и промене у производном програму, понуди потрошачима, увођењу нових производа и паковања.

Највеће компаније, интегрисане су на регионалном тржишту и са својим сестринским компанијама чине заједнички производни и дистрибутивни систем.

Према броју субјеката, највећи део прерадних капацитета су млекаре малог капацитета, док на велике индустријске млекаре отпада око 10%.

Концентрација у преради је изузетно велика, и у потпуној супротности са веома разгранатом сировинском базом. Само 6 млекара има дневни капацитет прераде преко 200 хиљада литара млека, док највећа национална компанија за прераду млека, ИМЛЕК сама преради преко 600 хиљада литара дневно¹⁰. Следећа категорија прераде од 100 до 200 хиљада литара обухвата још 11 млекара које се сврставају у индустријске капацитете.

¹⁰ Производни капацитети су тек делимично обновљени у Падинској Скели до краја 2019. године.

Појединачно, категорија са највећим бројем прерада је у распону од 5-10 хиљада литара капацитета дневне прераде којих је 45, док млекаре капацитета испод доње границе предвиђене за подршку ИПАРД инвестицијама у прераду млека (3,000 литара дневног капацитета) су такође значајна група од скоро четвртине укупног броја.

У Регистру Управе за ветерину укупно има 126 млекара инсталисаног капацитета до 10 хиљада литара. Међутим, и поред тог великог учешћа у малих млекара у укупном броју, оне уствари покривају свега 10% прераде млека. У исто време, велике индустријске млекаре, њих десет највећих, захватају 65% прерађивачких капацитета. Све ово указује да је пред сектором мелкарства тежак период који ће карактерисати прилагођавање стандардима ЕУ.

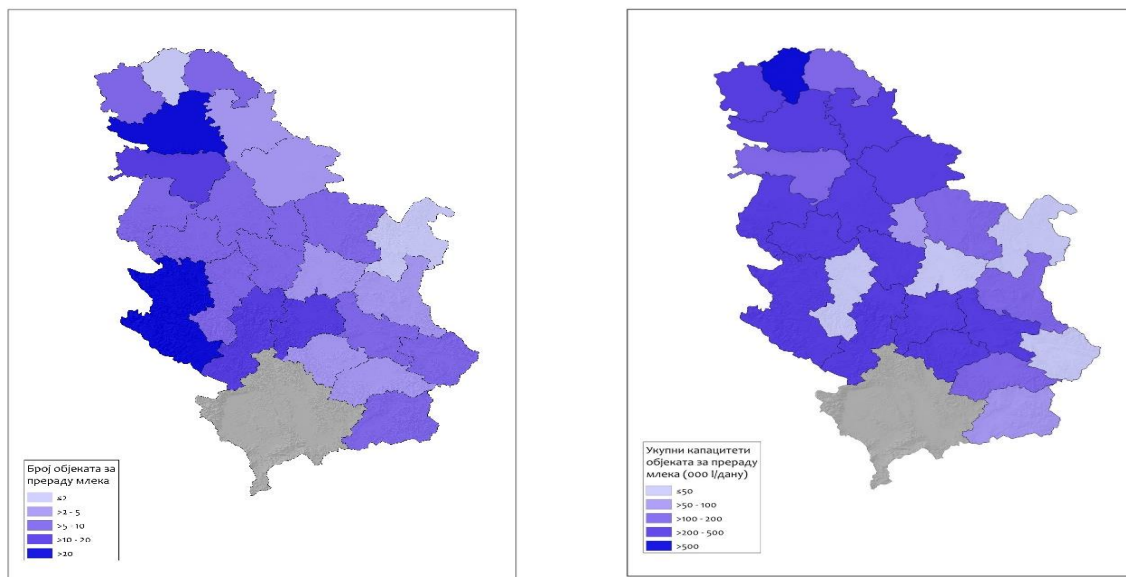
Табела 10: Дневни капацитет прераде млека у 000 литара према евиденцији Управе за ветерину

Дневни капацитет прераде млека у 000 литара према евиденцији Управе за ветерину	Број објеката
< 1	8
>= 1 и < 2	17
>= 2 и < 3	21
>= 3 и < 4	18
>= 4 и < 5	17
>= 5 и < 10	45
>= 10 и < 20	33
>= 20 и < 30	13
>= 30 и < 40	8
>= 40 и < 50	5
>= 50 и < 100	12
>= 100 и < 200	11
>= 200 и < 300	3
>= 300 и < 400	1 (315.000 литара)
>= 400	1 (600.000 литара)
Укупно објеката	230

Кад је у питању регионална заступљеност капацитета прераде млека, стиче се утисак добре регионалне покривености која је наглашена у подручјима где је иначе највећа производња, у Златиборском и Рашком округу, али и читавој Војводини где је највећи удео специјализоване производње. Оваква покривеност такође је резултат предимензионираних прерадних капацитета који у појединим случајевима користе само до четвртине, посматрано на националном нивоу. Искоришћеност капацитета је у реалном контексту виша, обзиром да у Регистру објеката постоји око половине неактивних субјеката у производњи хране.

Мапа 1: број објеката за прераду млека по окрузима

Мапа 2: Распоређеност инсталираног капацитета за прераду млека по окрузима у 000 литара/дану

Прерађиваче млека очекују значајне промене кад је у питању потпуна примена усаглашених националних прописа са општим и посебним условима хигијене хране ЕУ. Један од изазова је и потпуна и правовремена информисаност о обавезама и могућностима субјеката у пословању храном у складу са прописима о хигијени хране и добробити животиња; потпуна и правовремена информисаност о могућностима претприступне финансијске помоћи из фондова ЕУ и националних мера подршке¹¹.

У предстојећем процесу категоризације предвиђа се да се дефинише њихов дугорочан статус и потреба за унапређењем као и да један део тих објеката пређе у категорију малих капацитета регулисаних посебним прописом. Кад је у питању процес категоризације ове објекте очекују значајни захтеви за унапређењем не само инфраструктурних и хигијенских процеса, већ управљања, ефикасности и одговора на инвестиционе захтеве.

Економски параметри за правна лица прерађиваче млека

Од 230 објеката за прераду млека у Регистру Управе за ветерину, према подацима Агенције за привредне регистре 147 је пословало у 2017 и 2018ој години. Број активних млекара се смањује, у корак са очекивањима да ће, поготову мали субјекти за прераду имати велике изазове у праћењу стандарда са једне, и тржишне утакмице са друге стране.

17 млекара приходује 80% укупних вредности, са преко 90% извоза и 66% запослених. Са друге стране само две компаније доминирају сектором са скоро половином прихода и двотрећинским извозом.

111 малих млекара има приходе тек нешто веће од прага за улаз у ПДВ систем, просечно има тек двоје запослених и у просеку остварује негативне пословне резулте.

Табела 11: Пресек поословања прерађивача млека према Агенцији за привредне регистре
Анализа података из Агенције за привредне регистре

359	Број компанија које имају активан статус у АПР
147	Број компанија које имају пословне приходе у 2017 и 2018

19,943,061	Просечан нето резултат
2,931,630,000	Нето резултат укупно
36.0	Просечан број запослених
5,289	Укупан број запослених
8,068,349	Просечан капитал
20,000,341	Просечан пословни приход
45,327,194	Просечан извоз по компанији
65,724,215,000	Укупан пословни приход
Извор: АПР	

Табела 12: Преглед економских показатеља по категоријама пословних прихода у сектору прераде млека

Компаније по пословним приходима	Број компанија Укупно	Пословни приходи Просек	Нето резултат Просек	Капитал Просек	Број запослених Просек	Укупан извоз у 2017. Просек
Преко 5 милијарди динара	2	11,394,986,000	1,114,161,500	2,367,463,000	402	5,895,256,786
Од 1 - 5 милијарди динара	12	2,756,830,500	53,906,417	1,146,921,750	122	623,429,902
Од 500 милиона до 1 милијарде динара	0	0	0	0	0	0
Од 100 - 500 милиона динара	21	174,980,600	4,903,524	19,376,200	26	33,133,340
Испод 100 милиона динара	111	8,239,038	-1,064,063	19,749,400	2	3,432,378
	146	20,000,341	555,113	8,068,349	36.0	

Извор: АПР

Табела 13: Удео прихода, броја запослених и трговине према висини промета млекарске индустрије

Компаније	Пословни приходи удели	Број запослених удели	Укупан извоз у 2017, удели
Преко 5 милијарди динара пословних прихода	47%	25%	61%
од 1 - 5 милијарди динара пословних прихода	33%	36%	30%
Од 500 милиона до 1 милијарде динара пословних прихода	4%	5%	2%
Од 100 до 500 милиона динара пословних прихода	10%	18%	5%
Испод 100 милиона динара пословних прихода	6%	16%	2%

Извор: АПР

На основу наведених података као главни проблеми у преради млека издвајају се:

1. Од укупног броја млекара, око 10% млекара има висок прерађивачки капацитет и оне чине 90% укупног прерађивачког капацитета;
2. Велике млекаре углавном имају разрађен систем снабдевача, док мале млекаре раде стихијски, покушавајући да прикупе млеко од било кога када им је то потребно;
3. Поред високих просечних трошкова, велики проблем мини-млекара је предуго време наплате потраживања и последични улазак у кризу ликвидности;
4. Неадекватна примена стандарда у млекарама малог и средњег прерађивачког капацитета;
5. Непостојање сабирних места која испуњавају неопходне хигијенске и санитарне стандарде;

6. Прикупљање млека и превоз су слабе тачке у ланцу стварања вредности у сектору млека. Све млекаре самостално и појединачно организују прикупљање млека. Млеко се углавном откупљује од пољопривредних произвођача помоћу тзв. линија откупа: возила са резервоарима за млеко скупљају га од произвођача до произвођача по селима;
7. Плаћање млека само на основу млечне масти је проблем својствен мањим млекарима. Овакав систем плаћања показао се као неадекватан јер не одређује праву економску вредност млека у условима рентабилне индустријске производње млека, савремених услова обраде и прераде и опште конкуренције. Неопходно је и остале компоненте млека узети у обзир код одређивања цена млека.
8. Недостатак тржишта које би балансирало понуду и тражњу онемогућава реално распоређивање цена;
9. Недостатак конкуренције у производњи одређених производа доводи до формирања услова под којима компаније, које имају превласт са одређеним производима на тржишту, могу да контролишу и диктирају цену;
10. Код производа који се производе у већини млекара (јогурт, пастеризовано млеко), постоји конкуренција и њихова је цена много мање диригована, а много више се мења према захтевима тржишта;
11. Проблем постоји и у удруживању фармера и постојању јаким асоцијација. Не постоји јако преговарачко тело, и свака групација фармера из одређеног региона делује самостално;
12. Непотписивање уговора са откупљивачима и непоштовање потписаних уговора само су проблеми који утичу на то да цену млека креирају само млекаре и малопродаја, без много утицаја осталих учесника у ланцу вредности.

Веће млекаре у Србији при формирању цене млека, поред усклађености са правилницима који регулишу хигијенску исправност млека и квалитет, унеле су и параметре као што су садржај масти, садржај протеина, садржај суве материје без масти, број соматских ћелија и број бактерија. Међутим, постоји много малих млекара, које прерађују мање количине млека и које не испуњавају све потребне стандарде.

Из напред изложеног видимо да постоје два разнородна индикатора релевантна за опис и евалуацију процеса производње у индустрији млека, квалитет откупљеног млека, као сировинска база и квалитет прераде млека, односно добијених производа. Код оваквог стања намећу се две основне претње које могу да угрозе оба учесника у ланцу вредности у поступку прикључења ЕУ, односно отварања тржишта:

1. Строги стандарди пословања које намеће процес прикључивања ЕУ;
2. Оштра инострана конкуренција, потпомогнута ЕУ субвенцијама.

Квалитет који очекује европски потрошач подразумева:

1. апсолутну здравствену безбедност;
2. што дужу трајност производа;
3. оптималну нутритивну вредност;
4. аутохтоност и порекло;
5. добар однос између особина и цене.

У овом тренутку мали број произвођача и прерађивача у Републици Срби може да испуни овакве услове.

Када је реч о органској производњи млека, ни овде ситуација није другачија. Органска сточарска производња у Републици Србији је регулисана Законом о органској производњи („Службени гласник РС”, број 30/10) као и Правилником о контроли и сертификацији у органској производњи и методама

оргaнске производње („Службени гласник РС”, број: 48/11). Иако је протекло скоро десет година од успостављања ефикасног система контроле и сертификације, оргaнски узгој домаћих животиња ради производње млека се одвија у малом броју објеката а удео оргaнског млека је веома скроман, у односу на конвенционално.

6.4. Квалитет млека као могући покретач развоја сектора

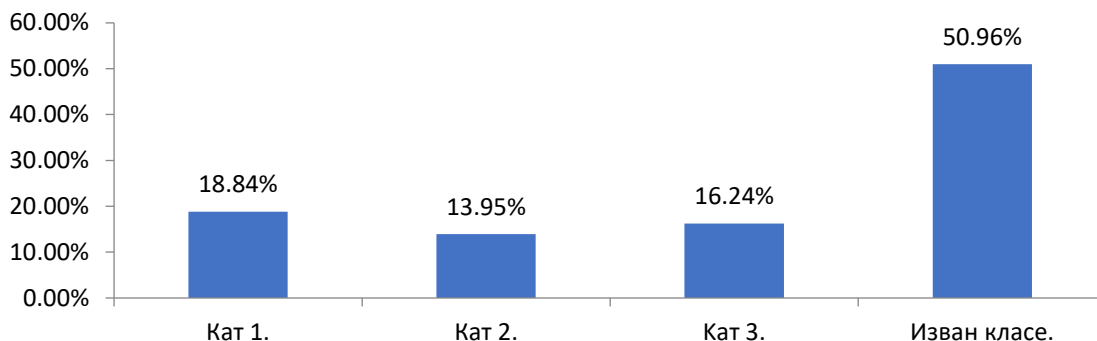
Један од највећих изазова за произвођаче је како подићи квалитет млека да одговара стандардима примењеним у Европи и преузетим код нас и он је резултат процеса који укључује различите повезане кораке и праксу - од здравља и смештаја животиња па до тестирања млека. Квалитет млека је већ дуго најављиван као критеријум који ће условљавати све будуће трансфере према произвођачима млека. Таква пракса је успостављена у ЕУ па нижи квалитет представља штету за фармере јер се пад у квалитету млека везује за нижу откупну цену. Такође, таква грла дају неколико литара млека дневно мање у односу на свој потенцијал док се у прерадном процесу добија мања количина производа нижег квалитета.

Квалитет млека, потврђен и контролисан од стране независне лабораторије, у жижи је најављиваних реформи сектора млека већ деценију и по. Уз слабу инфраструктуру и успорен институционални развој, политичка воља је током овог периода доприносила да и на овом пољу сектор остане предуго „замрзнут у времену“.

Мониторингом квалитета млека који је спроведен током 2018. године на узорку од 12% пољопривредних произвођача који остварују право на премију за млеко, утврђено је да квалитет млека значајно варира и да су основни проблеми повезани са недовољном хигијеном муже, здрављем млечне жлезде, хлађењем, односно технологијом добијања сировог млека. Мониторинг је спроведен на узорку од 2.696 произвођача млека који млеко испоручују млекарима. Најчешћи проблеми који се јављају се односе на првом месту на укупан број соматских ћелија у млеку, затим укупан број бактерија, а потом долазе остали показатељи безбедности хране и квалитета млека као што су остаци антибиотика у млеку, садржај протеина, млечна маст и др.

На бази података презентованих од стране лабораторије за испитивање млека Министарства пољопривреде на састанку одржаном са кључним представницима млекарског сектора током јануара 2019. године, закључено је да резултати мониторинга квалитета млека указују на повремене сезонске варијације у погледу квалитета млека, које су директно условљене годишњим добом и условима који погодују контаминацији сировог млека током примане производње, нарочито на мањим пољопривредним газдинствима.

Графикон 44: Резултати мониторинга квалитета млека на основу узорка премираног млека у 2018ој

Извор: Подаци мониторинга Националне лабораторије за квалитет млека

Контрола квалитета млека се спроводи у складу са Правилником о квалитету сировог млека и другим прописима. Овим актом је дефинисана врста и фреквенција испитивања и то: за утврђивање хемијских компоненти сировог млека (проценат млечне масти и протеина) и укупног број бактерија, испитивања се обављају 2 пута месечно, док се испитивање соматских ћелије, остатака антибиотика и тачке мржњења (контрола фалсификовања млека водом), обављају једном месечно. У складу са Правилником, испитивање квалитета сировог млека је у обавези да се спроводи на нивоу свако пољопривредног газдинства које ставља млеко у промет.

Ако бисмо сва будућа плаћања везивали за контролу и потврду квалитета млека, то би могао да буде моћан покретач промене пракси и унапређења инфраструктуре и пословања.

Са друге стране, такође је очигледно да би примена прописа о контроли и квалитету млека поред потврде безбедности, за део субјеката у пословању представљала препреку сразмерну капацитетима свих актера у ланцу снабдевања, као и нивоу досадашњег ангажмана на побољшању квалитета.

Државна лабораторија за испитивање млека

Разлог за успостављање Националне лабораторије за испитивање квалитета млека је независна провере квалитета и хигијенске исправности млека за исхрану становништва у складу за важећим домаћим прописима и иностраним стандардима. Успостављањем независне државне лабораторије, осигурава се непристрасност и објективност у процени квалитета и промоцији квалитета путем субвенција.

Неопходност успостављања лабораторије за испитивање млека огледа се пре свега у потреби да се испуне захтеви у погледу службене контроле хигијенске исправности млека, али исто тако и потреба да се произвођачима сировог млека обезбеди поуздана и независна контрола квалитета сировог млека, која ће бити основ за обрачун цене сировог млека.

Транспарентан, независан и компетентан рад лабораторије је кључ поверења свих актера у вредносном ланцу и формира потпуно објективну и непристрасну слику о квалитету произведеног млека. Истовремено се испуњавају обавезе у погледу безбедности хране, односно захтеви у погледу посебних услова хигијене за млеко (услов за стављање млека у промет, укључујући извоз).

Иако стручни консензус о потреби независне и објективне контроле сировог млека већ дуго постоји, само јасна и стална политичка воља може да обезбеди успостављање и потребне ефекте рада Националне лабораторије за испитивање квалитета сировог млека:

1) Испитивања ради провере квалитета и хигијенске исправности сировог млека за исхрану становништва

Овај аспект испитивања млека утврђен је важећим прописима који регулишу безбедност хране животињског порекла и обавезан је захтев за стављање млека у промет. Такође део је обавезе усаглашавања нашег законодавства са европским прописом, односно Уредбом 853/2004: пропис о посебној хигијени хране животињског порекла (преговарачко поглавље 12). Постојеће стање у Републици Србији је такво да већину ових анализа сада самостално раде млекаре у интерним лабораторијама, па може да се постави питање објективности и транспарентности узорковања и испитивања, као и коришћења добијених резултата.

Квалитет и хигијенску исправност сировог млека регулишу два прописа:

1. Правилник о ветеринарско-санитарним условима, односно општим и посебним условима за хигијену хране животињског порекла, као и о условима хигијене хране животињског порекла (Службени гласник РС, број 25/11, 27/14)
2. Правилник о квалитету сировог млека (Службени гласник РС, број 106/17).

Ови прописи дефинишу услове у погледу квалитета сировог млека, односно дефинишу услове хигијене млека као хране. У овом тренутку постоје одређена неслагања ова два прописа. Наиме, завршним одредбама Правилника о посебним условима за хигијену хране животињског порекла (Службени гласник РС, број 25/11, 27/14), захтеви за сирово млеко друге категорије су укинати 31.12.2018, па је сходно томе, од 1. Јануара 2019. Године, на територији Републике Србије у промет може да се ставља само сирово млеко које, поред осталих параметара квалитета има максимално дозвољен укупан број бактерија у милилитру до 100.000 ЦФУ, исказано као геометријска средина поновљених лабораторијских испитивања, док су у Правилнику о квалитету сировог млека (Службени гласник РС, број 106/17) и даље задржане друга и трећа категорија сировог млека. Свакако, ово питање Република Србија ће морати адекватно да реши, односно усагласи ова два прописа, поштујући захтеве ЕУ у погледу хигијенске исправности сировог млека крива.

2) Испитивање квалитета млека ради обезбеђивања фер услова за формирање цене сировог млека и плаћање субвенција произвођачима млека на основу постигнутог и потврђеног квалитета млека

Неопходност оснивања и рада националне лабораторије за квалитет млека огледа се и у потреби да се произвођачима сировог млека обезбеди поуздана и независна контрола квалитета млека, која ће бити основ за обрачун цене сировог млека.

Независтан, компетентан и транспарентан рад лабораторије за испитивање млека, формира потпуно објективну и непристрасну слику о квалитету произведеног млека. Међутим, садашња пракса је да ове анализе углавном самостално раде млекаре које испитују квалитет сировог млека својих добављача. Иако постоје појединачни и повремени покушаји да се квалитет награди стимулативном ценом, објективност резултата остаје у зони тренутног интереса млекаре, па постоји опасност да резултати испитивања откупљеног сировог млека нису увек објективни. Овакво стање реално изазива неповерење између учесника у финансијском ланцу, а с обзиром да постоји проблем сукоба интереса лабораторија које раде анализе за млекаре, исплата премија према квалитету млека исплаћује се паушално, без обзира на стварни квалитет сировог млека које је фармер испоручио сабиралипту и/или млекарима.

Успостављањем независне државне лабораторије, осигурава се непристрасност и објективност у процени и промоцији квалитета млека путем субвенција. Државна лабораторија послује независно и може бити контролисана само од стране државе. Такође, идеално, државна лабораторија би требало да формира економске цене анализе млека које су промотивне, социјално одговорне и нису у функцији стицања профита.

3) Испитивање квалитета млека ради праћења производних особина млечних говеда и селекције стоке

Програм праћења производних особина и селекције млечних говеда успоставља се ради подстицања фармера да учествују у програмима матичења млечних говеда и унапређења перформанси запата. Овај сегмент није обухваћен европским прописима и није део процеса обавезног усклађивања нашег законодавства. У ЕУ учешће фармера у програмима матичења приплодне стоке је засновано на принципу добровољности и одвија се без директног уплитања државе.

Унапређење сточарске производње се постиже са једне стране генетским побољшањем грла, а са друге стране побољшањем начина држања и исхране. На основу важећег Закона о сточарству (Сл. гласник РС, број 41/09) у Републици Србији одгајивачки рад који се спроводи у служби генетског унапређења је дефинисан кроз главне одгајивачке програме. Постоје две главне одгајивачке организације и то: за територију АП Војводине Департаман за сточарство, Пољопривредни факултет Нови Сад, а за централну Србију Институт за сточарство у Земуну.

Једна од основних мера у циљу генетског унапређења грла за производњу млека јесте контрола млечности. Контрола млечности подразумева прикупљање података о произведеној количини и квалитету млека за свако грло у лактацији, а спроводи се у складу са смерницама Међународног комитета за контролу производње - ICAR.

Контрола се спроводи тако да се намужена количина млека измери предвиђеним мерним инструментима, а затим се од укупне количине млека узме репрезентативни узорак ради одређивања садржаја састојака млека. Узорковање врше основне одгајивачке организације (ООО). За територију АП Војводине испитивање сировог млека, у сврху контроле млечности се обавља у Лабораторији за испитивање квалитета млека, на Пољопривредном факултету у Новом Саду. Испитивања за подручје

централне Србије се тренутно обављају у интерним лабораторијама основних одгајивачких организација или у ту сврху акредитованим екстерним установама.

Систем премија – реформа у служби квалитета млека

Већ више од деценије директна подршка произвођачима кроз систем премија за млеко је са једне стране механизам за одржавање сектора у напетом производном балансу, а са друге стране простор за амортизацију тензија дуж вредносног ланца. Најављено је постепено укидање премија, уз везивање за квалитет млека. Та мере се неће применјивати током ове године па је **у буџету за 2020. предвиђа наставак премирања дефинисаног Правилником о остваривању права на премију за млеко, објављеним у Сл. гласник РС“, бр. 28/2013 и 36/2014.**

Право на коришћење премије дефинисано је у складу са законом којим се уређују подстицаји у пољопривреди, и то за правно лице, предузетника и физичко лице – носиоца породичног пољопривредног газдинстава за произведено и испоручено млеко и то најмање 3.000 литара крављег млека по кварталу, односно најмање 1.500 литара крављег млека по кварталу произведеног на подручју са отежаним условима рада у пољопривреди, утврђеног у складу са посебним прописом којим се уређују подручја са отежаним условима рада у пољопривреди. **Износ премије је 7 дин/л млека, што је константа од краја 2012. када је повећана са 5 на 7 динара, и укинут тзв. горњи количински праг за исплату премије којим је лимитирана исплата на максималних 3.000.000 литара по кварталу.**

Ефикасност подршке кроз исплату премија, дуго је не само у жижи јавне дебате у области аграрне политике већ и предмет пројектованог усклађивања са политиком Европске уније у области пољопривреде. Националним програмом за пољопривреду у периоду 2018-2020 је поново предвиђена двофазна модификација, при чему би у првом кораку била успостављена веза између квалитета сировог млека и нивоа плаћања, а потом плаћање трансформисано у давања по грлу млечне краве. Функционисање Националне лабораторије за контролу квалитета сировог млека као предуслов за овај заокрет, формално је испуњено и њеном акредитацијом али не и почетком рада. Тиме је предуслов за постепено достизање ЕУ стандарда у квалитету који би омогућила независна контрола у циљу унапређења квалитета, још увек у фази финализације.

Буџетска издвајања за премије за млеко су у континуитету од 2013 -2019 године око 3,9 милијарди динара или око 14% аграрног буџета, а приближно томе су и давања за приплодна грла у свим производним сегментима од млечног и товног говедарства до осталих сточарских производњи, па у периоду од 2016-2019 износе око 28 милијарди динара.

Државна ревизорска институција спровела је ревизију сврсисходности пословања „Ефективност подстицаја у сточарству” и утврдила да и поред погодних природних ресурса за развој сточарства, мере подстицаја у сточарству нису довеле до значајног напретка у извозу и обиму производње посматраних врста животиња. Препоруке овог извештаја иду ка Министарству пољопривреде како би се у планирању средстава пошло од потреба пољопривредника, а на том основу обезбедила планска документа и краткорочни циљеви, резултати и намена подстицаја. Такође Ревизорски извештај препоручује континуирано праћење и анализу рада Управе за аграрна плаћања како би се постигли бољи резултати у систему подстицаја у сточарству.

Одговорност државе је највећа за активније усклађивање политике у сектору млекарства са националним планским документима и успостављање услова пословања и климе односа у вредносном

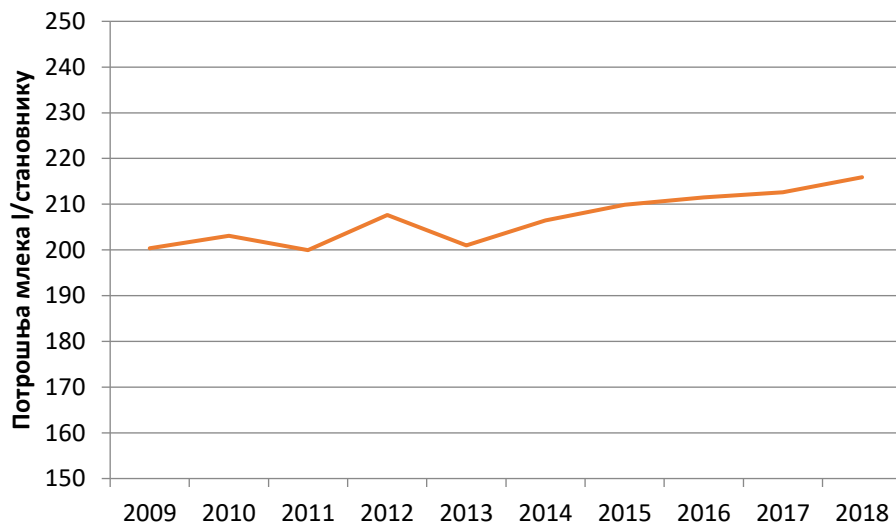
ланцу који би био заснован на транспарентности, поверењу и предвидљивости. А то је највише што произвођачи млека очекују.

6.5. Потрошња, нове технологије, нове вредности и захтеви потрошача

Тренд потрошње свежих, здравих и минимално прерађених производа, као и раст потрошње протеина постављају нове изазове конвенционалној производњи млека и захтевају значајне иновације у сектору. Уз то је присутна све више исхрана базирана на „здравим снековима“. конзумирање хране изван куће, „on line“ куповина хране, мењају начине куповине и планирања исхране. Млеко и производи од млека су производи који су основ различитих режима исхране и снабдевања храном, и свакако су интересантни као релативно јефтин извор протеина, погодни за конзумирање у свакој прилици. Малопродаја, занатски објекти и свакако прерађивачка индустрија морају пратити ове трендове, и прилагођавати се употребом ефикасније и боље технологије, како би биле задовољене потребе и очекивања купаца, односно како би понудили производе прилагођене потребама потрошача.

Годишња потрошња млека у Републици Србији је у преиоду од 2009. до 2013. је била стабилна на нивоу од око 200 литара по становнику. Након тога, упркос овој стабилности, због пада броја становника и бржег раста увоза од извоза млека просечна потрошња млека благо расте по стопи од 0,75%, па у 2018ој износи 215,90 литара по становнику, што је ниже од просека ЕУ-28 (251 литар/становник), а чак и до три пута ниже у односу на земље попут Данске и Холандије¹².

Графикон 45: Потрошња млека у литрима по становнику у РС

Извор: РЗС

Производи млечне индустрије морају бити понуђени на тржишту на безбедан и сигуран начин, без ризика по здравље потрошача. Поверење у безбедност и квалитет, порекло сировине и транспарентност пословања, брига о окружењу и друштвена одговорност су нове или старе вредности којима се потрошачи окрећу и код нас у још увек маргиналном тренду кад је у питању производња млека.

¹² https://www.clal.it/en/?section=tabs_consumi_procapite

Истовремено, технолошке иновације и „управљање пољопривредним подацима“ пружају пољопривредницима нове могућности као што су континуирано праћења свих битних операција на фармама и правовремено реаговање у случају проблема повезаних са производњом, здрављем животиња и сл. Нове технологије, поред обезбеђења високих технолошких захтева у погледу заштите здравља потрошача, заштите животне средине и смањења загађења, пружају могућности максималног искоришћење потенцијала једне фарме или, када су у питању прерађивачки капацитети, максималног искоришћења сировина и споредних производа прераде млека, као што су сурутка, „бела вода“ и други отпад који настаје у завршним фазама производње млека. Циркуларна економија подразумева употребу обновљивих извора енергије, улагање у технологије које смањују загађење, подстичу максималну утилизацију споредних производа животињског порекла, производњу зелене енергије на фармама из анималног отпада и сл. Не треба занемарити да су овакви видови производње такође подржани у форми субвенција које се издвајају за промоцију зелене енергије и очување животне средине и да поготову њиховом интеграцијом са фармском производњом

може да се оствари позитиван биланс. Изградњом постројења која користе анимални отпад и споредне производе животињског порекла на фармама и из објеката у којима се врши прерада млека, смањује се загађење животне средине али се исто тако и подиже рентабилност. Енергија која се произведе у форми биогаса, електричне или топлотне енергије доноси додатну зараду и смањује трошкове, односно решава питање одлагања отпада и елиминисање трошкова који се иначе издвајају за нешкодљиво уклањање овог отпада. Такође, фарме које производе енергију на овакав начин исту могу да користе за потребе сопствене производње, или да диверзификују своју производњу тако што би произведену топлотну енергију користили и за друге видове производње, као што је на пример грејање пластеника или изградњу капацитета за производњу појединих врста рибе које захтевају топлу воду.

Одрживост примарне производње представља и изазов и прилику за млекарски сектор у свакој фази ланца снабдевања. У ери све разорнијих климатских промена изазваних антропогеним деловањем, значајно место заузима пољопривредна производња, нарочито сточарска производња, односно говедарство. Емисије гасова са ефектом стаклене баште (посебно метана и угљен диоксид који производе говеда: око 480 литара метана/крава) и отпада који настаје у поступку производње

Зелени имиџ и сектор производње млека

Ако упоредимо природне ресурсе у Републици Србији, „зелени имиџ“ би могао да буде шанса за наше пољопривреднике за привлачење купаца, под условом да прихвате праксу одрживе пољопривредне производње. Компаније које се баве производњом млека и које послују у земљама у којима је систем исхране претежно базиран на употреби пашњака имају посебан простор да искористе свој зелени имиџ брэнда приликом продаје млечних производа. Ради илустрације, као добар пример може да послужи ирски Национални програм одрживости пољопривредне производње, развијен за потребе Ирске индустрије хране и пића. Покренула га је Bord Bia (државна агенција основана са циљем да промовише продају ирске хране у земљи и иностранству) 2012. године. Општи циљ програма је био да свака компанија која се бави производњом хране у Ирској буде на путу ка одрживој производњи до краја 2016. На нивоу произвођача, када се ради о фармама, оне које учествују у националном програму се процењују на бази фактора као што су емисија угљеника, метана, потрошња воде, потрошња енергије и биолошка разноликост пољопривредних култура. На нивоу прерађивача, субјекти се процењују на бази избора снабдевања сировинама, односно порекла сировина, производног процеса и социјалне одговорности. Када је реч о млекарском сектору у Ирској сви главни актери су укључени у програм, а сада се програм спроводи на готово свих 18.000 фарми у Ирској. Иако у Републици Србији је све ово на почетку и предстоји дуг пут до успостављање оваквог односа потрошача према зеленој економији, овакве трендове и тенденције треба имати у виду приликом планирања пољопривредне производње, односно приликом прилагођавања захтевима отвореног тржишта и конкуренцији.

представљају посебан изазов и оптерећење екосистема. Наводи се да је сточарство одговорно за 18% укупне емисије гасова са ефектом стаклене баште у погледу CO₂¹³ што је већи удео него допринос који долази од комплетног саобраћаја на планети.

Међутим, иако захтевају додатна улагања у нове технологије, развој одрживих пракси и чистих технологија могу смањити улазне трошкове, загађење животне средине и развити позитивну репутацију међу потрошачима. Минимизирање улазних трошкова уноса и трошкова дистрибуције пољопривредних производа кључни су кораци у укупној способности сектора да пружи дугорочну профитабилност, што је поред позитивних ефеката на животну средину главни мотив бављења овом делатношћу. Увођењем и развојем одрживих и еколошки прихватљивих пракси, које су у складу са очекивањима потрошача, апострофирањем употребе обновљивих ресурса, могуће је постићи одрживи система производње хране. Иако еколошка свест у Републици Србији још увек није на нарочито високом нивоу, уочен је тренд међу регулаторним телима, владином и невладином сектору да се ово питање што свеобухватније и што хитније решава. Значајан део потрошача такође има осећај о важности питања екологије, а свакако и обавезе које долазе након прихватања међународних споразума и заједничке пољопривредне политике ЕУ утичу на то да се пољопривреда такође прилагођава новим технологијама и тенденцијама.

Значајан потенцијал за зараду у овом сектору је и производња млека и производа од млека на органски начин. Ова врста производње млека у Републици Србији није заступљена у значајном обиму али јесте присутна на тржишту и у експанзији. Тренутно две фарме са сопственим прерадним капацитетима уз додатно једну млекару пласирају органско млеко и млечне производе на тржишту.

Потенцијал за производњу органског млека је веома присутан нарочито у подручјима екстензивног планинског сточарства и типу узгоја где се произвођачи већином ослањају на пашњачки начин исхране, сопствену припрему кабасте и зрнасте хране. Највећа баријера овом систему је успостављање система групне сертификације и ојачавање интерне контроле чиме би производ добио званичну ознаку органске производње.

¹³ Извештај УН-а о храни и пољопривреди под називом „UN Food & Agriculture Report entitled ‘Livestock’s Long Shadow“

7. СТРУКТУРА ТРЖИШНОГ ЛАНЦА

Тржишни ланац сектора млека одликује велики број актара упућених једни на друге на задатку да омогуће да свеже млеко као производ негодан за дугачак транспорт и чување, што пре стигне у следећи степен прераде. Победничка стратегија којом се обезбеђује виши квалитет и безбедност што брже допремање до прерадних капацитета.

Елементи тржишног ланца млека сумиране у вредности:

- 116,292 газдинства са млечним грлима
- 19,556 специјализованих за производњу млека
- 3,6 краве/фарми просек
- 424,156 укупно музних крива
- 1,5 милиона тона укупна количина млека годишње
- 828 777 тона млека испоручено млекарима
- у око 100 активних млекара (према евиденцији Управе за ветерину)

Бројеви указују да су је укупна количина производње и прераде млека незнатно промењени у периоду од скоро једне деценије, као и да су изазови остали исти: велики удео таздинстава са малим бројем грла као и ниска проосечна млечности на производној страни, док је сразмено велики удео млека које се прерађује и конзумира на газдинству на страни прераде млека.

Од преко 116 хиљада газдинстава укључених у млечно говедарство, тек нешто мање од 20 хиљада је специјализовано за производњу млека, а око 18,000 остварује премије по литри.

У укупној производњи још увек доминирају мала газдинства која се баве производњом крављег млека најзначајнија група газдинства у региону Србија-југ јесу газдинства са 1-2 и 3-9 крива јер дају 49% српске производње млека. У региону Србија-север најзначајнија група јесу газдинства са величином основног стада од 10 и више грла која производе 25% млека у Србији. Мала пољопривредна газдинства у Србији (и у региону Војводине и Централне Србије) још увек производе већину млека са уделом од 59%.

Односи произвођача млека и млекара често су оптерећени недостатком формализације односа, кашњењима у исплати и приличном асиметријом информација и моћи ка страни прераде, која је резултат непостојеће независне институције за анализу квалитета млека, али и јачања моћи малопродајних ланаца, како показују истраживања у трансмисији цена која тржишну моћ у ланцу снабдевања млеком премештају у руке малопродајних ланаца, а не млекара.

Млекарски прерадни сектор је са друге стране, током претходне деценије такође био изложен великим турбуленцијама како на глобалном тако и локалном тржишту и сам претрпео значајне структурне промене. Од 2016. две трећине прерадних капацитета у Србији је у власништву иностраних компанија које су преузеле снажне кораке како би унапредиле продуктивности и резултате и у томе успеле¹⁴. Са друге стране број млекарских компанија је стално у паду и то је тренд који ће се највероватније наставити. Са друге стране постоји простор за специјализоване производње категорија производа који се специфични за неке нише производа и потрошача, као и за производе високог квалитета, занатске израде или добровољних стандарда попут органске или производа са заштићеним пореклом.

Подаци о исплаћеним премијама за млеко, анализом премираних количина и броја грла у систему премије, указују да је просечна млечност грла на фармама произвођача млека у откупном систему

¹⁴ Mid Europa investment fund, Lactalis, Meggle, Bongrain, Bonafarm

десет највећих млекара између 5,300 до 6,600 литара годишње. То указује да је део производног система млека, у смислу продуктивности и ефикасности производње далеко испред националне статистике. Истовремено, највећи прерадни системи систематски и озбиљно приступају грађењу мреже своје сировинске базе, најпре на основи већих и специјализованих произвођача.

Однос произвођача млека и прерадних компанија, како малих тако и великих, је у свим а поготову сектору млекарства оптерећен бројним факторима који дефинишу економски интерес за сарадњу и откуп млека.

Тако су и прерадне компаније у Србији прилагођавале своје стратегије у откупу млека као одговор на прилике и претње и идентификовале различите приступе у снабдевању млеком из примарне производње:¹⁵

1. фокус на прераду, где се сирово млеко тржишно набавља кроз систем откупних станица без јаких уговорних веза са произвођачима млека. Млечни производи се потом пласирају кроз veleпродају или малопродајне ланце
2. Вертикална координација са фармерима где млекаре граде дугорочне односе и координирају активности са газдинствима, како би обезбедили и квалитет и квантитет у снабдевању. Производи се плаирају на домаћем тржишту и у извозу. (Имлек, Границе)
3. делимична вертикална интеграција са газдинствима и фармама за производњу млека. Млекара која купује или гради фарму или више њих и одатле снабдева добар део својих прерадних капацитета (Лазар Блаце, Куч, Екомилк). Готови производи се пласирају кроз робну марку, veleпродају или директно
4. Потпуна вертикална интеграција која подразумева власништво и управљање и фармама са музним грлима, прерадом млека и сопственом продајом кроз сопствену мрежу малих продавница
5. Делимична вертикална интеграција повезивањем са малим специјализованим продавницама млечних производа. Најважнија је прерада и пласман кроз малопродају.
6. Фокус на остварење профита кроз пласман производа.

Систем потпуног фокуса на прераду (стратегија број 1) је најчешћи код малих млекара а систем вертикалне интеграције тржишног ланца (број 2) једна је од најефикаснијих стратегија којој прерадна индустрија побегава.

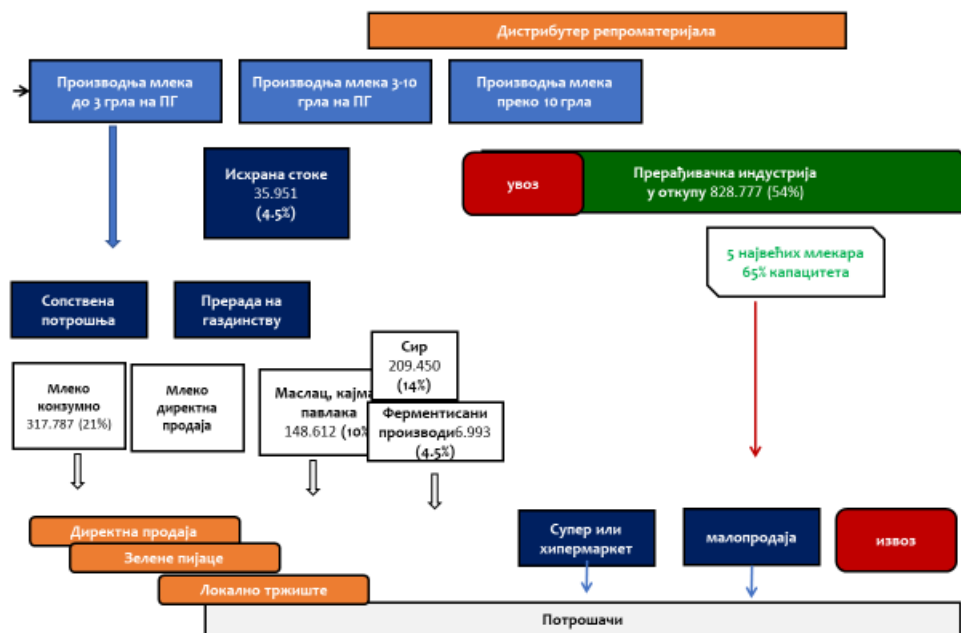
Индустрија прераде млека је у претходном периоду препустила не само део утицаја већ и профита дистрибутивно продајном сектору, који је преузео примат у концентрацији утицаја и моћи. Поред малопродаје кроз велике ланце где је у току велика утакмица међу највећим прерадама, млеко и млечни производи до потрошача долазе на најразличитијим продајним местима, од самих газдинстава, зелене пијаце, специјализованих „млекарица“ тј продавница за млечне производе, до модерних тржишних формата попут супермаркета и хипермаркета.

На крају, производња и прерада на газдинству, као и прераде малог капацитета су озваничене увођењем посебних прописа о флексибилности који регулишу прераду на газдинству од млека крава из сопственог узгоја, као и пословање објеката за прераду малог капацитета – недељно испод 5 хиљада литара прераде до годишњег максимума од 250 хиљада литара. За две године примене овог прописа регистровано је 18 мини млекара. Од свих округа највише таквих објеката је регистровано у Пиротском и Колубарском округу где и постоји велика база малих произвођача и специјализованих премиум производа којима је могуће додавати вредност млека произведеног на фарми.

¹⁵ Поповић Р. Панић Д. Economic sustainability of dairy processing sector in Serbia

Коначно, истим прописом је газдинствима дозвољена директна продаја малих количина примарних производа (што укључује сирово млеко) на газдинству и локалним зеленим пијацама и објектима малопродаје. Такође је регулисана продаја у локалу за прераду на газдинству (локалној малопродаји, на газдинству, локалним угоститељским објектима итд.).

Шема 1: Структура тржишног ланца

7.1. Дobre праксе дуж тржишног ланца

Табела 14: Основне производне добре праксе у производњи, преради и пласману млека

Производња	
Добра ветеринарска пракса, здравствена заштита, превенција и нега животиња	XXXXX **
Поштовање времена каренце	XXXXX **
Добра узгојна пракса, смештај животиња, добробит крава	XXXXX ***
Лична хигијена и хигијена муже, измузиште, место за мужу ван штале	XXXX **
Технологија муже уз употребу пулсатора	XXX **
Издвојен, адекватан простор за складиштење млека	XXXX **

Обезбеђено хлађење млека лактофризом	XXXXX ***
Стална органолептичка контрола и тестирање млека	XXX ***
Прерада	
Добра организација процеса сакупљања млека кроз формирање сакупљачких места и квалитетна организација рада унутар мекаре	XXXXX ****
Третирање отпада и одлагање стајњака	XXXXX *
Технолошко унапређење рада млекара, стандардизација производње, примена спецификација, подизање/одржавање квалитета млечних производа	XXXXX ***
Маркетинг	
Увођење добровољних стандарда, брендирање и промоција	XXX ***
Увођење нових производа	XXX **
Испитивање могућности за освајање нових иностраних тржишта	XXX **
Успостављена сарадња између прерађивача и произвођача, колективни састанци	XXXX ***

X колико је важна (5X изузетно је важна, 1X није важна, 2-4X градација важности)

* колико се примењује тренутно (5*већина је примењује, 1*веома мали број је примењује, 2-4*градација примењивања)

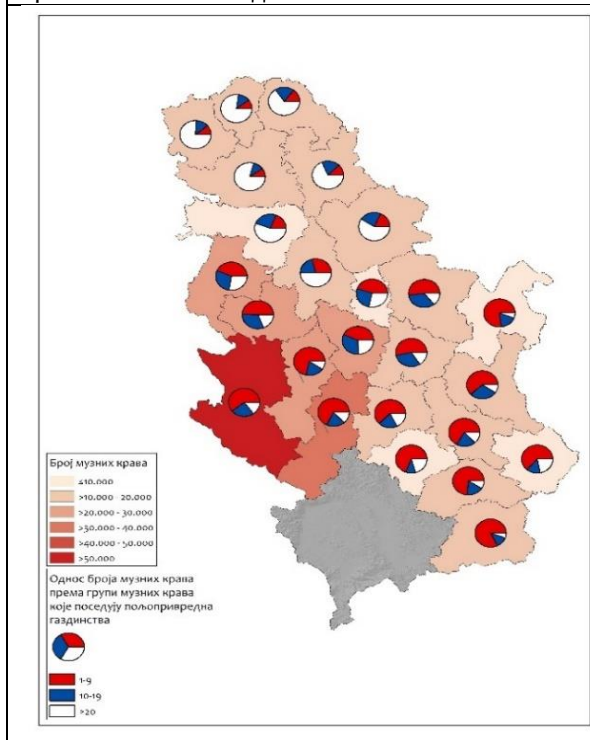
8. РЕГИОНАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ

Производња млека је јасно диференцирана у два велика региона и производна система – Србија север у систему интензивне сточарске производње на фармама и Србија југ где је већи удео екстензивне и уситњене производње на мешовитим пољопривредним газдинствима.

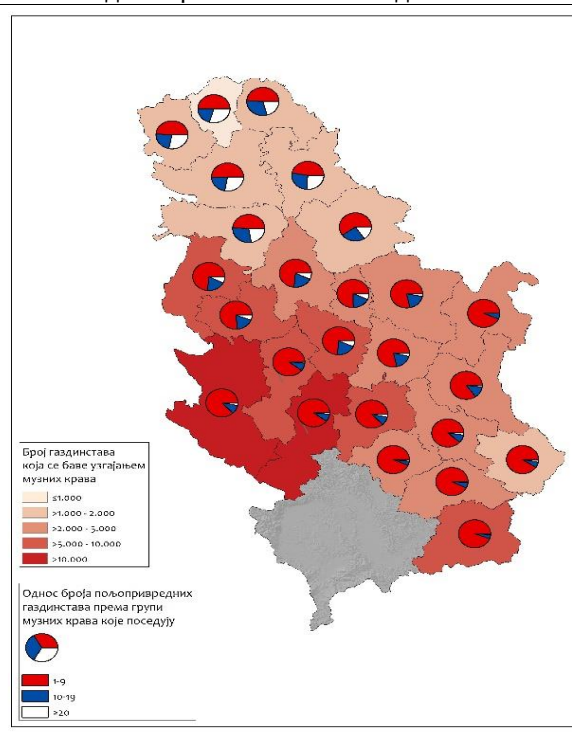
Највећа концентрација газдинстава која се баве производњом млека је у региону Западне Србије и Шумадије, и то пре свега у Затиборском и Рашком округу. Према броју грла говеда на 1 ха коришћеног пољопривредног земљишта, највећа густина говедарске производње постоји у Региону Западне Србије и Шумадије (0,41 грло/ ха), а најмања у Региону Војводине (0,15 грла/ ха). У свега две области у Републици Србији узгаја се 0,5 и више грла говеда по хектару коришћене пољопривредне површине, и то у Рашкој 0,53 и у Мачванској 0,50. Говедарска производња у Републици Србији највећим делом је лоцирана у централном делу, у Региону Западне Србије и Шумадије, где се узгаја 45,5% свих грла говеда. Следећи по значају је Регион Војводине (27,8% грла говеда), а затим следе Регион Јужне и Источне Србије (20,8%) и Београдски регион (5,9%).

На примеру војвођанских округа, нарочито у Бачкој, две трећине броја крава узгајају газдинства преко 20 грла док је ситуација у свим окрузима јужније од Београдске области далеко равномернија, где велики број округа има подједнак број грла и у микро, малим и газдинствима преко 20. Кад је у питању број газдинстава, такође предњачи југозападни део Србије, али је удео комерцијалних, тј преко 20, па чак и преко 10 грла далеко мањи, максимално до једне четвртине у Мачванском и Колубарском округу.

Мапа 3: број музних крава и структура газдинства према величини стада

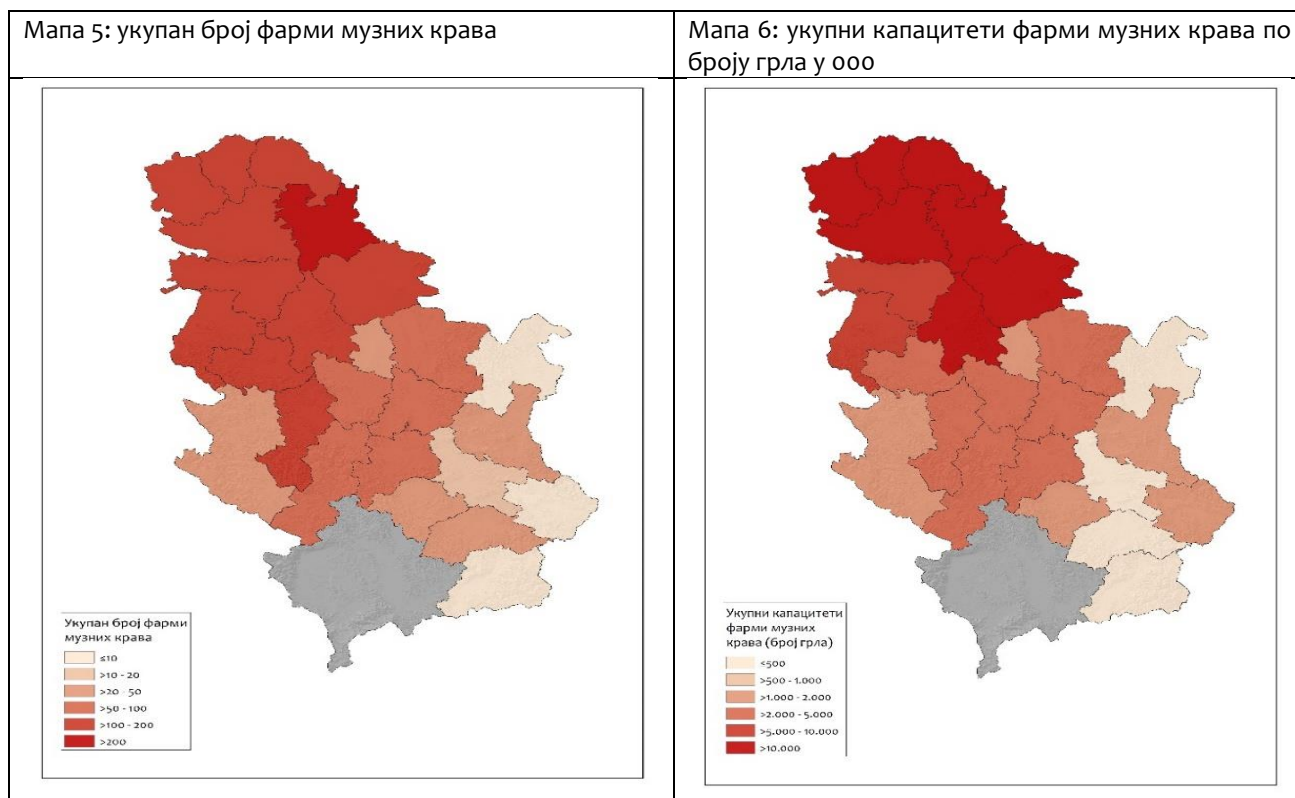

Мапа 4: Број газдинстава која се баве производњом млека и однос према величини газдинства

За разлику од пољопривредних газдинстава, број фарми је наглашено већи у региону Србија север, и можда је преглед Златиборског округа где је највећи број музних крава (преко 50 хиљада) док има

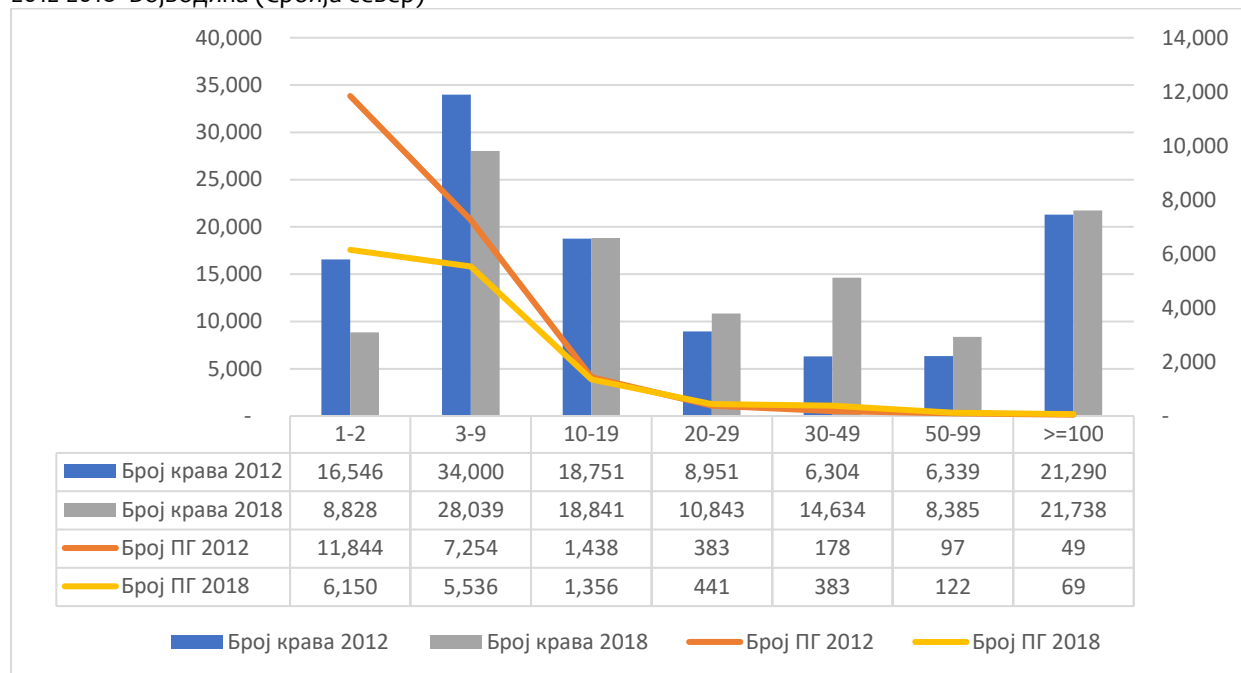
мање од 20 фарми млечних крава, најилустративнији пример диверзификоване структуре примарног сектора и ослањања на мале производне јединице.

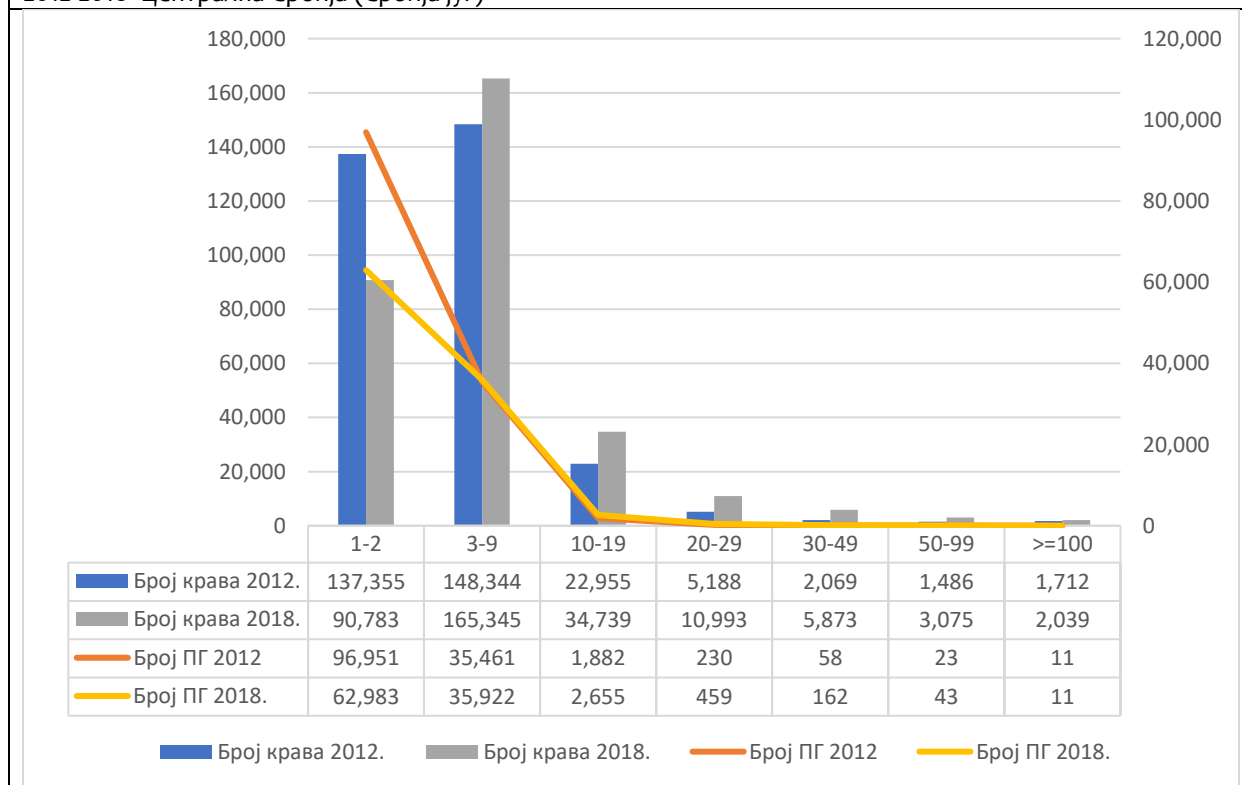
Према производним карактеристикама произвођачи млека у региону Србија-југ остваривали су ниже нивое млечности, имају мања основна стада и користе већи обим радних сати. Већа употреба радне снаге је резултат уситњених капацитета производње и нижег степена механизованости радних операција. У анализама њиховог стандардног аутопута, произвођачи млека у региону Србија-југ разврстани према истим категоријама економске величине, имали су нешто лошије резултате од произвођача на северу.

Регресија броја породичних газдинстава које се баве производњом млека је вишеструко наглашена у региону југа и то пре свега за газдинства од 1-2 грла где је у Војводини нестала скоро половина или близу 6 хиљада газдинстава и 8 хиљада грла, а у региону Србија југ ЧАК 34 хиљаде газдинстава и 47 хиљада крава! Неповољни трендови од демографског старења нације па до недостатка удруживања и кооперације, условљавају да се тренд смањења броја газдинстава у региону Централне Србије нарочито манифестује и даље очекује.

Графикон 46: Број породичних газдинстава која се баве производњом млека и број крава, поређење 2012-2018 Војводина (Србија север)

Графикон 47: Број породичних газдинстава која се баве производњом млека и број крава, поређење 2012-2018 Централна Србија (Србија југ)

9. SWOT анализа

Снаге	Слабости
Повољни услови за производњу сточне хране у Србији Традиција сточарства и узгоја млечних грла, прераде млека и других млечних производа Добро позиционирана млечна индустрија са традицијом и препознатљивошћу у региону и изграђеним брендovima Произвођачи и прерађивачи са дугогодишњим искуством у производњи и преради Иновативност у производњи и широка палета млечних прерађевина, типова и величине паковања и начина дистрибуције. Самодовољност у производњи млека Позитиван трговински биланс у размени Традиција производње на газдинству Добри трговински уговори пре свега са ЕУ, Русијом и ЦЕФТА земљама који омогућава да се млечни производи пласирају под преференцијалним условима	Ниска ефикасност производње Просечно мало стадо ниске млечности по грлу Лоша хигијена муже Застарелост опреме и објеката Неадекватан расни састав Велики број малих актера, око 116 хиљада газдинстава Изостанак стручне подршке за произвођаче млека а нарочито за прераду Низак степен примене стандарда Регионалне и сезонске варијације у свим параметрима Непостојање задружног повезивања и недовољно свако друго удруживање фармера
Могућности	Претње
Унапређење млечности и генетског састава адекватно систему производње млека Лака могућност конверзије у органску производњу дела енстензивне производње Добри трендови извоза сира Добри примери вертикалне интеграције у вредносном ланцу Млекарске задруге и јаче интересно повезивање произвођача Диверзификација прихода кроз прераду на газдинству и прераду малог капацитета Неколико сирева са ознаком географског порекла, растући тренд премиум козјих и овчјих сирева Унапређење система премирања који би био у функцији повећања квалитета и продуктивности	Општи трендови пада потрошње млека Климатске промене које доводе до осцилација у производњи Ниска откупна цена млека са велики регионалним варијацијама Осетљивост због високе концентрације удела прераде у малом броју субјекта Старосна структура становништва Одлив ка другим секторима у пољопривреди Недостатак политичке воље за реформом у сектору Такозвани "извоз проблема из ЕУ"¹⁶

¹⁶ У годинама са изузетно ниским ценама млека у ЕУ се активира механизам субвенционисања извоза, што омогућује млекарима из ЕУ да млеко у праху, маслац и др. производе извезу по изузетно ниским ценама и тиме угрозе ланац снабдевања млеком (пољопривредна газдинства и млекаре) у другим земљама изван ЕУ.

10. Изазови у сектору

Главни изазов сектора је повећање конкурентности – и ценовне и конкурентности квалитетом. Повећање конкурентности се постиже инвестицијама у опрему и физичку имовину и у знање али то често није довољно јер постоји променљиво окружење које често спутава развој сектора.

Уситњетост и ниска продуктивност производње:

Велики број малих произвођача на страни понуде свежег млека, проблеми везани за млечност крава, генетски и расни састав, као и управљање производним процесом су неки од разлога за ниску продуктивност у производњи млека. Сектор млекарства карактерише уситњена и неорганизована производња и низак степен специјализације (од 116 хиљада газдинстава која производе млеко мање од 20 хиљада су фокусирани на производњу млека), као и висок удео сопственог рада који није економски валоризован. Иако се трендови развоја крећу у правом смеру ка укрупњавању и увођењу млечнијих раса стоке, тај развој иако је при врху у ЦЕФТА земља, заостаје за европским приступом.

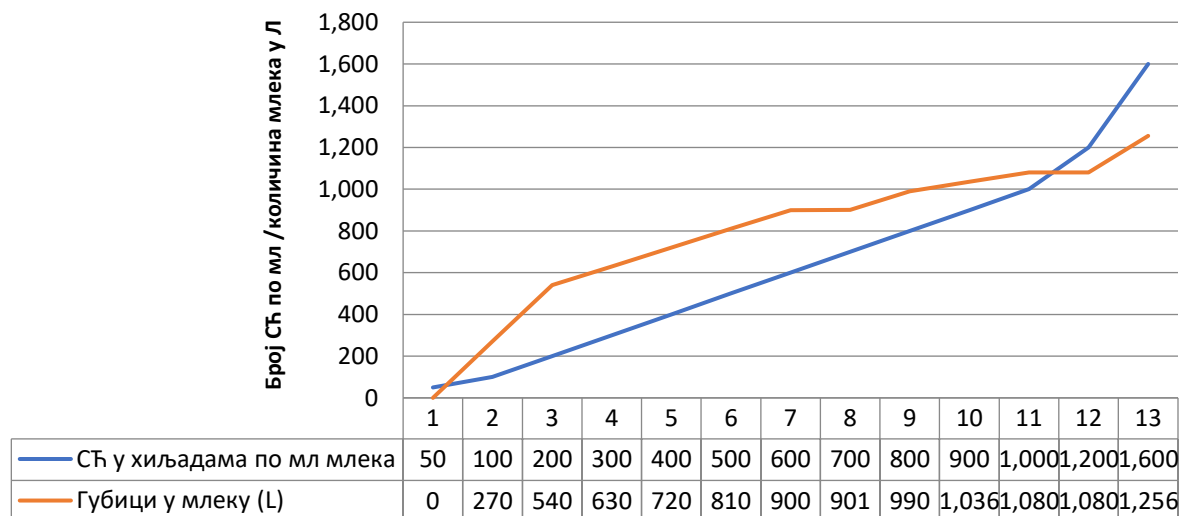
Домаћинства са малим стадом, због недовољног знања и искуства у производњи и чињенице да имају грла лошијих производних особина, трпе губитке, те постају дестимулисани за даљи развој и улагања. Проблеми са вештачким осемењавањем би се могли отклонити већим асортиманом и бољим квалитетом семена, који би фармери сами могли да бирају и да плате по квалитету. Упућеност у могућност избора семена код фармера мора да постоји, као и едукација које је семе најбоље за њихове животиње. Такође, постоји и читав низ стручних корекција везаних за процес организације и управљања производњом, које би могле да поспеше овај процес

Незадовољавајући квалитет млека и недовољна контрола

У погледу развијености млекарског сектора и квалитета произведеног сировог млека значајно заостаје у односу на земље чланице ЕУ. Околности које су довеле до оваквог сежу још од периода распада Југославије, ратних дешавања и недовољно ефикасних реформи након 2000 године, слабих ефеката приватизације великих система, неразвијености аграрне структуре, малих производних капацитета просечног пољопривредног произвођача и већ поменуте наглашене уситњености поседа. На низак квалитет произведеног млека утиче мноштво различитих фактора. Најпре ниски хигијенски услови на фармама и пољопривредним газдинствима. Већина приватизованих фарми обавља своју производњу у објектима и уз употребу застареле опреме или опреме која више није у добром стању, неисправна је или ван употребе у потпуности. Објекти су често оштећени, запуштени и захтевају значајна улагања како би се довели у стање које би обезбедило оптималне услове за држање крава, одржавање хигијене, примену високих хигијенских стандарда приликом муже. Животиње се често држе у лошим хигијенским условима који погодују развоју узрочника запаљења вимена и других узрочника болести. Овакви амбијентални услови доприносе високој преваленцији запаљења млечне жлезде, посебно субклиничких маститиса који су уједно и главни узрок присуства повећаног броја соматских ћелија у сировом млеку. Помужено млеко се привремено чува на фармама у уређајима и судовима за прихват млека који нису одговарајући без одговарајуће опрема за расхлађивање млека или је таква опрема неисправна.

Губици и штете које имају произвођачи су огромни а сами произвођачи их често нису ни свесни.

Графикон 48: Корелација између повећања броја соматских ћелија у млеку и последичног смањеног лучења млека (крава просечне млечности 9,000 л млека по лактацији)

Извор: Martin Green (2012): Dairy Herd Health, University of Nottingham, UK, CABI International.

Табела 15: Очекивани губици у млеку по крави просечне млечности 6,500 л млека годишње због повећаног броја соматских ћелија у млеку

Укупан број соматских ћелија у мл помуженог млека	Губици у млеку у % по крави (млечност 6,500 л/лактација)	Губици у литра по крави годишње
50,000	---	---
100,000	3%	-188
200,000	6%	-363
300,000	7%	-454
400,000	8%	-544
500,000	9%	-590
600,000	10%	-635
700,000	10,06%	-680
800,000	11%	-723
900,000	11,51%	-748
1,000,000	12%	-771
1,200,000	12%	-771
1,600,000	13,95%	-907

Извор: J. W. Schroeder, Extension Dairy Specialist (2012): Bovine Mastitis and Milking Management, NDSU Extension Service North Dakota State University Fargo, North Dakota

Ако узмемо у обзир податке о мониторингу квалитета млека, које је презентовала Национална референтна лабораторија за испитивање млека у јануару 2018. године различитим актерима у млекарском сектору, само због проблема са повећаним бројем соматских ћелија, произвођачи у Републици Србији имају директне губитке у смањеној производњи млека од око 11%. Ако то

перачунамо у апсолутне вредности а полазећи од годишње производње од 1,5 милијарди литара млека годишње, ови губици износе 165 милиона литара млека мање произведеног млека годишње.

Неразвијен систем подршке примарној производњи и потпуни изостанак подршке преради како на фарми тако и млекарама.

Организације које су својим активностима фокусиране на развој млекарства, стручне саветодавне службе (ПСС, матичне службе, ветеринарске станице итд.) су углавном фокусиране на имплементацију мера које су дефинисане државним програмима и мерама, а у знатно мањој мери помажу фармерима на терену.

Ефикасност производње млека, која је посебно важна током фаза ширења производње.

Нестабилност и честе промене су чињенице живота у пољопривреди. Изазови са којима се произвођачи млека сусрећу су нестабилност цена млека, варијабилност улазних трошкова, здравље животиња, временске прилике, промене аграрне политике од стране државне администрације и сл. Због тога је ефикасна пракса за управљање оваквим ситуацијама пресудна за дугорочни успех. На нивоу фарме, односно примарног пољопривредног произвођача, прва линија одбрана је ефикасност. Када су цене млека ниске, пољопривредници треба још више и још ефикасније да контролишу трошкова како би максимизирали приход од фиксних фактора производње.

Обезбеђење стабилне сировинске базе, односно довољних количина квалитетне млека стабилног хемијског састава и хигијенске исправности је примарни интерес прерађивачке индустрије млека. На нивоу прерађивача, у условима нестабилних цена сировог млека, млекаре могу да помогну пољопривредницима да смање своје ризике у производњи тако што би својим добављачима, односно примарним произвођачима нудили фиксне уговоре, односно гарантовали ценама или уговоре са могућношћу прилагођавањима сходно променама улазних трошкова и тржишних цена. Земљорадници тада могу реалније планирати и калкулисати своје приходе, количине млека које би произвели по релативно фиксној цијени и према томе планирати своје инвестиције.

Кад је у питању пласман кроз млекаре, тј. откуп млека, произвођачи су често у неповољном положају у том смислу да немају велики узбор млекара којима могу да понуде сировину. У сектору млекарства, сировинска база је прилично регулисана и подељена, а условљена је пре свега удаљеношћу прераде и производње.

Недостатак конкуренције и недовољна сарадња у тржишном ланцу

Недостатак конкуренције у производњи одређених производа доводи до формирања услова под којима компаније, које имају превласт са одређеним производима на тржишту, могу да контролишу и диктирају цену. Непотписивање уговора са откупљивачима и непоштовање потписаних уговора само су још неки од проблема који утичу на то да цену млека креирају само млекаре и малопродаја, без много утицаја осталих учесника у ланцу вредности. Непостоји јако преговарачко тело, и свака групација фармера из одређеног региона делује самостално.

Са друге стране висок ниво концентрације малопродајних ланаца утицао је на то да тржишна моћ у претходних пар деценија из руку млекара пређе у руке трговаца. На тај начин млекаре немају пуно простора па свој добар пословни резултат могу да базирају само на односу са пољопривредним произвођачима млека. То је довело до значајне вертикалне координације пољопривредника и углавном већих прерађивача млека, при чему се обе стране труде да кроз боље разумевање остварују добре пословне резултате.

ПОТРЕБЕ ЗА ИНВЕСТИЦИЈАМА

Када је примарна сточарска производња велика већина објеката за држање музних говеда је изграђена још у времену СФРЈ и зеленог плана пољопривреде, тако да су стари а и коришћена опрема је углавном застарела. Потребе за инвестиције су директно повезане за начином интензивног или екстензивног узгоја говеда и броја јединки на газдинству. Сам ниво инвестиција зависи од величине и типа производње и он је највиши код изградње односно реконструкције фарми говеда.

Дате инвестиције не обухватају само изградњу, реконструкцију или опремање објеката за него и изградњу објеката и инфраструктуре за скупљање, прераду и збрињавање отпада (споредни производи животињског порекла укључујући стајњак, компоста), изградњу, инсталацију и опремање система за производњу енергије из обновљивих извора, производњу биогаса из стајњака и зелене масе, производњу електричне енергије из произведеног биогаса као и увођење биосигурносних мера на газдинствима и фармама (објекти за безбедно уклањање уинулих животиња, изградња фиксних ограда око фарми и дезинфекционих баријера итд). Значајна улагања су потребна и у смислу набавке одговарајуће опреме за мужу говеда и прихват помуженог млека, затим механизације за производњу кабасте сточне хране, ратарских машина и др.

Ниво инвестиција у објекте који се баве прерадом млека зависи од капацитета и тренутног стања објекта као и могућности његове реконструкције или неопходности изградње новог.

ПРЕПОРУКЕ

Република Србија има одличне ресурсе за сточарство и производњу и прераду млека укључујући квалитет и квантитет када је храна за животиња у питању, било да је у питању шталски или пашњачки систем производње млека, традицију у производњи млека као и ниже трошкове радне снаге. Полазећи од тренутног стања и низак интензитет производње, нарочито узимајући у обзир ниску млечност и квалитет произведеног млека, оправдано је размотрити доношење стратешког документа за унапређење квалитета млека. Национални програм за унапређење квалитета сировог млека са планом за поступање са неусаглашеним сировим млеком треба да пружи јасне оквири, смернице за активности, активности, носиоце активности и рокове за спровођење појединих активности, како би се квалитет сировог млека у Републици Србији унапредио до нивоа усаглашености са прописаним ЕУ захтевима.

Унапређење квалитета сировог млека је веома важна активност коју треба спроводити на путу интеграције у Европску унију, при чему посебан аспект треба дати утицају квалитета сировог млека на безбедност млека и производа од млека који се стављају на тржиште.

11. НАЦИОНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ И РЕГУЛАТИВА

11.1. Усклађеност националних са ЕУ прописима

Сектор млека у Републици Србији регулисан је правним оквиром којим се регулише аграрна политика, безбедност хране и ветеринарска политика. Стандарди безбедности хране и ветеринарска политика делимично су усаглашени с ЕУ законодавством. У оквиру преговарачког процеса с ЕУ Србија је као услов за отварање поглавља добила 3 мерила од којих се једно односи на усаглашавање правног оквира за безбедност хране, ветеринарску и фитосаниарну политику с правном тековином ЕУ. Друго мерило односи се на доношење Стратегије и акционог плана за транспозицију правне тековине ЕУ у национално законодавство РС на основу које ће се обезбедити потпуна хармонизација до приступања

Републике Србије ЕУ. У РС за националне мере подршке не примењују се правила поштовања минималних стандарда заштите животне средине, здравља биља и добробити животиња али за мере ИПАРД-а услов је да све инвестиције испуњавају минималне националне стандарде који се прописују за сваку од мера.

Национални прописи којим је регулисана област сектора млека су:

- Закон о пољопривреди и руралном развоју (Сл. гласник РС", бр. 41/09, 10/13 -др. закон и 101/16);
- Правилник о одређивању подручја са отежаним условима рада у пољопривреди ("Сл. гласник РС", број 102/18);
- Правилник о упису у Регистар пољопривредних газдинстава и обнови регистрације, као и о условима за пасиван статус пољопривредног газдинства ("Сл. гласник РС", бр. 17/13, 102/15, 6/16, 46/17, 44/18 - др. закон, 102/18 и 6/19);
- Закон о ветеринарству („Сл. гласник РС“ бр. 91/2005, 30/2010, 93/2012 и 17/2019 - др. закон);
- Правилник о ветеринарско-санитарним условима, односно општим и посебним условима а хигијену хране животињског порекла, као и о условима хигијене хране животињског порекла („Сл. гласник РС”, бр. 25/11, 27/14);
- Правилник о начину разврставања и поступања са споредним производима животињског порекла, ветеринарско- санитарним условима за изградњу објеката за сакупљање, прераду и уништавање споредних производа животињског порекла, начину спровођења службене контроле и самоконтроле, као и условима за сточна гробља и јаме гробнице („Службени гласник РС”, број 31/11, 97/13, 15/15, 61/17);
- Правилник о утврђивању програма систематског праћења резидуа фармаколошких хормонских и других штетних материја код животиња, производа животињског порекла, хране животињског порекла и хране за животиње ("Сл. гласник РС“ бр. 91/09);
- Закон о добробити животиња (Сл. гласник РС”, бр. 41/09);
- Правилник о условима за добробит животиња у погледу простора за животиње, просторија и опреме у објектима у којима се држе, узгајају и стављају у промет животиње у производне сврхе, начину држања, узгајања и промета појединих врста и категорија животиња, као и садржини и начину вођења евиденције о животињама („Сл. гласник РС“, бр. 6/10 и бр. 57/14);
- Закон о безбедности хране ("Службени гласник РС", бр. 41/09 и 17/19);
- Правилник о малим количинама примарних производа које служе за снабдевање потрошача, подручју за обављање тих делатности као и одступања која се односе на мале субјекте у пословању храном животињског порекла ("Сл. гласник РС“ бр. 111/17);
- Правилник о хигијенској исправности воде за пиће (“Сл. лист СРЈ”, бр. 42/98 и 44/99);
- Правилник о општим и посебним условима хигијене хране у било којој фази производње, прераде и промета („Службени гласник РС”, број 72/10, 62/18);
- Правилник о квалитету сировог млека („Сл. гласник РС”, бр. 106/17);
- Правилник о декларисању, означавању и рекламирању хране ("Сл.гласник РС", бр. 19/17 и 16/2018);

- Правилник о измени и допуни Правилника о општим и посебним условима хигијене хране у било којој фази производње, прераде и промета („Сл. гласник РС”, бр. 62/18);
- Правилник о општим и посебним условима за хигијену хране за животиње „Сл. гласник РС“, број 23/2018);

11.2. Путоказ и искуства млекарског сектора у процесу приступања ЕУ

Процес приступања Републике Србије ЕУ представља изазов за млекарску индустрију Србије, али и отвара потенцијале за интензиван развој и значајно унапређивање сектора. С једне стране, тржиште од готово пола милијарде људи, без царинских и трговинских препрека, отвора простор за бољи пласман производа. Такође, на бази искустава других земаља, забележени ефекти либерализације су и побољшавање продуктивности домаћих произвођача услед притиска конкуренције. Приступање Европској унији имало је великог утицаја на сектор млекарства у свим земљама чланицама, посебно у земљама бившег источног блока, које су приступиле ЕУ 2004. и 2007. године. Индекс повећања прихода пољопривредних произвођача у земљама чланицама просечно је износио 190, док је код појединих држава био много већи: Летонија 308, Пољска 213 итд. Укупан салдо је углавном позитиван, али значајно варира у зависности од степена и ефикасности спроведених реформи у припремном периоду земље кандидата.

С друге стране, процес придруживања подразумева значајне напоре на реформи сектора, који подразумевају одређене трошкове – од успостављања административних структура неопходних за будућу имплементацију заједничке пољопривредне политике, па до трошкова у вези с увођењем потребних стандарда. Ови стандарди у великом делу представљају не само стандарде ЕУ, већ и Светске трговинске организације, и подразумевају увођење низа мера које се односе на квалитет производа, следљивост у производњи, заштиту животне средине итд. Да би се потенцијали пољопривреде Србије претворио у реалност, неопходно је отклонити све структуралне проблеме у овој област и интензивно радити на припремама за улазак Србије у ЕУ и прикључење европској пољопривредној политици, како би преструктурирање било што успешније, а позитивни ефекти максимални.

Међутим, промене и потреси који се дешавају у пољопривредном сектору не доприносе томе да Србија буде међу значајнијим произвођачима млека и млечних производа по уласку у ЕУ. Производња млека суочена је са великим бројем структуралних проблема, а то изискује корените реформе у сектору како би се повећала конкурентност и могућност опоравка. Основни разлози ових проблема који онемогућавају њен значајнији раст током времена, су првенствено проблеми везани за процес производње, непредвидивост, несигурност и честе промене државних мера којима се регулишу основни правци развоја ове привредне гране. Реч је о уситњеној производњи коју карактерише изузетно велики број пољопривредних домаћинстава са малим бројем крава по домаћинству (у просеку 3,6). Овакви пољопривредни произвођачи немају потенцијал ни финансијске могућности за значајнија улагања у набавку квалитетнијих говеда, набавку механизације, куповину опреме за прихват млека, опреме за мжу, расхладних уређаја, изградњу и/или реконструкцију постојећих објеката.

У производњи млека у Србији присутан је велики број фармера са мањим бројем грла (до десет) који имају шансу да повећају и унапреде своју производњу, али који немају предуслове за то. Смањење броја фармера који предају млеко млекарима је реалност и предвиђа се да ће се такав негативни тренд наставити. Остали фармери ће морати да интензивно раде на укрупњавању својих стада и рационализацији производње да би били ценовно конкурентни ЕУ произвођачима. Ако погледамо искуства других држава које су од скора постале чланице ЕУ, структура сектора ових земаља чланица ЕУ, као што је то сада случај са Србијом, битно се разликовала од структуре сектора земаља чланица

ЕУ-15. У новим земљама чланицама ЕУ, структура стада била је слична као и у Србији данас већином су била састављена од великог броја произвођача који су имали до десет грла. По приступању ЕУ у 2005. години 89% фармера у овим земљама је имало 1–10 грла, у власништву фармера налазило се 47% укупног броја крива, док је само 2,2% фармера имало преко сто грла стоке. Највећи проблем за мале произвођаче представљало је усклађивање са ЕУ стандардима. У Мађарској, Литванији и Летонији број произвођача са пет и мање крива се преполовио. У новим земљама чланицама, услед разбијене производње и малог броја стада са већим бројем грла, у почетку је и просечан принос по грлу био нижи него у ЕУ-15 и кретао се негде око 5.000 литара по криви годишње, што је знатно мање у поређењу са приносом у ЕУ-15, где је просек био 6.500 литара. Посматрајући искуства ових земаља неки закључци се сами намећу када је реч о судбини малих произвођача.

11.3. Комплементарност националних и ИПАРД мера

Анализа тренутних и планираних мера подршке кроз интервенције из националног буџета Владе РС и њихова комплементарност са ИПАРД програмом указује да постоје преклапања у смислу типа подршке/инвестиција али и јасно разграничење у погледу капацитета.

Подршка у сектору млека дефинисана је Законом о пољопривреди и руралном развоју („Сл. гласник РС“ бр. 41/09, бр. 10/13 – др. закон, бр. 101/16) и Законом о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју („Сл. гласник РС“ бр.10/13, бр. 142/14, бр. 103/15, бр. 101/16). Износи подршке дефинисани су на годишњем нивоу Уредбом о расподели подстицаја у пољопривреди и руралном развоју. Све мере се детаљно разрађују правилницима. Право на подршку имају пољопривредна газдинства уписана у РПГ.

Мере подршке у сектору млека определњене су у државном буџету кроз мере директне подршке у виду

- премије за млеко која се исплаћује квартално за испоручено кривље, овчје и козје сирово млеко по литри у износу од 7 динара.
- премије за квалитетна приплодна грла која за млечне криве износи 25 000 динара.
- Националне мере руралног развоја у сектору млека определњују се
- за инвестиције за набавку нових машина и опреме
- за унапређење примарне сточарске пољопривредне производње,
- за инвестиције за набавку нових машина и опреме за унапређење дигитализације сточарске пољопривредне производње,
- за инвестиције за набавку квалитетних приплодних грла за унапређење примарне сточарске пољопривредне производње,
- инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних и прехранбених производа,
- додатне субвенције за органску производњу и управљање ризицима.

Мере су креиране по принципу ИПАРД-а а преклапање је избегнуто постављањем граница у броју грла односно капацитета, доња граница за ИПАРД доња је граница за националне мере.

Подстицаји за инвестиције у физички капитал на РПГ у сектору млека

У сектору млека кроз националне мере подржава се набавка нове опреме и машина за газдинства која у РПГ имају уписано максимално до 19 грла за производњу крављег млека док за производњу овчјег и козјег млека нема горње границе.

У оквиру ИПАРД програма подржавају се инвестиције у ПГ која имају од 20 до 300 млечних грла док се за специјализована газдинства која производе млеко (више од 300 млечних крава) подржавају инвестиције које се односе на складиштење и дистрибуцију стајњака и достизање стандарда ЕУ у области животне средине и добробити животиња. Износ подршке за националне мере по једном пројекту износи до 30,000 евра (3,5 милиона динара), а у ИПАРД-у минималан износ подршке је за сектор млека од 5.000 до 1.000.000 евра;

Подршка за националне мере износи максимално до 65% од вредности инвестиције док је код ИПАРД-а тај износ и до 75% у зависности од додатних критеријума попут подручја са отежаним условим пословања,

Табела 16: Мера 1

Мера 1: Инвестиције у физички капитал РПГ у сектору млека, ИПАРД и националне мере			
	НМРР	ИПАРД	ИПАРД
Врсте прихватљивих инвестиција	<19	20-300	>300
Инвестиције у изградњу и опремање објеката: - за штале, укључујући опрему за објекте за производњу млека, опрему за мужу, - опрему за хлађење млека и складишне објекте на газдинству, - у објекте и опрему за управљање отпадом, третман отпадних вода, као и опрему за спречавање загађења ваздуха, складишне капацитете за стајњак, укључујући специфичну опрему за манипулацију и коришћење сточне хране и стајњака		X	
Инвестиције у машине, опрему и механизацију (укључујући тракторе до 100 kW)		X	
Инвестиције у производњу енергије из обновљивих извора на газдинству		X	X
Инвестиције у изградњу објеката за складиштење стајњака и/или набавка специфичне опреме и механизације за манипулацију и коришћење стајњака			
Подстицаји за инвестиције у набавку нових машина и опреме за припрему, дистрибуцију и складиштење концентроване и кабасте сточне хране	X	x	

Подстицаји за инвестиције у набавку нових машина и опреме за манипулацију и дистрибуцију чврстог, полутечног и течног стајњака	X		
Подстицаји за инвестиције у набавку нових машина и опреме којом се штити добробит животиња	X		
Подстицаји за набавку нове опреме за објекат за смештај животиња	X		
Подстицаји за грађење новог објекта за складиштење стајњака	X		
Подстицаји набавка нове опреме за манипулацију, одлагање, сепарацију и дистрибуцију стајњака	X		
млекомот и робот за мужу који се први пут стављају у употребу и чији су сви саставни делови нови	X		

Подстицаји за инвестиције у прераду и маркетинг у сектору млека

У оквиру националних мера руралног развоја, подржавају се инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних и прехранбених производа у сектору млека које се односе на изградњу обејаката, и опрему у објектима за прераду који имају дневни капацитет мањи од 3000 литара -мелка. Износ подршке износи до 50% од вредности прихватљиве инвестиције односно у износу од 65 % од ове вредности у подручју са отежаним условима рада у пољопривреди, у складу са законом којим се уређују подстицаји у пољопривреди и руралном развоју.

Максималан износ подршке по кориснику износи 5.000.000 динара (42.578,00 евра).

У оквиру ИПАРД програма, подршка преради односи се и на изградњу објеката за прераду и опремање који имају утврђен дневни капацитет за прераду млека од 3.000 до 100.000 литара. Минимални износ подршке по кориснику у оквиру Мере 3 за сектор млека износи 20.000 евра а максимални 2.000.000,00 милиона евра.

Табела 17: Мера 3

Мера 3: Инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства		
Врсте прихватљивих инвестиција	НМРР Дневни капацитет до 3000 л	ИПАРД Дневни капацитети од 3.000 до 100.000 л
Изградња објеката за прераду млека и млечних производа и сабирних центара (пријем сировина); термичка обрада (пастеризација/стерилизација/ УНТ/ ферментација); хлађење и складиштење готових производа; паковање и дистрибуција; санитарна опрема (CIP систем); складиштење санитарне опреме		X

и санитарних производа; складиштење полупроизвода анималног порекла који нису намењени за људску исхрану (затворени контејнери – посуђе); складиштење материјала за паковање и адитива; објекти за инсталацију вентилације и климатизације, хлађења и грејања; споредни енергетски објекти; изградња и/или реконструкција водовода (укључујући бунаре), система за снабдевање гасом, електричном енергијом (укључујући агрегате) и канализациони систем		
Изградња објеката или покривених простора за чишћење и дезинфекцију возила	X	X
Изградња управне зграде са пратећим објектима (канцеларије, лабораторије, просторије за одмор радника, просторије за пресвлачење и санитарне просторије, складиште за средства за чишћење, прање и дезинфекцију).		X
Изградња објеката за прераду млечних прерађевина, третман отпадних вода, управљање отпадом и превенцију загађења ваздуха		X
Изградња постројења за производњу енергије из обновљивих извора са максималним капацитетом годишње потрошње енергије пољопривредног предузећа/газдинства (соларне енергије, ветротурбина, постројења на биомасу), укључујући повезивање електрана на дистрибутивну мрежу/ од постројења до објекта		X
Изградња унутрашње путне мреже и паркинг места у оквиру простора у власништву пољопривредног предузећа/ газдинства	X	X
Опрема за пријем, утовар и складиштење (хлађење) млека (сабирни центри) до фазе испоруке са одговарајућим уређајима за мерење температуре	X	X
Специјализована возила за транспорт сировог млека са одговарајућом опремом (мерни инструменти и уређаји за узорковање)	X	X
Опрема за пријем, узорковање, утовар, прераду, термичку обраду, одлеживање/ врење, пуњење, мерење, паковање и обележавање млека и млечних прерађевина	X	X
Опрема за испитивање квалитета млека		X
Опрема за чишћење, прање и дезинфекцију (стерилизацију) објеката, опреме, алата, апарата и машина, просторија за пресвлачење одеће и санитарних објеката (укључујући мерне уређаје)	X	X
Опрема за држање и складиштење млека и млечних прерађевина (полице, виљушкар, транспортери, елеватори итд.)		X

Ит хардвер и софтвер за регистар млека и праћење, контролу и управљање процесима производње и складиштења (са инсталацијом)		X
Лабораторијска опрема (искључујући стакларију) за унутрашњу употребу – део производног објекта	X	X
Опрема за одлагање и транспорт примарног, секундарног и терцијарног материјала за паковање отпада	X	X
Опрема за прераду млечних прерађевина и отпада, третман отпадних вода и управљање отпадом	X	X
Опрема за припрему (укључујући хемијску припрему), акумулацију и дистрибуцију воде, укључујући топлу и хладну (лед) воду	X	X
Опрема за обезбеђење посебних микроклиматских услова у производњи и/ или складишним објектима (укључујући опрему за климатизацију просторија – вентилација, хлађење/грејање, сушење/влажење ваздуха)		X
Опрема за прање и хигијенско сушење руку током рада и санитарне просторије (укључујући тушеве), опрема за просторије за гардеробу, опрема за чишћење, уређаји за прање и дезинфекцију одеће и обуће		X
Опрема за физички, хемијски и биолошки третман отпадних вода и управљање отпадом		X
Инвестиције у технологије које доприносе штедњи енергије и заштити животне средине		
Опрема за превенцију загађења ваздуха и обнављање растварача		
Инвестиције у опремање постројења за производњу енергије из обновљивих извора за сопствену потрошњу: посебно у соларну енергију, постројењана биомасу, котлове за сагоревање биомасе		
Опрема за дезинфекцију радника	X	

Подстицаји за инвестиције у прераду и маркетинг у сектору млека на газдинству

У оквиру мере диверзификација пољопривредних активности, подржавају се инвестиције везане за прераду и маркетинг млека на пољопривредним газдинствима. Износ подршке износи до 50% од вредности инвестиције до 65% за инвестиције у подручјима с отежаним условима.

Највиши укупни износ подстицаја по подносиоцу захтева је 3.500.000 динара (29.800,00евра) али нису постављени критеријуми за капацитете.

У оквиру ове мере подржавају се инвестиције за:

- Изградња објеката за прераду, паковање и складиштење млека с припадајућом унутрашњом и спољном инфраструктуром
- Набавка опреме за узорковање, пријем, прераду, пуњење и паковање млека и производа од млека
- Набавка опреме за чишћење, прање и дезинфекцију (стерилизацију) објеката, опреме, алата, уређаја и машина, укључујући и опрему за гардеробе и санитарне просторије
- Набавка лабораторијске опреме (без стакленог прибора) за интерну употребу, као део прерађивачког погона
- Маркетинг производа

У оквиру ове мере предвиђена је подршка произвођачима малих количина сировог млека као примарног производа за продају на газдинству и преради на газдинству, што су количине од по 200 литара недељно (200 литара свежег млека за директну продају и 200 л за прераду).

Поред тога, истим прописом су прописане активности млека у објекту малог капацитета са горњим лимитом од 5.000 литара недељно или 250.000 годишње. Инвестициона подршка овој групи као и свим производјачима који су испод лимита дефинисаних специфичним ИПАРД критеријумима, део је подршке на основу Правилника о подстицајима за инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних и прехрамбених производа и производа рибарства за набавку опреме у сектору млека, меса, воћа, поврћа, вина, пива и јаких алкохолних пића („Службени гласник РС“ бр. 35/2019.)

Досадашње спровођење ИПАРД-а у Србији везано за млеко

У оквиру Мере 1 у којој се сектор млека налази међу прихватљивим секторима, до краја 2019. године, објављено је пет јавних позива.

Закључно са октобром 2019. године, у оквиру Мере 1 затворена су три јавна позива, а пристигло је укупно 629 захтева и то по позивима:

- Куповина нове опреме и механизације – укупно 85 поднетих захтева;
- Куповина новог трактора – укупно 393 поднета захтева;
- Изградња и опремање објеката и куповина нове опреме и механизације – укупно 151 поднети захтев;
- Куповина новог трактора – рок за подношење до 25. новембра 2020. године;
- Куповину нове опреме и механизације – рок за подношење до 23. децембра 2020. године.
- У оквиру Мере 3 где је сектор млека међу прихватљивим секторима, до краја 2019. године објављена су три јавна позива. Закључно са октобром 2019. године, у оквиру мере 3 затворена су два јавна позива. Пристигло је укупно 107 захтева, а бројеви по позивима су следећи:
 - Набавка нове опреме – укупно 26 поднетих захтева;
 - Изградња и набавка нове опреме – укупно 81 поднети захтев;
 - Изградња и набавка нове опреме – у моменту писања ове анализе, позив је у току и биће отворен до 24. фебруара 2020. године.

Мера 1

На основу обрађених захтева закључно са октобром 2019, укупни трошкови за Меру 1 износе 103 милиона евра (69% од укупно одобрених захтева за мере 1 и 3). У укупном броју поднетих захтева закључно са октобром (629) сектор млека учествује са 40 захтева (6%).

У оквиру Мере 1 закључно са октобром 2019 (прва три позива) од укупно поднетих 629 захтева процесуирано је 423 захтева. Донето је 212 решења о одобрењу предлога пројеката (34% од укупног броја поднетих и 51% од обрађених захтева) и 211 решења о одбијању/обустављању поступка (34% од укупног броја поднетих и 49% од обрађених захтева).

Од одобрених 212 пројеката, за њих 118 (56%) усвојена су решења о исплати, а исплаћено је 111 (53% од одобрених и 18% од укупно поднетих) захтева. У сектору млека, од укупног броја поднетих захтева (40) закључно са октобром 2019, одобрено је 17 захтева, а исплаћено је 6 захтева (све у оквиру подсектора млечних крива).

Укупни износ прихватљивих трошкова је 13.9 милиона евра (13% од укупно захтеваних трошкова), а укупни износ подршке 8.7 милиона евра. Укупно прихватљиви трошкови за сектор млека износе 817 хиљада евра. Просечан износ одобрене подршке по пројекту у Мери 1 износи 62.6%.

Од 211 одбијених/обустављених захтева 82 (39% од одбијених и 13% од укупно поднетих) захтева су донета због одустајања подносиоца. Од укупног броја одбијених/обустављених захтева, број решења који се односи на Сектор млека је 4.

Посматрано по регионима, у оквиру Мере 1 Регион Војводине остварује највеће учешће, како у погледу поднетих предлога пројеката 60% (377 захтева) тако и у укупном износу захтеваних трошкова са 61% (63 милиона евра), следи Региони Шумадије и Западне Србије (20% поднетих захтева и 18% учешћа у укупним трошковима), Јужне и Источне Србије (15%/17%) и Београдски регион (5%/4%).

Мера 3

Укупни трошкови за Меру 3 износе 45 милиона евра (31% од укупно одобрених захтева за мере 1 и 3).

У оквиру Мере 3 закључно са октобром 2019. (прва два позива) од укупно поднетих 107 захтева, обрађено је њих 65. Донето је 29 решења о одобрењу предлога пројеката (28% од укупног броја поднетих и 46% од обрађених захтева) и 34 решења о одбијању/обустављању поступка (32% од укупног броја поднетих и 54% од обрађених захтева). У структури укупно поднетих захтева (107) сектор млека учествује са 5 процената, односно са укупно 5 поднетих захтева (4 за прераду млека и 1 за третман отпадних вода).

Укупни износ прихватљивих трошкова је 11 милиона евра (25% од укупно захтеваних трошкова), а укупни износ подршке 5.6 милиона евра. Просечан износ одобрене подршке по пројекту износи 50.6%. Од укупно прихватљивих трошкова, 4% одлази на сектор млека.

Од укупно 4 поднета захтева за модернизацију млекара, донета су два решења о одобрењу у инвестиције, са укупним износом прихватљивих трошкова од 347 хиљада евра, док један од укупно два одобрена захтева за третман отпадних вода (укупно 301 хиљада евра) припада овом сектору.

Посматрано по регионима, у оквиру Мере 3 Регион Шумадије и Западне Србије остварује највеће учешће, како у погледу поднетих предлога пројеката 50% (54 захтева) тако и у укупном износу захтеваних трошкова са 45% захтева (20.2 милиона ЕУР), следи регион Војводине (26% поднетих захтева и 32% учешћа у трошковима), регион Јужне и Источне Србије (23%/22%) и Београдски регион (1%/1%).

Табела 18:Резултати досадашњих позива мера 1 и мера 3

Мера 1	Мера 3
Поднето 40 захтева Одобрено 17 захтева Исплаћено 6 захтева у подсектору млечних крава Одустало 4	5% поднетих захтева, 4% вредности од свих прихватљивих трошкова одобрено до сада 1 третман отпадних вода (301 хиљада решење) 4 за прераду млека (2 одобрена укупно 347 хиљада евра прихватљивог трошка)

Посматрано за обе мере ИПАРДА, интересовање како газдинстава тако и прерадних субјеката је било скромно.

У Мери 1, од укупног броја поднетих 40 захтева сектору млека закључно са октобром 2019, одобрено је 17 захтева, а исплаћено је 6 захтева (све у оквиру подсектора млечних крава).

У структури укупно поднетих захтева за Мери 3, сектор млека учествује са 5 процената, односно са укупно 5 поднетих захтева (4 за прераду млека и 1 за третман отпадних вода).

Који су могући разлози за ниско интересовање и учешће и како могу да буду отклоњени?

1. Део разлога треба тражити у ниској конкурентности сектора и ниским трендовима раста, као и у изазовима у финансирању у економски ослабљеном сектору, ниској кредитној способности и опрезу за додатно задуживање.
2. У сектору млека и меса постоје и значајни проблеми у испуњавању стандарда који се очекују од корисника ИПАРД средстава, што донекле повећава опрез да ли газдинство не испуњава комплетне стандарде за исплату.
3. Неизвесност у сектору доприноси оклевању произвођача да се определе за проширење производње.
4. Имајући у виду удео мањих произвођача из региона Србија југ, могуће је и да нису довољно информисани о ИПАРД средствима па не знају да ли је ИПАРД и за њих.
5. На крају, легитимно је питање таргетирања и специфичних критеријума и да ли је
 - 20-300 млечних крава за Мери 1
 - 3-100 хиљада литара дневне прераде за Мери 3
 још увек атуелна граница за усмеравање ИПАРД средстава?

11.4. Предлози за прихватљиве кориснике и инвестиције за сектор млека и млечних производа у циклусу ИПАРД 3 програма:

Сектор млекарства има једну од најширих корисничких база, са четвртином свих газдинства укључених у производњу млека. У периоду од ИПАРД 2 програма до данас, велико постигнуће свих актера у сектору је одржавање стабилног снабдевања и нивоа производње.

Бурне промене у структури производње и смањен број најмањих произвођача нарочито се дешавају у региону екстензивније производње на југу Србије. Показатељи говоре да има позитивних помака у специјализацији и професионализацији једног дела актера вредносног ланца. Поред скромних позитивних трендова у расту млечности крава, унапређења у квалитету млека у делу примарне производње, помака у физичкој инфраструктури на већим фармама, консолидације дела прерадног сектора, чини се да изазови и специфични проблеми у примарној производњи и у преради остају слични претходном програмском циклусу.

Имајући у виду све ово, мислимо да постоје аргументи да се у највећем делу одрже специфични циљеви и критеријуми прихватљивости за произвођаче и то у решавању следећих изазова:

Табела 19: Специфични изазови/циљеви у фокусу:

На пољопривредним газдинствима	Унапређење млечности и продуктивности производње кроз инвестиције и праксе усмерене на технолошка унапређења у исхрани и смештају животиња, процесу muže као и контроли квалитета млека. Постизање стандарда и пракси важних за ветеринарско јавно здравље, заштиту животне средине и добробит животиња.
У млекарској индустрији	Унапређење технологије производње, квалитета производа и маркетинга Подршка сегменту малих аутохтоних и премијум производа од млека Увођење стандарда и пракси система безбедности и квалитета хране Бољи третман отпада и производња енергије из одрживих извора.

Специфични секторски циљеви у оквиру Мере 1 и Мере 3 за сектор млека:

МЕРА 1

- 1) Унапређење конкурентности и одрживости малих и средњих али и већих одрживих газдинстава која производе млеко (од 20 до 300 крава), у достизању стандарда квалитета производње млека, добробити животиња и заштите животне средине, унапређењем инфраструктуре и опреме на газдинству;
- 2) Подршка одрживом и безбедном складиштењу и дистрибуцији стајњака у складу са стандардима, на већим, специјализованим газдинствима у производњи млека (више од 300 крава).

Предложени корисници и специфични критеријуми:

Корисничка база за Меру 1, произвођаче млека се, увећала се за 60%. Осим значајне редукције најмањих газдинстава који нису у обухвату ИПАРД програма, број произвођача од 20 крава навише порастао је за 661, са скоро 600 нових газдинстава која су нарасла или успостављена је у категорији од 20 до 50 грла, а број газдинства од 30 до 50 крава се дуплирао – са 254 на 544. То указује да је фокус и даље на овом стратуму газдинстава која осећају притисак и имају мотивацију за пословни раст и унапређење.

Сектор је финансијски исцрпљен прилагођавањем структурним променама и глобалним токовима који су у претходним годинама имале утицаја на стабилност и обим понуде свежег млека као и ценовним флукуацијама, чиме се може објаснити низак ниво досадашњег интереса за ИПАРД фондове (мали број пријава), али и комплексним захтевима за усклађеност са стандардима, како националним тако и ЕУ.

Имајући све у виду предлажемо да:

- доња граница од 20 млечних грла остане и даље је актуелна као праг технолошке промене и мере профитабилности производње према ЕУ искуствима и националним ФАДН

калкулацијама, као и горња граница од 300 млечних крава, уз опште услове величине правног лица.

- За велике фарме, које на дан подношења пријаве имају више од 300 музних крава, помоћ треба да буде усмерена ка унапређењу објеката и опреме за руковање, складиштење и дистрибуцију стајњака, како би се достигли стандарди ЕУ у области заштите животне средине.
- Имајући у виду резултате у млечности и продуктивности, податке о квалитету млека и просечној величини стада, предлог инвестиција за сектор млекарства потребно је одржати, уз максимално отворене листе за сродне типове инвестиција.

Потребно је ускладити националне мере подршке како би се унапредило спровођење прописа квалитета млека и стандарда безбедности, а који се тичу редистрибуције подстицајних средства као механизма за унапређење сектора.

Специфични критеријуми прихватљивости Мере 1 за сектор млеко

Пољопривредна газдинства са минимум 20 и максимум 300 крава на крају инвестиције су прихватљива за:

- 1) инвестирање у изградњу и/или реконструкцију и/или опремање објеката или штала за музне краве, укључујући опрему за објекте за производњу млека попут машина за мужу, хлађење млека на газдинству, складишне капацитете на газдинству; у објекте и опрему за управљање отпадом, третман отпадних вода, мере за спречавање загађења ваздуха, у изградњу и/или реконструкцију капацитета за складиштење стајњака, укључујући специфичну опрему за манипулацију и коришћење сточне хране и стајњака попут резервоара за стајњак, специјализована опрема за транспорт стајњака;
- 2) инвестирање у пољопривредну механизацију (укључујући тракторе до 100 kW) и опрему;
- 3) инвестирање у производњу енергије из обновљивих извора на газдинству.

Пољопривредна газдинства са више од 300 крава на почетку инвестиције су прихватљива за улагање у:

- 1) изградњу и/или реконструкцију складишних капацитета за стајњак и/или у специфичну опрему и механизацију за манипулацију и коришћење стајњака;
- 2) инвестирање у производњу енергије из обновљивих извора на газдинству.

Специфични секторски циљеви у оквиру Мере 3 за сектор млека су:

МЕРА 3

Боља конкурентност предузећа за прераду млека и позиционирање млечних производа на домаћем и међународном тржишту, чији је просечан дневни капацитет прикупљеног млека између 3.000–100.000 л кроз:

- 1) Покретање прераде или увођење нових технологија, унапређење технолошких процеса и производа у циљу постизања боље позиције на домаћем и међународном тржишту
- 2) Побољшање понуде и квалитета млека и микробиолошке исправност млека кроз Увођење система безбедности и квалитета хране (GHP, GMP, HACCP и ISO)

- 3) Повећање вредности пољопривредне производње додавањем вредности примарним производима кроз више фазе прераде;

Специфични секторски критеријуми у оквиру Мере 3 за сектор млека су:

Да би корисник остварио право на подршку

- 1) мора приликом исплате подстицаја / на крају инвестиције бити регистрован у Регистру привредних субјеката у складу са Законом о ветеринарству („Службени гласник РС”, бр. 91/05, 30/10, 93/12 и 17/19 – др. закон)*
- 2) има утврђен дневни капацитет објекта за прераду млека од 3.000 до 100.000 литара на крају инвестиције.

Напомена: Капацитет се посматра у тренутку подношења захтева за исплату подстицаја. Постојећи капацитет се сабира са капацитетом новог објекта који корисник планира да изгради и опреми и на крају инвестиције овај збир не сме прећи максимално дозвољени капацитет.

Ако је предмет захтева опрема која се уграђује у објекат, лице остварује право на одобравање пројекта ако објекат који је предмет инвестиције има грађевинску дозволу, односно решење за извођење радова или употребну дозволу у складу са законом којим се уређује планирање и изградња, односно у складу са законом којим се уређује озакоњење објекта.

Прихватљиве инвестиције за сектор млека и млечних производа:

- 1) изградња/проширење/модернизација сабирних центара за млеко и постројења за прераду млека,
- 2) опрема за складиштење и хлађење млека, специјализована опрема за превоз млека,
- 3) опрема и технологија за унапређење и контролу квалитета и хигијене, укључујући једноставну тест опрему за детекцију млека лошег и доброг квалитета,
- 4) физичке инвестиције за успостављање система безбедности хране (GHP, GMP, HACCP),
- 5) IT хардвер и софтвер за регистар млека и праћење, контролу и управљање, улагање у технологије за уштеду енергије, заштиту животне средине, опрему и постројења за прераду отпада и међу – производа, третирање и уклањање отпада, специјализована возила за транспорт млека.

11.5. Висина и обим финансијске подршке

Интензитет помоћи, односно удео јавне подршке у прихватљивим трошковима инвестиција за Меру 1 ИПАРД III износи:

- 60% укупних прихватљивих трошкова инвестиција;
- 65% у случају када је инвестицију реализовао млади пољопривредник (млађи од 40 година на дан доношења решења о одобравању пројекта);
- 70% за инвестиције у планинским подручјима, у складу са Правилником о одређивању подручја са отежаним условима рада у пољопривреди („Службени гласник РС“ број 39/2016)
- додатних 10% у случају:
 - за инвестиције у управљање отпадом и отпадним водама или
 - када је инвестицију реализовала земљорадничка задруга.

Мера 1 ИПАРД III мера за инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава који држе животиње за производњу млека:

- минимални износ 5.000 евра – који се мења у износ од 20,000 евра
- максимални износ 1.000.000 евра.

Интензитет помоћи, односно удео јавне подршке у прихватљивим трошковима инвестиција за Меру 3 ИПАРД III износи:

- 50% укупних прихватљивих трошкова инвестиција;
- додатних 10% у случају:
 - за инвестиције у управљање отпадом и отпадним водама или
 - када је инвестицију реализовала земљорадничка задруга.

Мера 3 ИПАРД III мера за инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних производа и производа рибарства:

- минимални износ 10.000 евра мења се у износ од 20,000 евра
- максимални износ 1.000.000 евра.

12. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Сектор производње млека има важну улогу не само у производном и трговинском него пре свега у домену руралног развоја и прехранбене сигурности.

Значај овог сектора је вишеструк и огледа се у томе што је производња млека:

1. Међу секторима са највећом вредношћу примарне производње од преко 40 милијарди динара годишње, који се додатно значајно увећа прерадом, и учешћем од 7,5% у укупној пољопривредној производњи;
2. Сектор који обухвата преко 116 хиљада газдинстава и тиме значајно доприноси руралном развоју Србије;
3. Одржање нивоа производње неопходно је за самодовољност и није загарантовано у будућности, нарочито у светлу неминовних и демографски условљених смањења броја газдинстава у најмањем стратуму производње, који је и даље значајни снабдевач сировим млеком. Како би се повећала производња у другим разредима величине газдинстава кроз повећање величине стада и млечности, свакако су поред инвестиције у млечна грла неопходна улагања у објекте, опрему и инфраструктуру пословања на газдинствима и у прерадама, као и обим примене стандарда.
4. Прерада млека је битан индустријски подсектор са укупним приходом од 65 милијарди динара (2018. година) који запошљава преко пет хиљада људи;
5. Добри извозни трендови кад је у питању сир, могу да се наставе само уз више пажње маркетингу на иностраном тржишту.
6. Покретање производње специјализованих и премијум производа од млека, аутохтоних производа занатских серија, може да буде добар покретач организације вредносног ланца одабраних актера кроз принцип задружног или партнерског повезивања. Тржиште ових производа је у успону и нарочито заинтересовано за прерађевине козјег и овчјег млека.

7. Сектор који је изразито важан за прехранбену сигурност земље, узимајући у обзир биолошку вредност беланчевина млека и количине које се конзумирају;
8. Сектор који је изразито захтеван по стандардима које треба испунити приликом приступања ЕУ, због чега може бити једна од највећих препрека прикључењу пољопривреде Србије Заједничкој пољопривредној политици ЕУ;

Млечно-прерађивачка индустрија је једнако изложена великом притиску унапређења конкурентности и увођења стандарда ЕУ пословања.

Инвестиције у објекте и инфраструктуру како би се осигурала добра хигијена и квалитет производа су очекиване у највећем броју објеката који ће у блиском периоду проћи кроз процес категоризације.

Мале и средње млекарне нарочито имају потребу да унапреде процесе од сакупљања млека и прераде до паковања и дистрибуције како би се унапредила безбедност и трајност производа. Такође има простора за увођење нових производа и производног асортимана према захтевима тржишта што значи и нове производне линије или опрему.

12.1. Препоруке за институције

Да би се се сектор адекватно припремио за улазак Србије у ЕУ, државна администрација би требало да поднесе највећи терет у смислу иницијације свих процеса јасне визије Републике Србије, и да покуша да максимално децентрализује и подржи процесе везане за прилагођавање политици ЕУ. Млечност, генетски квалитет стада, хигијенска исправност млека и менаџмент, односно управљање пољопривредним газдинством, кључне су тачке на које се мора фокусирати реформа производње млека и млечних производа.

Имајући у виду да је сектор развојно замрзнут, и да су изазови приближни ако не идентични онима у претходном програмском циклусу, онда је кључ очувања производног биланса даље инвестиционо, генетско и управљачко унапређење средњих и већи произвођача и промена политике која ће унапредити примену прописа пре свега у домену квалитета свежег млека кроз подстицаје везане за квалитет.

Влада има могућност да својим политикама и акцијама дуж тржишног и потрошачког ланца неке да привилегију, а неке одузме право које има, зато њене одлуке морају бити промишљене и засноване на анализама, остварујући што је могуће већи социјални, економски као и ефекат на заштиту животне околине.

Препоруке креаторима политике:

- Убрзати усаглашавање националног правног оквира с правном тековином ЕУ поштујући интересе свих актера у тржишном ланцу, а кроз постепену реформу и усвајање подстицајних мера према европским правним оквирима;
- Осигурати да интеграције у ЕУ и СТО иду што брже и уз подршку секторских актера;
- Интезивирати активности на испуњењу мерила за преговарачко поглавље 12, Безбедност хране, ветеринарска и фитосанитарна политика;
- Унапредити Закон о ветеринарству у циљу обезбеђења јасног и ефективног система управљања заштитом и унапређењем здравља животиња (мере за спречавање појаве, откривање, спречавање ширења, сузбијања и искорењивања заразних болести животиња и болести које се са животиња могу пренети на људе) у складу са прописима о здрављу

животиња ЕУ и ОИЕ, укључујући услове за производњу и промет животиња и услове за обављање ветеринарске делатности; отклањање преклапања надлежности са другим законима;

- Усвојити Закон о заједничком уређењу тржишта пољопривредних производа у складу с ЕУ праксом, којим ће се регулисати тржишни стандарди, уговорне обавезе откупљивача, интервенције на тржишту, увести шеме за школско млеко;
- Унапредити систем контроле и инспекције у делу ветеринарске политике и безбедности хране;
- Везати премије за млеко са квалитетом, стандарде квалитета постепено усагласити с ЕУ стандардима;
- У мање повољним подручјима за бављење пољопривредом увести подстицаје за прераду на газдинству за произвођаче традиционалних млечних производа;
- Јачати саветодавне службе, радити на едукацији произвођача о хигијенским стандардима млека;
- Постепено уводити као обавезу за националне субвенције поштовање стандарда безбедности хране и здравља животиња;
- Унапредити систем едукације и информисања пољопривредних произвођача;
- Изградити и стално унапређивати инфраструктуру која ће омогућити мање трошкове производње, конкурентнији извоз и могућност да произвођачи и прерађивачи додају вредност својим производима у сваком делу тржишног ланца;
- Омогућити конкуренцију и сузбијати монополско понашање дуж целог тржишног ланца;
- посебно подржати удруживање и интеграцију дуж вредносног ланца;
- Отварати нова тржишта, усаглашавати стандарде безбедности хране и остала питања која онемогућавају извоз на та тржишта;
- Осигурати правну заштиту, поштовање уговора и закона и елиминсање сивог тржишта;
- Промовисати производе и инветсиције у сектор;
- Стално унапређивати капацитете за упарвљањем и спровођењем ИПАРД фондове

12.2. Препоруке за произвођаче млека

- *Усмерити активности ка набавци квалитетних грла из домаће производње или из увоза. Одгајањем грла и константном едукацијом, информацијама и сазнањима о начину одгајања, које фармери, фармерске организације и стручне службе треба да деле и спроводе, створиће се домаћа база квалитетних приплодних грла.*
- *Радом на селекцији на сопственом имању уз помоћ стручњака, унапређењем исхране, балансирањем оброка, разврставањем животиња и њиховом типском исхраном, према раси, здравственом стању, производним особинама, узрасту – трошкови производње могу се знатно смањити па увек треба размишљати у том правцу.*

- Потребно је унапредити услове muže, омогућити машински начин muže и правилно складиштење млека и хлађење, покренути едукативне програме за правилну мужу, складиштење и чување млека.
- Состав млека и хигијенска исправност млека су чиниоци од којих зависи и откупна цена сировог млека, али и јавно здравље становништва. У последњих пар година покренута је иницијатива, како од стране фармера, тако и од стране млекара и државе, да се квалитет млека унапреди. Наставити активности у наредном периоду-
- Пољопривредници би требало најпре да покушају да повећају сопствену производњу бољом употребом технологија, бољом контролом и искоришћавањем инпута и добрим праксама управљања пољопривредним газдинством, односно фармом пре него што се одлуче за знатна капитална улагања. „Вештина пре размере“ (Skill before scale) би требало да буде максима за пољопривреднике који имају намере да се шире у данашњим условима нестабилног тржишта, јаке конкуренције и недостатка повољних државних подстицаја.
- Подржати добру организацију пољопривредних произвођача као кључ за ефикасније преговарали са млекарама и како би ефикасније артикулисали своје интересе, водећи рачуна и о интересима својих партнера. У већини развијених земаља света у просеку од 70 па чак и до 100% произведеног млека се прерађује у млекарама које су у власништву пољопривредника који производе млеко. Другим речима пољопривредници оснивају задруге које граде своје млекарне. Касније су се те задруге интегрисале и настале су велике задруге које доминирају на националним тржиштима.
- Пољопривредни произвођачи свакако могу подићи своју продуктивност и тако што би на сопственим имањима заокургивали примарну производњу завршним фазама производње млека, односно сопствену сировину пласирали на тржиште крајњим потрошачима у виду млека и производа од млека направљених на традиционалан или индустријски начин на сопственом имању, било самостално или удружени. На овај начин се кроз додавање вредности подиже профитабилност производње и боља упошљеност капацитета.

12.3. Препоруке за прерадне капацитете

- Инвестиције у нове технологије, поштовање високих стандарда, промоцију зелене економије,
- Успоставити однос партнерства и сарадње са својом сировинском базом, кроз различите варијанте вертикалне интеграције осигурати квалитет и количине млека за прераду
- Сарађивати на решењу проблема квалитета испорученог млека - унапређењем праксе од сакупљања до континуираног рада и сарадње са фармерима могуће је направити помаке.
- Унапредити асортиман производа и прилагодити га захтевима тржишта
- Фер и дугорочним односима наградити произвођаче посвећене квалитету и добрим праксама, тако стимулисати мрежу других произвођача да се прикључе
- Плански уводити стандарде у третману отпада и оријентацији ка зеленим и одрживим изворима енергије.

- Радити на афирмацији аутохтоних и занатских производа и њиховом пласирању на тржишта која имају такве тражње
- Удруживање с циљем да се формира заједнички бренд или заједнички рад на постављању система производа било вишег квалитета или заштићеног географског порекла изузетно је важна компонента и практично услов опстанка за мање млекаре и примарне произвођаче, поготову у подручјима са географским ограничењима

12.4. Списак прихватљивих инвестиција за обе мере

Мера 1 – инвестиције у физицку имовину на газдинству

Корисници фарме од 20-300 музних грла И преко 300 музних грла за улагања у одлагање стајњака И производњу енергије из обновљивих извора

Табела 20: Списак прихватљивих инвестиција у сектору млека

1.1.1. Изградња	1.1.2. Опрема, машине и механизација
1.1.1.1. Изградња објеката за смештај музних крава, укључујући просторе/објекте за: мужу (измузишта), осемењавање, безбедно уклањање угнутих животиња, држање телади и јуница, смештај машина и опреме, смештај производа животињског порекла, складиштење простирке, инсталацију вентилације, климатизацију, грејање, противпожарни резервоари и хидрантска мрежа, пратеће енергетске објекте, укључујући изградњу дренажног система и система за снабдевање водом (укључујући бунаре), гасом, струјом (укључујући коришћење генератора) и канализациони систем	1.1.2.1. Опрема за мужу, хлађење и чување млека на фарми, укључујући све елементе, материјале и инсталације 1.1.2.4. Подне решетке 1.1.2.5. Опрема за лежишта, боксове и халтере 1.1.2.6. Завесе за затварање пролаза у шталама 1.1.2.12. Опрема за третман папака 1.1.2.13. Системи за прскање током летњих врућина 1.1.2.14. Четке за самочишћење говеда 1.1.2.8. Опрема за тељење, као и опрема за смештај телади (боксеви) 1.1.2.9. Машины и опрема за припрему и транспорт простирке 1.1.2.15. Опрема за чишћење и дезинфекцију објеката и уређаја 1.1.2.18. Опрема за спречавање загађења ваздуха и друга слична опрема намењена смањењу утицаја на животну средину 1.1.2.21. Опрема и уређаји за вентилацију, климатизацију и грејање, противпожарну заштиту, укључујући алармни систем с генератором Набавка специјализоване технологије, ИТ хардвер и софтвер за регистар животиња и производње,

	праћење, контролу и управљање процесима производње млека на фарми
1.1.1.2. Изградња објеката на фарми за чување хране за животиње са пратећом опремом	1.1.2.7. Машине и опрема за припрему, транспорт и складиштење хране за животиње, као и за храњење и напајање животиња (приколице за прикупљање, превоз и истовар сена; млинови и блендери/мешаоне за припрему сточне хране; опрема и дозатори за концентровану храну за животиње; екстрактори; транспортери; микс приколице и дозатори за кабасту сточну храну; хранилице; појилице; балирке; омотачи бала и силажни комбајн; косилице; прикључни сакупљачи и растурачи сена) и друга слична опрема.
1.1.1.3. Изградња капацитета за прикупљање, обраду, паковање, складиштење и одлагање чврстог стајњака, полутечног/осоке и течног стајњака, укључујући инсталацију опреме	1.1.2.2. Машине и опрема за руковање и транспорт чврстог, полутечног/осоке и течног стајњака, укључујући и: транспортере за стајњак; уређаје за мешање полутечног и течног стајњака; пумпе за пражњење резервоара; сепараторе за полутечни и течни стајњак; машине и механизацију за утовар чврстог стајњака; специјализоване приколице за транспорт чврстог стајњака и цистерне за транспорт полутечног/осоке и течног стајњака, укључујући и пратећу опрему за полутечни/осоку и течни стајњак и друга слична опрема 1.1.2.3. Опрема за обраду и паковање стајњак
1.1.1.4. Изградња фиксних ограда око фарме и дезинфекционих баријера, дренажних система и система за снабдевање водом (бунари), грејања и електричних система на фарми (коришћење агрегата, укључујући софтвер)	1.1.2.11. Сточне ваге, рампе за утовар/истовар, ограде/боксеви за усмеравање и обуздавање животиња 1.1.2.22. Опрема за фиксне ограде и електричне ограде за пашњаке/ливаде 1.1.2.20. Опрема за превенцију ширења и контролу болести и спровођење мера за унапређење биосигурности на фармама.
1.1.1.5. Изградња објеката за пречишћавање отпадних вода и управљање споредним производима животињског порекла	1.1.2.16. Опрема за безбедно уклањање уинулих животиња 1.1.2.17. Опрема за физички, хемијски и биолошки третман отпадних вода и управљање отпадом
1.1.1.6. Изградња постројења за производњу електричне и топлотне енергије из обновљивих извора за коришћење на газдинству (соларне енергије, енергија ветра, биомасе, биогаса, геотермалне енергије и других видова обновљивих извора енергије) укључујући повезивање постројења на дистрибутивну мрежу	1.1.2.19. Инвестиције у инсталације и пратећи софтвер за производњу електричне и топлотне енергије из обновљивих извора енергије за коришћење на газдинству: соларне енергије, енергије ветра, биомасе, биогаса, геотермалне енергије и других видова обновљивих извора енергије, укључујући повезивање постројења на дистрибутивну мрежу
1.1.1.7. Изградња унутрашње путне мреже	1.1.2.24. Специјализована возила за транспорт

и паркинг места у оквиру фарме	сировог млека са одговарајућом опремом
--------------------------------	--

МЕРА 3

ПРЕРАДА И МАРКЕТИНГ

Капацитети од 3.000 -100.000 литара капацитета дневне прераде у тренутку подношења захтева **за исплату подстицаја.**

ЛИСТА ПРИХВАТЉИВИХ ИНВЕСТИЦИЈА И ТРОШКОВА ПО СЕКТОРИМА Све инвестиције/трошкови набројани у овој листи могу да обухвате хардвер и софтвер који омогућавају производне процесе (управљање, надзор и контролу).

3.1. СЕКТОР МЛЕКА

3.1.1. Изградња

3.1.1.1. Изградња објеката за прераду млека и млечних производа и сабирних центара (пријем сировина); термичка обрада (пастеризација/стерилизација/ УНТ /ферментација); хлађење и складиштење готових производа; паковање и дистрибуција; санитарна опрема (СІР систем); складиштење санитарне опреме; складиштење и третирање споредних производа анималног порекла који нису намењени за људску исхрану, складиштење материјала за паковање и адитива; објекти за инсталацију вентилације и климатизације, хлађења и грејања; споредни енергетски објекти; изградња и/или реконструкција водовода (укључујући бунаре), система за снабдевање гасом, електричном енергијом (укључујући агрегате) и канализациони систем

3.1.1.2. Изградња објеката или покривених простора за чишћење и дезинфекцију возила

3.1.1.3. Изградња управне зграде са пратећим објектима (канцеларије, лабораторије, просторије за одмор радника, просторије за пресвлачење и санитарне просторије, складиште за средства за чишћење, прање и дезинфекцију)

3.1.1.4. Изградња објеката за прераду млечних прерађевина, третман отпадних вода, управљање споредним производима животињског порекла и превенцију загађења ваздуха

3.1.1.5. Изградња постројења за производњу енергије из обновљивих извора са максималним капацитетом годишње потрошње енергије пољопривредног предузећа/ газдинства (соларне енергије, ветротурбина, постројења на биомасу), укључујући повезивање електрана на дистрибутивну мрежу / од постројења до објекта

3.1.1.6. Изградња унутрашње путне мреже и паркинг места у оквиру простора у власништву пољопривредног предузећа/газдинства

3.1.2. Опрема

3.1.2.1. Опрема за пријем, утовар и складиштење (хлађење) млека (сабирни центри) до фазе испоруке са одговарајућим уређајима за мерење температуре

- 3.1.2.2. Специјализована возила за транспорт сировог млека са одговарајућом опремом (мерни инструменти и уређаји за узорковање)
- 3.1.2.3. Опрема за пријем, узорковање, утовар, прераду, термичку обраду, одлеживање/ врење, пуњење, мерење, паковање и обележавање млека и млечних прерађевина
- 3.1.2.4. Опрема за испитивање квалитета млека
- 3.1.2.5. Опрема за чишћење, прање и дезинфекцију (стерилизацију) објеката, опреме, алата, апарата и машина, просторија за пресвлачење одеће и санитарних објеката (укључујући мерне уређаје)
- 3.1.2.6. Опрема за држање и складиштење млека и млечних прерађевина (полице, виљушкари, транспортери, елеватори итд.)
- 3.1.2.7. ИТ хардвер и софтвер за регистар млека и праћење, контролу и управљање процесима производње и складиштења (са инсталацијом)
- 3.1.2.8. Лабораторијска опрема (искључујући стакларију) за унутрашњу употребу – део производног објекта
- 3.1.2.9. Опрема за одлагање и транспорт примарног, секундарног и терцијарног материјала за паковање отпада
- 3.1.2.10. Опрема за прераду млечних прерађевина и споредних производа животињског порекла, третман отпадних вода и управљање отпадом
- 3.1.2.11. Опрема за припрему (укључујући хемијску припрему), акумулацију и дистрибуцију воде, укључујући топлу и хладну (лед) воду
- 3.1.2.12. Опрема за обезбеђење посебних микроклиматских услова у производњи и/или складишним објектима (укључујући опрему за климатизацију просторија – вентилација, хлађење/грејање, сушење/влажење ваздуха)
- 3.1.2.13. Опрема за прање и хигијенско сушење руку током рада и санитарне просторије (укључујући тушеве), опрема за просторије за гардеробу, опрема за чишћење, уређаји за прање и дезинфекцију одеће и обуће
- 3.1.2.14. Опрема за физички, хемијски и биолошки третман отпадних вода и управљање споредним производима животињског порекла
- 3.1.2.15. Инвестиције у технологије које доприносе штедни енергије и заштити животне средине
- 3.1.2.16. Опрема за превенцију ~~загађења ваздуха и обнављање растварача~~ и **смањење утицаја на животну средину** (загађење ваздуха, воде, земљишта итд...)
- 3.1.2.17. Инвестиције у опремање постројења за производњу енергије из обновљивих извора за сопствену потрошњу, посебно у соларну енергију, постројења на биомасу, котлове за сагоревање биомасе

12.5. Искуства из региона

ИПАРД програм, поред Србије тренутно спроводе Турска, Македонија и Црна Гора. Хрватска је у претприступном периоду спроводила САПАРД и затим ИПАРД за програмски период 2007-2013 и сад као чланица ЕУ спроводи Програм руралног развоја који се финансира из EAFRD фонда.

Анализирајући подршку а инвестиције у сектор млека искуства су различита:

Табела 21: Инвестиције у сектору млекарства у региону у оквиру Мере 1

	Хрватска	Црна Гора
Mera 1	У оквиру ИПАРД програма у оквиру мере 1 (тад 101) подржавао се сектор млека и биле су обухваћене следеће инвестиције: Изградња стаја за држање музних крава, просторије за мужу, држање телади, простора за складиштење механизације... Изградња и/или реконструкција објеката на фарми за складиштење сточне хране с припадајућом опремом Изградња и/или реконструкција објеката за скупљање и одлагање гноја гнојавке Изградња и/или реконструкција мрежних путева унутар фарме Изградња и/или реконструкција управне зграде с припадајућим садржајима Изградња и/или реконструкција оgrade око фарме и дезинфекција баријера Опрема за стројну мужу Млеководи и опрема за хлађење млека на газдинству, транспортети за гнојиво, опрема за стајалишта, боксове за стоку... Опрема за храњење и напајање животиња Опрема за тељење, према за припрему и превоз стеље, сточна вага, маказе за папке, опрема за орошавање крава, четке за самочишћење крава... Улагање у израдњу и/или опремање објеката за животиње, укључујући вањску и унутрашњу инфраструктуру у склопу пољопривредног газдинства, Улагање у грађење и/или опремање бјеката на газдинству, управних просторија с припадајућим садржајима, опремом и инфраструктуром, који су у функцији делатности, Улагање у грађење и/или опремање објеката за складиштење, чишћење, сушење, замрзавање, класирање и паковање с одговарајућом опремом и инфраструктуром, Прихватљив трошак је и суфинансирање и стицање објеката и опреме кроз финансијски лизинг до износа тржишне вредности имовине, Улагање у куповину земљишта и објеката ради	Изградња стаја за држање музних крава, просторије за мужу, држање телади, простора за складиштење механизације, Изградња и/или реконструкција објеката на газдинству за складиштење хране за стоку са пратећом опремом, Изградња и/или реконструкција капацитета за сакупљање, прераду, паковање, чување и одлагање чврстог стајњака, полутечног и течного стајњака, укључујући инсталацију опреме, Изградња и/или реконструкција фиксних ограда око газдинства (изузев камених и кованих) и дезинфекционих баријера, дренажних система и снабдевање водом (бунари), електричних и система грејања на газдинству (коришћење агрегата, укључујући софтвер), Изградња и/или реконструкција објеката за пречишћавање отпадних вода, управљање течним и чврстим отпадом, Инвестиције у производњу енергије из обновљивих извора за коришћење на газдинству Изградња и реконструкција мреже унутрашњих путева Изградња и/или реконструкција управе зграде с пратећом опремом Опрема за мужу Машине и опрема за управљањ стајњаком Сточне ваге Опрема за третман папака Системи за прскање, опрема за чишћење и дезинфекцију објеката Опрема за безбједно уклањање угинулих животиња Опрема за физички, хемијски и биолошки третман отпадних вода, управљање течним и чврстим отпадом, опрема за спречавање загађења ваздуха, опрема за превенцију и ширења болести, опрема за вентилацију, грејање... Специјализовани расхладни резервоари/надоградни резервоари/надоградни систем за камион (искључујући возило) са одговарајућом опремом) мјерни инструментии уређаји за узроковање),

	реализације пројекта, до 10 посто вредности укупно предвиђених улагања (без општих трошкова) уз могућност куповине пре подношења Захтева за подршку, Улагање у прилагођавање стандардима у складу с чланом 17. (ЕУ) бр. 1305/2013, Улагања ради повећања енергетске ефикасности сагласно прописима који регулишу подручје енергетске ефикасности.	Изградња и/или реконструкција управне зграде са пратећим објектима производних капацитета.
	Македонија	Турска
	Набавка машина и опреме за сектор сточарства Грађевински материјали за изградњу објеката за држање животиња и осталих пратећих објеката Опрема за прераду и маркетинг производа с газдинства; Набавка опреме за производњу одрживе енергије; Трошкови радова; Куповина специјализованих танкова и транспортних цистерни за млеко; Компјутерска опрема; Општи трошкови.	Турска спроводи други Ипард програм и у оквиру мере 1 прихватљиве су следеће инвестиције: Изградња/реконструкција/модернизација отворених затворених стаја, Изградња /реконструкција или реновирање осталих пољопривредних зграда ограничених на складишта, просторије за мужу, просторије за складиште млека, Опрема и машине за силажу, припрема сточне хране на фарми, опрема за дистрибуцију и складиштење, Опрема за просторије за мужу, опрема за хлађење млека, складиштење као и опрема за транспорт млека на фарми. Опрема за прераду отпада и отпадних вода, за фарме које користе воду за чишћење система за мужу, Инвестиције за одлагање, складиштење и третман стајњака, Опрема и уређаји за руковање животињама Систем за водонсадебвање Набавка специјализоване опреме и технологије, укључујући ИТ и софтвер, регистар млека, опште управљање на фарми..
	Албанија	
	Албанија спроводи ИПАРД програм од 2018. године и до сад су раписана два позива. Поред мера у инвестицију у физички капитал газдинстава и у прераду (М1 и М3), Албанија спроводи и меру 7, Диверзификација економских активности на газдинствима. У сектору млека, у оквиру Мере 1 прихватљиве су следеће инвестиције: Изградња и /или реконструкција објеката и просторија укључујући инсталације монтажних кућишта за животиње, складишта или објеката за смештај, складиштење опреме и механизације, подручја за мужу, инсталацију вентилације и грејања. Опрема, машине и уређаја за мужу, хлађење, чување и управљање стајњаком.	

Табела 22: Инвестиције у сектору млекарства у региону у оквиру мере 3

	Хрватска	Црна Гора
--	----------	-----------

Mera 3	Изградња и/или реконструкција погона за објекта за прераду млека и производњу млечних производа (простори за прихват сировина, топлотну обраду, хлађење и складиштење готових производа, паковање и отпремање, санитацију опреме и ускладиштење санитарне амбалаже, нејестиве производе и затворене посуде- контејнере...опрема за ветеринарску инспекцију, лабораторије, санитарни чворови, водоснабдевање, електрификација /опрема за скупљање млека, специјална возила за транспорт сировог млека, Опрема за производњу, пуњење и паковање млека и млечних производа Опрема за чишћење и припрему амбалажног материјала, алата, уређаја и машина укључујући ЦИП Опрема за манипулацију и складиштење млека Рачунарска опрема за надзор производног циклуса Лабораторијска опрема Опрема за складиштење амбалаже Опрема за хлађење и замрзавање Опрема за дезинфекцију руку	Изградња и/или реконструкција: Откупних центара/ објекта за откуп, пречишћавање и складиштење сировог млека Изградња и/или реконструкција објекта и просторија за прераду млека и производњу млечних производа, пријем сировина, пречишћавање, стерилизацију и/или пастеризацију/УХТ, хлађење, пуњење, паковање, означавање и складиштење, објекта, постројења са посебним микроклиматским и/или температурним условима за потребе производње и/или складиштења, отпрему готових производа, Мрежа интерних путева, ограда, просторије за инсталацију система за вентилацију, грејање, водоводне, канализационе мреже, објекти за третман отпадних вода, Изградња, реконструкција објекта за складиштење, санитацију, чишћење, прање, дезинфекцију, средстава за прање животиња, складиштење материјала за амбалажу, лабораторије, просторије за пресвлачење, санитарни чворови, опрема за ветеринарску службу, управне зграде с пратећом опремом. Опрема за производњу енергије из обновљивих изора... Опрема, машине и уређаји за пријем, пречишћавање, хлађење сировог млека у откупним центрима, танкови, хладњаче, канте са специфичним уградним апаратима, опрема за контролу сировог млека при достави, укључујући и биохемијске анализаторе, успостављање посебних микроклиматских и/или температурних услова за потребе производње и/или складиштење производа, паковање, означавање и складиштење, руковање, означавање, паковање, складиштење, руковање, транспорт у оквиру погона и отпрему готових производа, транспорт сировог млека..... Опрема и машине за прераду млека и млечних производа и остала опрема неопходна за процес прераде Опрема за имплементацију система безбедности хране Опрема мрежних унутрашњих путева
	Албанија	
	У оквиру мере 3 подржавају се следеће инвестиције: Изградња и/или реконструкција објекта и просторија за сакупљање млека, чување и прераду; Опрема, машине и уређаји за сакупљање млека, чување и прераду;	
	Македонија	Турска
	У оквиру мере 3 обухваћене су следеће инвестиције: Набавка опреме, машина и уређаја за прераду пољопривредних производа Изградња објекта за прераду и унапређење постојећих Инвестиције у производњу енергије из обновљивих извора Трошкови радова Општи трошкови	Модернизацију и/или реконструкцију центара за сакупљање млека или објекта за прераду млека, Изградња нових центара за сакупљање млека и објекта за прераду, Инвестиције за хомогенизацију, пастеризацију, паковање, хлађење и складиштење млека и млечних производа, Опрема за тестирање и раздвајање млека по квалитету, Инвестиције у систем безбедности хране

13. Референце:

1. Влаховић Б, Мугоша И, др Пушкарић А, Мр Ужар Д, 2018, Унапређење производње и пласмана сира, Пољопривредни факултет Нови Сад
2. Delotte, Global Dairy Sector – Trends and opportunities January 2017,
3. Државна ревизорска институција: Извештај о ревизији сврсисходности пословања „Ефективност подстицаја у сточарству“ 2019,
4. Јањић Јасмина (2016): Примена вишекритеријумске анализе у управљању процесом производње у млекарској индустрији;
5. Инстит за сточарство-Земун, Главни одгајивачки програм у говедарству;
6. Извештај УН-а о храни и пољопривреди под називом „UN Food & Agriculture Report entitled ‘Livestock’s Long Shadow‘“
7. Национална стратегија за унапређење објеката у којима се послује храном животињског порекла за период 2016-2021 године, Министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства
8. Поповић Раде: Сточарство у Републици Србији - Попис пољопривреде 2012, Републички завод за статистику Републике Србије Београд, 2014, ISBN 978-86-6161-132-2 <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2012/STOCARSTVO.pdf>;
9. Поповић Р, Панић Д. Economic sustainability of dairy processing sector in Serbia
10. Републички завод за статистику Републике Србије: Анкета о структури пољопривредних газдинстава 2018 године - Сточарство, 2019, ISBN 978-86-6161-184-1 <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20196008.pdf>;
11. Републички завод за статистику Републике Србије: Попис пољопривреде у Републици Србији 2012. године, 2013, Књига I, <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2012/PP-knjiga1.pdf>;
12. Републички завод за статистику Републике Србије: Попис пољопривреде у Републици Србији 2012. године, 2013, Књига II, <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2012/PP-knjiga2.pdf>;
13. УН ФАО 2019, – Dairy market review